

Politikai
röpiratok

36.

36
253

Dr. Schulte Frigyes János,

az egyházi- és német jog tanára a prágai egyetemen.

EMLEKIRAT

A Z Á L L A M N A K

AZ

1870. júl. 18-ki pápai constitutio határozataihoz való viszonyáról.

Fordította

az esztergami érseki főmegye egyik áldozára.

LIPCSE.

KÖHLER K. F.

1871

DE BALLAGI GEZA.

Azon kérdés, melyről ezen hasábokon szó van, oly sokféle megtámadtatásnak van kitéve, mennyiben eddig még talán egy politikai, vallási és társadalmi kérdés sem részesült. És méltán. 1870 július 18-ikán Róma betölté azon mértéket, mely a pohár tartalmának kicsordulását vonta maga után. E nap oly istenkáromlást hallatott, melyet még kath. felfogás szerint is, sem Árius, sem Pelágus, sem Luther nem mondottak soha. Mert e napon kimondatott: *Van egy ember a föld hátán, ki, még ha a legnagyobb gonosztevő volna is, éltenek bizonyos perceiben: Isten!* Mert valjon nem kell-e Istennek neveznünk azon lényt, kiről azt mondjuk, hogy isteni tulajdonnal bír. Eddig csak az Istent tartottuk olyannak, ki sem meg nem csalhat, sem meg nem csalathatik. Most pedig azt mondjuk: vannak pillanatok, midőn a római pápa ezen tulajdonsággal bír. Nem istenkáromlás-e ez?

Kell tehát hogy az ész és tudomány, a történelem és tapasztalás minden fegyverét megragadjuk, hogy az emberi nem műveltségét ennyire hátráltató, a legnagyobb vallástalanságnak kaput nyitó ezen tant, megtámadjuk, s azon valóban ördögi hatalmat, mely e boldogtalan hitágazat kimondásában uralmát tüntet fel, letiporjuk.

Félre tehát a kislelkűséggel! félre a közönyösséggel, minden isteni és emberi törekvések megölőjével. Ragadjunk fegyvert egyházunk, vallásunk védelmére, ne engedjük szellemünket rabszolga módra békóba veretni, maga az Isten is csak észszerű engedelmességet „rationale obsequium“ kíván, mondja a Nemzetek Apostola a rómaiakhoz írt levelében.

Jelen füzet, dacára irálya el nem tagadható homályosságainak — miket a magyarban kisimítottunk — a legjobbak közé tartozik, melyek e tárgyról irattak. A jognak logikai, vas következetességével van keresztülvive minden állítás. Elénk, de egyszersmind ijesztő színben állítja elénk e boldogtalan tanítmány következményeit.

Egyház és haza iránti kötelességemnek vettem szolgálni, midőn e könyvecskét a hazai irodalom kertjébe átültetem.

Irtam október 19. 1871.

Az esztergami főmegye egyik áldozára.

Ez irat célja megfelelni e kérdésre :

Mily álláspontot foglaljanak el a kormányok az 1870 júl. 18-ikán, Rómában felállított új hitágazatok, s az ezekhez ragaszkodó episcopátussal szemben?

Hogy ezen kérdésre megfelelhessünk, még előbb a következőket kell megfejtenuk :

1. Mily állással bírtak a püspökök **1870 júl. 18-ikáig**, a pápával szemben?

2. Mily állással bírtak a püspökök a kath. egyház hitágazata szerint a pápával szemben, 1870 júl. 18-ikáig?

3. Mely hatásokkal bír az 1870. júl. 18-iki új dogma a püspököknek a) a pápához, b) az egyház és megyéikhez való állásukra nézve?

Ha ezen alapot megnyertük, megkaptuk a fentebbi kérdésnek, mely a következőn nyugszik, megoldására szükséges anyagot; e másik kérdés :

Mily változást idéz elő az új dogmatika, a püspököknek az állam, s általán az egyházak az államhoz való viszonyának felfogásában?

Mielőtt a vizsgálathoz fognánk, engedtessek néhány megjegyzés.

Ha e helyen majd kizárólag a pápának, s a püspököknek mind a pápához, mind a kormányokhozi viszonyát hangsúlyozzuk : ez eljárás jogosultsága mind általában a XIX. század tényleges alakulásában, mind és pedig különösen 1870 júl. 18-ikában rejlik; ez eljárás mélyebb szemlélés által nem en-

gedi, hogy az államoknak a *kath. egyházhoz*i viszonyáról beszélljünk. Legelőször is ezt kell kifejtenuünk. Ebből azután egy-szersmind az előttünk fekvő kérdéseknek jogtani, államjogi és *politikai* megoldása is következik. Álláspontom, melyet ezen vizsgálatban elfoglalok, nem látszik az általam elébb elfog-lalittal ugyazonosnak, sőt azzal épen ellenkezőnek. Ebben azonban nincs következetlenség. Már más helyen¹⁾ kifejtettem, miért kell elébbi nézeteimet megdöntennem az 1870 júl. 18-iki tanokkal szemben. Ez új dogmákat nem csak *téveseknek* tar-tom, hanem néhány hét múlva megjelenendő²⁾ iratomban bebi-zonyítottam, hogy az 18⁶⁹/₇₀-iki vaticáni zsinat nem egyete-mes, hogy az 1870 júl. 18-iki rendeletek ferde, az egyháznak állandó tana, s az egyház történetével ellenkező állításokat tartalmaznak. A *kath. tan* szerint mindenki, ki kinyilatkoz-tatott hitágazatot elvet, önmaga, tényleg kiválik az egyház-ból. A *kath. hit*hez tartozik az egyháznak Krisztus alapítá-sában gyökerező alkotmánya. Az új hitágazatoknak a régi, állandóakkali ellenmondásából az következik, hogy a jelenlegi római püspök (a pápa), s mindazon püspökök kik az új tan híveinek vallják magukat, s azoknak keresztúlvitelét megyéik-ben kierőszakolni is készek, *lemondottak azon jogokról, hogy az 1870 júl. 18-ikáig létezett és elismert kath. egyház püs-pökeinek tekintessenek, mindaddig, míg ez újítás mellett meg-maradnak.* Nem a *katholikus* egyházzal szemben változott tehát álláspontom, hanem azokkal szemben, kik az elismert *kath. egyházat* alakjában változtattak át. Azon személyiségek, kik most az előbbinek ellentétét tanítják és viszik keresztül, azonosak azokkal, kik 1870 júl. 18-ikáig a *kath. egyház episcopátusát* képezték; ugyanazon személyiségek képviselik az állam és társadalomban, tetteleg, a *kath. egyházat*. A modern fejlődés következtében, a teljes hit- és lelkiismereti szabadság elvéből, melyet maga a pápa ünnepélyesen kárhoztatott, az által vonnak hasznót, hogy az állam, az egyház belső ügyei s az egyház tanaira mint ilyenekre befolyást nem gyakorol, s e tekintetben az egyház és állam egymástóli elválasztása

¹⁾ Ily című munkában : „*Die Macht der römischen Päpste*“ Prága 1871. 2-ik kiad. 10. s kk. lapokon. — ²⁾ Már megjelent ily cím alatt : „*Die Stellung der Concilien, Päpste u. Bischöfe u. s. w.*“ Prága 1871.

megtörtént. Ez az egyik tény melyet nem szabad szem elől tévesztenünk. Egy másik tény abban kezd mutatkozni, hogy épen a modern fejlődés tette lehetővé 1870 júl. 18-ikát, miután az állam az egyháznak mint *jogi intézménynek* fogalmát oly teljesen elfogadta, hogy *a kath. egyházban az állampolgároknak mint ilyeneknek* az állammal szemben, s az állam elismerésével *egyházi jogok* nem jutottak osztályrészül. A dolog természetéből következik azonban, hogy az államnak nem a területén belül levő elvont lényekkel kell számolnia, hanem feladata polgáraival, emberekkel bánni. A viszonyok következtében bekövetkezett tehát azon pillanat, melyben az állampolgároknak mint valamely vallás-felekezethez tartozóknak azon jogaikat vissza kell követelniök, melyek őket, egyházuknak az állam általi elismertetése következtében megilletik. Mi katolikusok kényszerítve vagyunk az államtól megkivánni, hogy minket, mint a kath. egyház tagjait oltalmazzon, s ne engedje, hogy azok raboljanak meg minket egyházjogi képességeinktől, kik az állam által elismert egyházat *maguk számára* alapjában átalakíták, az az, *egészen új* vallási társulattá tettek. *Ezek ellen* van iratom intézve, nem pedig a *kath. egyház* ellen.

De miután végre a bekövetkezett fordulat, ha megállapodik, és elismertetnék, a társadalom és állam romlására vezetne: jogosítva sőt kötelezve érzem magamat, *midőn ezt bebizonyítom*, arra figyelmeztetni, hogy az államnak egész viszonyát a kath. egyházhoz meg kell változtatnia. Ha tehát az események bebizonyították, hogy a társadalom, állam és saját egyházam érdekében az előbb elfoglalt állásponton továbbra megmaradnom nem szabad: abban egyszersmind nem csak az *indok*, de a *jog és kötelelem* is bennfoglaltatik, ez álláspont elhagyására.

Minden állam, melyhez ez emlékirat intézve van, hosszabb vagy rövidebb idő előtt azon álláspontra helyezkedett, hogy a *kath. egyházat* elismeri, de e mellett, teljes egyenjogúsággal másokat is, és ezért kizárólag jogosult egyházat, *állam-*

egyházat nem ismer. S ez által az államok lemondottak azon jogról — hogy valjon az állam egyáltalán ily jogot gyakorolhat-e, azt vizsgálni ép úgy nem tartozik jelen sorok keretébe, mint nem az uralkodónak különösen a protestánsnak, álláspontja, egyházához — tulajdonképeni belső egyházi ügyeket megállapítani ezóta, mert az egyház és állam elválasztása nyíltan ki nem mondatott, és az egyházaknak ignorálása sem lépett életbe, az állam érdeke és közreműködése az egyházaknak csak azon viszonyára terjedt ki, melyek az egyháztagoknak és egyháztársulatoknak polgári és állami vonatkozásaiban bírnak befolyással. Miután az egyházak e tekintetben szükségképen mint külső, felismerhető, jogilag szervezett társaságok léptek fel, magából érthető, hogy mihelyt valamely vallás mint teljesen jogosult elismertetett, ezzel a *vallási társulat bizonyos alkotmányának* is el kelle ismertetnie. E helytt csupán, az itt tekintetbe jövő államoknál nem mint államegyház, de mint az elismert egyházak egyike, t. i. a kath. egyházzól szólunk.

Az 1850 jan. 30-iki porosz alkotmány-okmány XV. fejezete így szól: Az evangélikus és római-kath. egyház, valamint minden egyéb vallási társaság ügyeit függetlenül rendezi és igazgatja, s birtoka, és élvezetében marad, istenítiszteleti-, tanítási- és jöteknysági intézeteinek, alapítványainak és tökeinek.

Az 1818 máj. 26-iki bajor alkotmány IV. cimenek 9. §-a: „A királyságban fennálló három keresztény egyházi társulat ugyanazon polgári és politikai jogokat élvezi.”

Az 1819 szept. 25-iki württembergi, a 27. §-ban: „Az állampolgári jogok teljes élvezetét a három keresztény vallásfelekezet biztosítja.” A 70. §.: „A királyságban fennálló három keresztény felekezet mindögyikének egyházi-, iskolai- és szegényalapjainak teljes élvezete biztosítottatik.” A 71. §.: „A belső egyházi ügyekre vonatkozó rendelkezések, minden egyház alkotmányoszerű önkormányzatára bíztnak.” Ide vonatkoznak az 1862 jan. 30-iki törvények is.

Az 1860 okt. 9-iki I. bádeni törvény 1. §-a az evangélikus-protestáns és római-kath. egyházat ismeri el nyilvános testületekül; a 7. §. pedig így szól: „Az egyesült evangélikus-protestáns, és a római-kath. egyház ügyeiket szabadon és önállóan rendezik és kormányozzák.”

A Hessen nagy hercegség 1820. dec. 17-ikén kelt alkotmánya a 20. és 39. §-okban: A belső egyházalkotmány a politikáinak oltalmát is bírja.

Ausztria és Magyarországra nézve úgy hiszszük felesleges idézeteket hoznunk.

Ezen elismerésnek szükségképpen oda kelle vezetnie, hogy a kath. egyházban a *püspökök* nyilváníttassanak vagy tekintesse-

nek azon közegeknek, melyeket az egyház belső kormányzása megillet.

Ez hallgatagon megtörténik a *würtembergi* 1862. jan. 30-iki, a *bádeni* 1861. nov. 20-iki s egyéb törvényekben, és *Bajorországban* számtalan rendeletben stb., melyek a *püspök* jogairól szólnak, s azt, mint az egyház közegét feltételezik stb. Ugyanez fordul elő *Porosországban*, *Württembergben*, *Bádenben*, a *hesseni nagyhercegségben*, a püspökségeknek, a kormányokkal megállapított és államtörvényileg elismert *határrendező bullákban*. *Bajorországban* csak egy pillantást kell vetni a concordátumra, mely államtörvény erejével bír, s hogy ez Ausztriában és Magyarországon is ámbár nem concordátumok által meghatározva így van, említeni sem kell.

Ha az újabb fejlődési menetet vizsgáljuk, nagy különbség tűnik ki. *Ausztriában* és így Magyarországon is II. József óta a pápának az egyházi életre való közvetlen befolyása tökéletesen meg vala bénítva; s csak a kormány közvetítése folytán lépett jogilag érvénybe püspökségek betöltése, dispensációk adása és egyebekben. Gyakorlatban csak a püspökök kormányoztak, de az állami-egyházi törvények szerint. Midőn az egyházi törvény ellenkezett, vagy ellenkezni látszott az államival, még a papság szemében is (mint pl. a házassági jogban) elméletileg majdnem ismeretlen, gyakorlatban jelentőségtelen tömeggé törpült. Így volt ez 1850. áprilisig, sőt *államjogilag* majd 1855. novemberig.

A fejlődés menete Ausztrián kívül a német államokban más volt. Ezek mind újak voltak. 1800 előtt ezek egyike sem bírt távolról sem mai, vagy azon alakulással, melylyel 1848-ban. Mindannyian új, különösen ó-katholikus népekkel gyarapodtak; Bajorországon kívül — ha t. i. nem vesszük tekintetbe Szászországot, melynek igen csekély számú katolikus lakossága ezt megengedi — az uralkodók mind protestánsok. A régi, külső egyházi alkotmány szét volt rombolva, újnak felállítása lőn tehát szükségessé. Mily eszközök és módok választattak újnak megalkotására, azt e helyen nem kell kifejtenünk. Tekintsük az eredményeket.

Bajorország 1817. jún. 5-kén kötötte meg concordátumát a pápával. A kath. vallásnak teljes elismerése „Isten rendelése s a kánoni törvények szerint neki járó jogok és előjogokkal,” az érsekségek és püspökségek adományozása, a megyéknek a püspökök általi független kormányzásával; amint az őket „a kánonok nyilatkozata és rendeletei, a jelen, az apostoli szék által jóváhagyott egyházi fegyelem értelmében megilleti;” papneveldek, egyes kolostorok újból felállítása; az egyházak teljes szerzési szabadsága; egyházi könyvcensúra állami elismerés kilátásával; az egyházak minden sérelem elleni oltalmazása, a püspököknek a „nyilvános iskolákban” a hit és erkölcsök feletti gondnoksága, a papság és világiak felett teljes egyházi törvénykezés, házassági ügyekben polgári érvénnyel is, az „egyházi tanítmánynak s a jelen elismert fegyelemnek” teljes érvénye, a pápa, püspökök, papság s nép közötti teljes viszonylagos közlekedés, amennyiben a concordátum mit sem határoz, — ezek a concordátum tételei az egyház *számára*; ennek, az állam *részére* a következők felelnek meg: a püspökök kinevezése minden esetben; azon székesegyházi esperesi és kanonoki állások betöltése, melyek páratlan hónapokban ürültek meg, a saecularizált egyházi testületek által betöltött egyházi beneficiumoknak a király általi praesentációja, a püspökök kötelezettsége, az előbb, a püspökök által betöltött beneficiumokra „*personas Majestati Suae gratas*” felterjeszteni, a püspököknek meg-egyezése a kormányval plébániák felállításában, azoknak felosztása és egyesítése „különösen a jövedelmek kellő mennyiségbeni utalványozhatása végett,” s a püspökök által az uralkodónak teendő eskü. Igaz, hogy az egyházak jogviszonyairól szóló Rendelet (az alkotmány-okmány II. melléklete) iparkodott tételei által az állami függetlenséget megóvni, igaz hogy¹⁾ a concordátum csak annyiban lőn államjogi törvény, amennyiben a „Rendelet”-től nem tér el, de a concordátumnak hordereje a belső fejlődésre nézve ezen egyenetlenség által fokoztatott, mint azt látni fogjuk.

¹⁾ L. Schulte „Lehrbuch des kath. Kirchenrechtes“. Giessen, 1860. 468. s. kk. II.

A többi német államok 1848 előtt (miután az 1807. württembergi, a hannoverai és porosz tárgyalások célhoz nem vezettek, az 1868-ki frankfurtiak sikertelenek maradtak) nem kötöttek tulajdonképeni szerződéseket, hanem megelégedtek a megyéknek újjáalakítását tárgyzó egyezkedésekkel, stb. melyek alapján a pápa úgy nevezett határrendező bullát bocsátott ki, melyet azután az illető kormány államjogilag elismert, de oly fenntartásokkal, melyek jelenleg nagy fontossággal bírnak.¹⁾

Ezen bullákban, kivéve a felső-rajnai egyháztartományra vonatkozót, elvi tételek nincsenek; a felső-rajnai egyháztartományra vonatkozó cikkely (az „Ad dominici gregis“ bulla 6-ik cikkelye) nem erősített meg.

Poroszország, a felső-rajnai egyháztartományyá alakított német államok (*Württemberg, Baden, a két Hessen, Nassau* stb.), és *Hannover* számára sem volt alaki, s különleg is mint ilyen fellépő szerződés, mely a kath. egyház állását rendezte; a határrendező bullák ép oly kevéssé tartalmaztak tulajdonképen belső, egyházi ügyeket, csak kinevezéseket.

Bajorországban mindenbe, miben az egyház vagy vallásnak, azaz végső elemzésben a papságnak, illetőleg a papságban a hatalmat kezelőknek sérelmét akarák látni, a pápának mint a szerződés megkötőjének beleszólása meg vala engedve. A concordátumnak csak első cikkét kell olvasnunk, hogy annak horderejét megmérhessük. Ez így szól:

„A kath. apostoli római vallás az egész bajor királyságban és az alatta levő országokban azon jogok- és előjogokkal sértetlenül fenntartatik, melyeket élveznie kell Isten rendelete és a kánoni törvények szerint.“

Szoros jogtani formulázással van dolgunk. Ha ezt tekintetbe vesszük, a fentebbi idézetben mint helytelen feltűnik e kifejezés: az *apostoli* vallás. Nem az apostolok, hanem Krisztus alapított vallást; *soha* sem mondá egy apostol sem, hogy *a maga* vallását tanítja. A *római* vallás kifejezés pedig épen

¹⁾ Ezekről l. i. m. 500. s kk. 11.

zavaró. Soha sem szabad mondanunk, hogy vallás és egyház, *religio* és *ecclesia* azonosak. És így a vallás és egyháznak célzatos összezavartatását látjuk. A „vallás jogairól” pedig épen nem lehet szó, ez jogtanilag ellenkező. Vallás az, mit Istenről tudunk, hiszünk stb., s ennek alanyi értelemben tanusítása. Valamely *tannak jogairól* nem lehet szó, csak személyek jogairól. Az Üdvözítő vagy apostolai *soha* sem beszélték a „*vallás jogairól*”. Világos tehát, hogy a vallás szó csak egy más szónak, más fogalomnak *elrejtésére* használta-tott. E másik fogalom magában érthetőleg nem lehetett, nem lehet egyéb mint az: *egyház*. Az egyháznak mint társulatnak, mint elismert erkölcsi személyiségnek lehetnek jogai. És így a vallás és egyház szerződésszerűleg, ennek kihirdetése óta, állam- és egyháztörvényileg ugyanazonosított; de menjünk tovább. A fentebbi idézet nem csak *jogokról*, hanem *előjogok, kiváltságokról* is szól. Előjog csak többek közötti viszony esetében képzelhető, mert ahol csak egy, vagy több egyenlő személyiség van, nem létezik *előjog*. És így az idézett I. cikkben hallgatag vonatkozás van kifejezve másokkal szemben. E mások ismét nem lehetnek vallások, mert 1) valamely vallásnak jogairól vagy épen előjogairól egy másikkal szemben, szólni, oktalanság volna, s mert 2) kath. tan szerint csak a kath. vallás az igazi, minden más hamis, és így a kath. vallás sohasem tekintheti magát mással egyenlőnek, de még csak *egyszerűen jobbnak* sem. És így az I. cikkely logikai szükségességgel e furfangosan ki nem fejezett tételt tartalmazza: A kath. egyház egész Bajorországban a kiváltságolt. Ebben az egyházban azonban, annak azon fejlődtségében, melylyel 1817-ig bírt, a hívő néptömegnek semmi beleszólása nem volt. Az állammal szemben nem a *vallási tanok*, hanem a *jogi szabadalmak* jönnek tekintetbe. Ilyet csak a *papság* gyakorol. Ennek alapításáról pedig Isten kinyilatkoztatott rendelkezésében igen kevés van. Tudvalevőleg az evangéliumokból és apostoli iratokból nem bizonyítható be, hogy az egyházi kormányzat tagjai a pápával a bíbornokok, congregációk, pátriárkák, primások, érsekek, kiváltságos püspökök, a praelati nullius, püspökök, apostoli és püspöki helynökök, székes káptalanok, társas káptalanok, esperességek,

plébániák stb., a különféle szerzetes rendek stb.; hanem egyedül az apostoli hivatal (püspökség) Peterrel, mint az egyenlők között elsővel, az áldozári és szertapi hivatal lelik abban alapíttatásuk bizonyítékát; a többi mind csupán történelmi, részben igen késői alapíttatással bír. És így a valódi súlypont tulajdonképpen e kifejezésen „*kánoni törvények*,” fekszik, ezek pedig itt, épen az *Isten rendeleteivel* tételnek *egyenlőkké*. Amit tehát valamely kánoni törvény bármely módon mint jogot vagy előjogot a hierarchiának tulajdonított, az, az I. cikkely értelmében, Bajorországban *elvileg* úgy állíttatott oda, mintha Isten rendeletén alapúlna.

A tényleges fejlődés mutatja, hogy a pápai rendeletek a *kánonokkal* egyenlőkké tételtek, és így a *kánoni törvények* a *pápák törvényeit* tartalmazták. Ezek értelmében a pápa, az egyházi természetű jogi viszonyokban az egész törvényhozást oly kizárólag magának igényelte, hogy minden jogi tételt átalakíthatott, kihirdethetett, szóval a fegyelem dolgában, először is a *jus divinum* határain belül korlátlan volt.¹⁾

Miután ténylegesen gyakorolt elméletnél fogva jogában állott magyarázni, mi tartozik a fegyelemhez, mi az isteni joghoz²⁾: ez által a korlátlan pápai törvényhozás tényleg el vala ismerve.

Miután már most az I. cikkely a *papságot* hallgatagon, először az egyházzal, ezt pedig a vallással azonosítá: e kifejezéssel „*római vallás*,” a pápát, szerződésszerűleg mint az egész kath. egyház és vallás alapját, fogalmát állítá oda, s így valóban ezt tartalmazza:

A kath. egyház hierarchiája, azaz a római püspök, s a többiek az ő törvényei értelmében, mindazon jogokkal bír, melyeket az egyház törvényei, különösen a pápaiak, neki, azaz a római püspöknek és közegeinek tulajdonítanak.

És így a pápa az I. cikkelyre hivatkozhatott, *bármely jog* érvényesítésére, mely *valaha*, 1817 jún. 5-dikéig valamely pápai rendeletben vagy kánonban kimondatott, amennyiben az említett szerződésben megváltoztatva nem volt. *De még az ily szerződésszerű változtatás is érvénytelen*. Mert

¹⁾ I. i. munkámban a forrásokról 13., 19., 21. §. — ²⁾ L. u. o. a 13. és 19. §§.

kétségtelenül, 1817 jún. 5-én is pápai tan és pápai jogszabály volt az, hogy : egy pápa sem kötheti meg utódának kezeit, mindenik ugyanazon hatalommal bír, s a pápa a tényleges jog felett áll.¹⁾

Ha tehát a pápa változtatni akart, megtehetette ezt elvileg a szerződésre nézve is.

Más helyen²⁾ bebizonyítani iparkodtam, hogy a concordátumok valóban kétoldalú kötelezettséggel bíró szerződések, hogy a pápa, egyházi felfogás szerint sem léphet vissza egyoldalulag, hogy azon római nézet, mely szerint a pápa azokat csak mint kiváltságokat tekinti, melyeket megszüntethet, ferde, vagy legalább is már elhagyott nézet.

E nézetemet azonban mint tévest vissza kell vonnom. Mert ez azon szilárd hitemből származott, hogy Róma a világgal békében akar élni és élhet is. S e nézetem megváltoztatását nem azon érvek okozzák, melyek a concordátumi irodalomban 1855. óta érvényesítették, hanem az utóbbi években tett tanulmányaim, mint azok egy más munkámban³⁾ láthatók. Oly pápával szemben, ki „tanszéki csalatkozhatatlanságát“ (ez a most kedvelt kifejezés), mint *kinyilatkoztatott hitágazatot* tanítja, ki, egy „hitágazat“ alapján az egyházban önkényes egyeduralomra van jogosítva, előbbi nézetem tarthatatlan. Miután tehát 1870 júl. 18-ika, a „tanszéki csalatkozhatatlanság“ erejénél fogva, mindazon tételeket, melyek a pápáknak a világ feletti abszolút felsőségét minden irányban, hitágazattá bélyegezte;⁴⁾ előbbi nézetem, s az ezzel egyező, hogy : a pápa szerződés által valóban meg lehet kötve; feloldhatatlan ellentétben áll 1870 júl. 18-ika hitágazatával, mely szerint a pápa, minden megyében, jogosan végezhet minden egyházi ténykedést, és „tanszéki csalatkozhatatlansággal“ minden tételt bármely percben megváltoztathatlan határozattá tehet, mert, nem szenved legkisebb kétséget, hogy a pápa a legcorrectebb személyiségek tana szerint⁵⁾ nem

¹⁾ L. u. o. a 86. s kk. II. — ²⁾ U. o. 452. s kk. II. — ³⁾ „Die Stellung der Concilien, Päpste und Bischöfe, u. s. w.“ Prága 1871. — ⁴⁾ L. ily című munkámat : „Die Macht der römischen Päpste u. s. w.“ Prága 1871. 2-ik kiad. — ⁵⁾ *Franzelin* Jézustársasági tag a „Katholik“ című folyóirat 1871. áprilisi füzetében, 447. s kk., 455., 457. lapjain. — A „Civiltà cattolica“ 1871. május 6-iki füzete 330., 312. lapjain.

korlátozható, hanem kötelezőleg határozhatja meg, amit ő a hit és erkölcsökre nézve szükségesnek itél. És bizonyos, hogy absurdum volna, ha valaki „*tanszéki csalatkozhatatlanságot*“ igényelne magának, s egyidejűleg azt mondaná: én csak a), b), c) és d) pontban vagyok csalatkozhatatlan, de e), f), g) és h) pontban nem.

És így kétségtelen, hogy 1870 júl. 18-ika után a *bajor* kormány előtt csak e két lehetőség van:

vagy (alakilag vagy szenvedőlegesen, hallgatással) a júl. 18-iki hitágazatokat elismerni,

vagy azokat határozottan elvetni.

Ha az első történik, ennek következményei:

1) A bajor állam megszűnt mint souverän állam létezni, mert akkor a concordátum I. cikke értelmében az „*Unam sanctam*“, „*Cum ex apostolatus officio*“ s egyéb bullák is, államjogilag elismertettek. És így már nem a király, hanem a római püspök uralkodik, a király pedig egyszerűen „*ad nutum et voluntatem sacerdotis*“ csak a kardot forgatja. A *sacerdos* szó alatt, a legszorosabb kánonjogi értelemben első sorban azon pap értendő, kinek joghatósága alatt állunk. És így a bajor király egyszerűen Scherr György úrnak, kit ő nevezett müncheni érsekké, volna köteles engedelmesskedni.

2) A bajor királyság a német birodalombari állását meg nem tarthatna. A birodalmi alkotmány szerint nem szabad háborút viselnie, de részt kell venni a birodalom közös harcaiban, stb.

A júl. 18-iki dogma szerint azonban *kell* kardot rántania, valahányszor ezt most pl. IX. Pius, vagy Scherr György úr, vagy, mint ezt valaki kifejthetné, mintán a király természetesen az egész országban székel — mind a nyolc bajor püspök ezt megparancsolja. Mily kőj lehet az egy püspökre nézve, hogy az ő kedvtelése szerint *királynak* kell kardot rántania!

3) A mindkét felekezetű evangélikusok, s minden „nem-katholikus keresztények“ megszűntek elismertetni, türetni, egyenjogúaknak tekinteni. S ha most restellenék is a pápának régi eretnek-törvényeit, a pápák által előidézett császári törvényeket azonnal ismét hatályba helyezni, megjöhetne mégis, ez idő is. „Valóban, nem a hierarchákon múlik, hogy a

XIX. században máglyák nem állíttatnak fel ismét,“ így írt 1870 dec. 3-án egy tudós német püspök. Oly állapot, mely ily lehetőségeket ki nem zár, elviselhetetlen.

4) A júl. 18-ikának engedelmeskedő kath. alattvalók erkölcsisége, s ezzel loyaltásuk és hazaszeretetök meg van semmisítve. Aki hitágazatnak tartja, ami 1870 júl. 18-ikán taníttatott, vagy ezen hitágazat által, következetesség útján lőn hitágazattá, az már nem szeretheti hazáját, fejedelmét, országát, s nem szolgálhat annak hiven.

Ilyennek a pápa, székeből kimondott tanai evangéliomi érvénnyel bírnak. Amit tehát a pápák tanítottak, amit VII. Gergelytől kezdve IX. Piusig tettek, azon tanok lesznek irányadó szabályai, azon tettek előképei. Ha valamely országos törvény olyat parancsol, amit egyházi törvény tilt, vagy viszont, minden esetben az egyházi törvényhez kell alkalmazkodnia. *A következők tehát: a törvények iránti nyílt engedetlenség.* S hogy mutatkozik ez a gyakorlatban? Tények beszéllnek.

A bajor törvény *megtiltja* a pápai rendeletek kihirdetését a királyi tetszvény nélkül. A püspökök, egynek kivételével, a nélkül hirdetik ki. A kormány felszólal s ezt megrója, a „katholikus“ sajtó ujong a törvénynek ily gúnyolásán: és nem képped el oly dolgokról, mely nem tartoznak Jézus tanaihoz, Isten parancsaihoz, így beszélni: „Istennek inkább kell engedelmeskedni mint az embereknek.“ — Egy püspök folyamodik a tetszvényért, mi megtagadtatik tőle; s ő ennek dacára, tekintet nélküli módon kihirdeti. — És így egy egész ország episcopátusának meg szabad szegni a törvényt, és férfiak, kiknek feladatok volna a népet az Isten által rendelt hatóság iránt engedelmességre tanítani, s abban saját példáikkal megerősíteni, túlteszik magukat a legvilágosabb szabályokon. Hogyan bírjon ez már most tekintélylyel az alattvaló előtt.¹⁾

E nyílt lázadások mellett azonban még titkos álutak is használtak. Ha a törvény megtiltja, az egyházaknak ajánlékokat stb. állami jóváhagyás nélkül, vagy, bizonyos mértéken túl, adományozni; ha a törvény nem ismeri el a jezsui-

¹⁾ L. hazánkban a Jekelfalussy-esetet.

ítákat, nem tűri el a szerzetesek letelepedését állami engedély nélkül: a *jezuitismus* szolgáltat eszközöket. Az összegek elfogadtatnak, de nem tétetik említés mindaddig, míg kellő alkalom kínálkozik összeütközés nélkül intézni el a dolgot; a végrendeletbe valamely közeg gyanánt szolgáló személyiség tétetik be; a „Jézustársaság“ vagy rend helyébe szalmaváz tétetik; a „Jézustársaság“ néhány pátere mint „bérló“ költözik valamely házba, mely a püspökségé vagy papnöveldeé vagy másé —, egy X nevű valaki egy másik X nevű úrnak, ki mellesleg jezsuita, évenkénti egy tallér bérlet fejében egy nagy házat ad bérbe —; egy egykori apátság vétetik meg, de mivel a birtokos kikötötte, hogy ne jusson valamely „rendnek“ birtokába, a szerződésre való hivatkozás ellen azon kifogást használják, hogy a jezsuiták nem „rendet,“ hanem „társaságot“ képeznek —; míg a kánoni jog annak ki fogadalmat tett megtiltja a saját birtoklást, a jezsuitát ez nem akadályozza egész Németországban *saját nevére* telekkönyvezett birtok szerzésére, mert az állam nem ismeri el a társaságot, és illető helyen, újabb saecularisációt furfangos módon megakadályoznak —; valaki megbizatik egy birtok vételére, de a jó urak oly furfangosak a „társaság egy pátere“ által vezettetni a levelezést, utóbb, nem tetszván a birtok a társaságnak, és sajnálván hogy megvette, most másikat vesz, és S-nek kijelenti, hogy „páter R-t“ vádolja be, a vétel nem illeti a „társaságot,“ mert a „páter provinciális“ nem adott reá megbizást.

Ép ily nyíltan teszik túl magukat a *püspökök* az állam törvényein, és cselekesznek *in fraudem legis*. Vagy, nevezhetjük-e azon eljárást másképp, mely, elszigetelve ugyan, Poroszországban már azelőtt is előfordult, hogy, péld. a *kölner érseki megyében* a hittudományi hallgatók közül azokat, kik már egész közel állottak a besoroztatási korhoz, a „katonai szolgálat alóli megmentés céljából,“ és pedig 1866. máj. 27-én négyet, jún. 14-én hatvanötöt, jún. 26-án a theologia hét „jeleltjét,“ 1870 nyáron legalább harminc—negyvenet alszerpapokká szenteltek, ezek között olyanokat, kik 8 helyett még csak 3 fél-évet végeztek, s kik közül vagy huszan, 1870 őszétől kezdve Bonnban folytatják tanulmányaikat? Mondhatja ugyan Melchers érsek úr: én, vagy meghatalmazásom folytán, helyettesem, fel-

tehetjük kezeinket azokra, akikre a kánoni jognál fogva ezt megtehetjük. — Igen, de az állam nem gondolt arra, hogy furfangossággal játszassék ki a törvény. Mintán igen hosszas gyakorlat szerint az alszerpapság, szerpapság és áldorság felvétele egymást igen rövid időközökben, néha egy hét alatt követi, nem in fraudem legis cselekedett-e az, ki *csakis* a fent említett szándékból azonnal, közvetlen a háború előtt, vagy a *hadüzenet után*, a katonakötelezett egyéneket felszenteli? Ha valaki ki akar bújni a katonakötelezettség alól, a büntetés veszélyének teszi ki magát, de a püspök merheti az állami törvényt tekintetbe nem venni, vagy azt kijátszani, mert hiszen mögötte — „a hívő nép“ áll! Es mi nyugtatja meg ilyenekben a püspök lelkiismeretét? A „tanszékileg csatlakozhatatlan“ IX. Pius 1864-iki encyklikájának 32-ik cikkében átokkal sújtá azon tételt, mely szerint a clericusoknak a személyes katonakötelezettség alóli felmentségek eltörölhető. Elég tehát valakit csak clericussá tenni, azaz, elég, ha a püspök valakinek feje közepéről egy csomó haját lenyír, mi által az illetőt *clericussá* teszi, és ez, „a papság királyi megkülönböztető jele“ által (Philipps, Kirchenrecht I. 34. §.) az egész világi rendtől e magasztos ténykedés következtében, élesen elválasztatott, és ő most syllabus-dogmatikus joggal bír a hadi kötelezettségtől felmentetni, mely jognak „kánoni törvény“ szerint őre a püspök.

A syllabus 19-ik cikke szerint az állam épen nem határozhatja meg, melyek az egyház jogai és melyek azon korlátok, melyeken belől e jogokat gyakorolhatja; a 20-ik cikk értelmében az egyháznak az államhatalom engedelme és beleegyezése nélkül szabadságában áll tekintélyét gyakorolni, e cikk *semmi korlátozást sem említ*; a 26-ik cikk szerint az egyháznak a szerzésre és birtoklásra, vele született joga van; a 27-ik cikk az egyház felszentelt szolgáltnak és a pápának a világi dolgokban is vezetést és uralmat biztosít, és, mivel semmi közelebbi meghatározás nincs, magától érthetőleg, annyira, amennyire a „tanszékileg csatlakozhatatlan“ pápa azt „meghatározni“ jónak találta, vagy találni fogja; a 28-ik cikk szerint szabad a püspököknek az államkormány engedelme nélkül apostoli, azaz *pápai* iratokat kihirdetni; a 30-ik cikk szerint

az egyháznak és egyházi személyeknek mentességei nem a polgári jogban bírják forrásaikat; a 34-ik cikk kijelenti, hogy azon tétel, mely szerint a pápa, szabad, és hatalmát az egész egyházban gyakorló *fejdelem*, nem középkori. Ha már most valamely, ezen cikkelyek által érintett dologban az állam törvénye nem egyezik a „kánonival”: azon püspök, pap és világi hívő, ki hitének alapjául az 1870 júl. 18-ikát ismeri el, azt mondja: „Istennek inkább kell engedelmeskedni mint az embereknek.” *E mondás az állam törvényének kijátszását segíti elő.* Nem kell azzal törődni, nem kell azt tekintetbe venni; a papnak nem kell bevallani a jövedelmet, mert a pápai törvény szerint a pap adómentes, és így, mivel még sem mondhatjuk azt, hogy nincsenek bevételeink: a kanonok, kinek 6—10,000 fttal, a székesegyházi esperes, ki ennek kettesével bír, csalárdul csak 1260 vagy 2000 frtot vall be jövedelem gyanánt, s ekkor is, szabadon tette ezt, mert hisz kötelezve mire sem volt; nem kell bevallanunk az államnak szerzeményeinket, mert ez őt nem illeti; hirdethetünk ott is pápai iratokat, hol azt az állam törvénye tiltja, *mert hiszen a pápa szabad fejdelem — Bajorországban.*

Es így az ultramontán rendszer magában hordja a törvény megszegésének csiráját, sőt a kimondott tételeket ily megszegés kimentésére. Ki csodálkozhatik ezek után azon, hogy a *katholikus*, Olasz-, Spanyol- és Franciaországban, Mexikóban stb. a *forradalom* folytonossága van kijelentve?

Oly pontokat érintettem s elemeztem, melyek nem csupán Bajorországra vonatkoznak, s a tényleges példák nem csupán innen vétettek.

Más országokról és mások számára ugyanezek állanak.

Ha a második történet, azaz, ha az állam a dogmát elveti, akkor *lútszólagosan* ez őt többé nem érinti, mert semmiféle befolyást nem enged neki viszonyaiba. Ez sok államférfinak hite, de vajh mennyire csalódnak! Az állam nem köti ugyan meg magát, ha nyíltan elveti azt. De a püspökök — erről már alárendelt állásuk kezeskedik —, az 1870 júl. 18-ikának ultramontán hívei a „politikus” katolikusok, a „jámbor” néppel együtt, másképp fognak gondolkozni, mint ezt az állam törvényének a törvény-

tölen kihirdetéssel bizonyított vakmerő es tünetéssel előidézett kigúnyolása mutatja. Ezek előtt az állam kezei a concordátum által le vannak kötve; előttök az alkotmány mit sem ér, ha nem egyezik a concordátummal; ők nem értik azt, hogy valamely, egy harmadik személyiséggel kötött szerződés csak az állam általi kihirdetés útján nyer államjogi érvényt, és így csak oly mértékben érvényes, mennyiben a kihirdetésnél ismerttetett el, azaz, Bajorországban csak amennyiben a kihirdetett vallási Rendelettel (Religionsedict) egyezik, ők nem is gondolnak arra, hogy Róma maga választá a szerződést, ez pedig mint ilyen nem lehet állami törvény, mert idegen nem adhat törvényt az államnak. *Mert ő előttök a pápa Bajorországban szabad fejdelem.* előttök Róma sokkal magasabban áll mint Bajor vagy Németország, előttök a pápa egy felsőbbbségi intése több az állam törvényénél. VII. Pius óvást tett a vallási Rendelet ellen, s így ez reájok nézve érvénytelen.

Ez emberek előtt a kormánynak azon nyilatkozata sem talál viszhangra, hogy ez a dogmát nem ismeri el kötelezőnek a katolikusokra nézve. És így az állam mindkét esetben ugyanazon ponton áll: az *erkölcstelenítő hatás* ugyanaz lesz, a tekintély még inkább alá fog ásatni, mert első esetben gyors krízis következik be, s az államnak kétségtelenül nagy életerejénél fogva az ultramontanismust gyökerestől ki kellene irtania; az utóbbi esetben pedig, a tekintélyt aláaknázó, s a célhoz vezető minden eszközt használó jezsuitismus rákfene módjára fogja emészteni az államtestet mindaddig, még a feloszlás bekövetkezik.

Poroszország, melynek újabb területei (Hannovera, Kurhessen, Nassau, Frankfurt) e tekintetben a régiakkal: Hessen, Oldenburg, Szászország stb.-vel egyforma helyzettel bír, látszólagosan más állással bír. Ezek nem kötöttek concordátumokat a kath. egyház elvi álláspontja vagy a pápa jogairól stb. *Württemberg* és *Báden* kötöttek ugyan concordátumokat, de ezek ismét megsemmisítették, és így az államra nézve már nem léteznek; s ezekben nem is volt meg a bajornak elvi tétele. Úgy látszik tehát, hogy mindezen államokra nézve az új 'dogma' mint ilyen, csak belső, egyházi ügy, hogy az állam azon álláspontra helyezkedhetik, vagy kell helyezkednie:

hogy annak el vagy elnemfogadása minden katolikusnak saját lelkiismereti ügye, az államra nézve sem az egyik, sem a másik eset nem bír hatással. Tudvalevőleg a *würtembergi* kormány ezt külön nyilatkozatban ki is hirdette, a *porosz* pedig ismételten, mint a bonni, boroszlói, braunsbergi tanárookra vonatkozólag kijelenté, hogy az állam nem érintetik ez által. *De ezen álláspont tarthatatlan és csalfa.* Ez államokra nézve is ugyanazon hatás lép életbe, mert az új „dogma“ hatásának szükségképen ugyanannak kell lennie, habár a közvetlen következmények az egyik helyen előbb mutatkozhatnak, mint a másikon.

Mondottam már és ismétlem, hogy nem hiszem, miszerint Róma egyhamar vonja új hitágazataiból a következtetéseket; igen jól tudom, hogy Róma elég furfangos, miszerint a gyümölcsöt majd csak akkor fogja letépni, ha az megfogott érni, és mint diplomata is, igen jól tudja, kivel beszéll. Így pl. Schwarzenberg bíbornok érseket, ki csakis 1871 jan. 11-ike után, „tudatta a tisztelendő papsággal a zsinat 3. és 4-ik ülésében ő szentsége által hozott határozatokat szó szerinti értelemben,“ nem merték ezért fenyegetni a püspöki felhatalmazások (facultates) megvonásával, míg Hefele rottenburgi püspöktől ezeket tényleg megvonták, minek következtében ennek megyéjében több házaspár ágyasságban élt vagy polgári házasságot kötött; míg Antonelli bíbornok kijelenté a belga püspököknek — kik a csalatkozhatatlanságot azonnal kihirdetni félték, nehogy ellenzék támadjon s ez a „katolikus“ párt politikai gyengülését vonhassa maga után, — hogy nem szükséges a kihirdetést minden egyes megyében megtenni: a német püspököktől ezt megkövetelték, és mint Melchers kölni érsek mondá, Róma megelégszik a bonni tanárok oly nyilatkozatával, melyben „fidei obsequio“ az új hitágazatokat elfogadják. Rómának tanulékony tanulói is vannak. A mainzi püspök b. Ketteler, a st.-pölteni Fessler stb. röpiratokban bizonyítják a közönségnek, hogy: midőn a hitágazat azt mondja: „a tanszékéből beszéllő pápa azon csalatkozhatatlansággal bír, melylyel Krisztus egyházát ruházta

fel; az ő határozatai önmagokban, nem pedig az egyház meg-
egyezése következtében változhatatlanok,“ ez azt jelenti, hogy:
a pápa *nem* személyesen csatlakozhatatlan, hanem csak „tan-
széki“ csatlakozhatatlansággal“ bir; igen, mert a hozott határo-
zatban egy oly tartalmú történelmi jegyzés is áll,¹⁾ mely
szerint a pápa mindig megkérdezte előbb az episcopátust, és
így ennek közreműködése önmagából értetődik; és azzal hite-
getik a híveket, hogy mivel a pápa előbb tudomást szerez
magának, azért a zsinat őt nem is mondá személyesen csatla-
kozhatatlannak. Ugyanezen logikával mondhatnók: az önkényes
fejedelem nem önkényes, mert nem mindenben szakember, s
ezért megkérdezi minisztereit, ezért készített magának javas-
latokat. Bizonyos, hogy az eszmetársulás mind a két önké-
nyes rendszer között kitűnik. Martin paderborni püspök pedig
oly naív, hogy „rágalomnak“ bélyegzi azon állítást, mely
szerint a zsinat azt mondta volna: „a pápa csatlakozhatta-
lan,“ és így felteszi az értelemről, hogy ezen szavakat:
„*romanum pontificem infallibilitate pollere*“ a szavakkal ellen-
kező értelemben magyarázza. És, nehogy ily keresett furfan-
gosság, vagy bármely egyéb indokokból eredt felfogások, a
későbbben következő helyes magyarázást megzavarják, nehogy
Fessler, Ketteler, Scherr, Melchers és egyéb urak állításai,
hogy az új hitágazat az egyház és állam viszonyát épen nem
bántja, az Unam sanctam és Cum ex apostolatus officio bul-
lák és ezek számtalan társai egészen ártatlan dolgok, és hogy
ez állítások ne gyengítsék a pápai hatalomnak világi dol-
gokban vonatkozását mint azt a pápai dogmatikai felfogás
akarja érvényesíteni, erről, egyéb szilárd közegek gondoskod-
tak. Molitor, Speyerben az új hitágazatnak szövegét is *meg-*
hamisítja, midőn azt így fordítja: „nem pedig *csupán* az
egyház megegyezéséből“ (*non autem ex consensu ecclesiae*),
és így a „*csupán*“ szócska által az egyház kizárását éle-
sebben tünteti fel. A fordítás ezen zármegjegyzéssel végző-
dik: „Jelen fordítás helybenhagyatik. Brixen, Paderborn és
Regensburg, 1870. A vaticáni zsinat hit-bizottmányának né-
met tagjai: Konrád paderborni p., Vince brixeni érsek-püs-

¹⁾ Ennek eredetét és tartalmát ilynemű munkám 30. §-ban elemeztem:
„Die Stellung der Concilien, Päpste und Bischöfe“ stb.

pök, Ignác regensburgi p.“ Ugyane három püspök cz által egyszersmind *Lukács*, 22. r. 32. versének Molitor által eszközölt következő furfangos fordítását is elismerte : „Én imádkoztam éretted, hogy hited meg ne fogyatkozzék, te *pedig* egykor térítsd meg atyádfiait.“ Es így szabad a *Vulgata conversus* szavát, s a *Codex sinaiticus*, és a görögül írt minden kézirati példányok és kiadások *ἐπιστολῆς* szavát jezsuitásan adni, hogy az idézett hely értelmét az összefüggésből kiszakítottan lehessen adni, és, a Mesternek az őt nem sokára megtagadó Péter-érti imájából IX. Pius pápának adott csalatkozhatatlanságot kifejezni. Mert midőn az új szövetség *megtért* szava helyett *pedig*-et használunk ez nem közönyös dolog. S amint a német ultramontánok a hamisításokról gondoskodnak, úgy gondoskodnak az olasz jezsuiták a pápai államjog helyes megfejtéséről.

A *Civiltà cattolica*, melynek mint IX. Pius leghivatalosabb közlönyének irányát a kormányok követeik által eléggé ismerik, 1871 márc. 18-án, a 664-ik lapon így ír :

„A pápa a polgári törvények legfőbb bírója. Benne mind a két hatalom, a lelki és polgári mint csúcsban egysül, mert ő Krisztus helyettese, ki nem csak örök pap, hanem királyok királya és az uralkodók ura is.“ „A pápa magas méltósága erejénél fogva mind a két hatalom tetőpontján áll.“

Páter Franzelin a jezsuiták legjobb theologusainak egyike, a zsinaton pápai theologus, a javaslatok egyik gyártója a „Katholik“-nak, Németország legcorrectebb ultramontán lapjának áprilisi füzetében így ír :

A 447. s kk. II. : *Kétségtelen, hogg a tanító-egyház csalatkozhatatlanságának legvégső oka (causa efficiens) a Sz.-Lélek megigért segítsége; de azon feltétel, mely nélkül az apostolok utódai tanító-egyházat nem képviselnek, az alaki ok (causa formalis), mely által mint tanító-egyház jelennek meg, az egyháznak Krisztus által rendelt látható feje, s a tagoknak ezen főveli egyesülésök és összhangzásuk. Azon szavak, melyekkel Krisztus Péternek a primátust és az ebben foglalt tanszéki csalatkozhatatlanságot megígéri és közli, őt*

egyedül állítják oda, nem csak amint a többiektől nyíltan megkülönböztetik, hanem egyszersmind, mint aki hozzájuk oly viszonyba tétetik, hogy őket megerősitse és legeltesse És így természetesen, Péter maga és minden utóda számára Krisztustól megbízást és hatalmat nyert, az egyetemes egyházat a hit- és erkölcsökben táplálni és tanítani, úgy hogy épen ezen, Péterben minden utódlával közölt hatalom, isteni intézkedésnél fogva az egész egyházak hitbeni engedelmisségét és megegyezését követeli, következőleg az egész egyház hite a csalatkozhatatlanságban meg nem állhat, ha fejének nem tulajdoníttatik, hason tanítói csalatkozhatatlanság azon joggal, hogy hívő megegyezésre találjon Péter utóda hordozója tehát a csalatkozhatatlanságnak, midőn az egész egyházat tanítja, azon isteni segéd folytán, mely neki magának, ígértetett, de nem azon feltétellel, hogy a többi pásztorok és tanítók megegyező ítéletökkel hozzá járuljanak. Ezek ugyan, az egyházat ilyképen tanító pápával szemben az egyháznak legnemesebb részei de mégis ők a megerősítendő atyafiak, a legeltetendő juhok, ámbár a hívőkkel szemben pásztorok és tanítók, hogy a meghatározott tanítmányt helyesen terjeszszék eléjük, azt terjeszszék és védelmezzék A megelőző megegyezés szolgálhat ugyan eszközzül a pápának, hogy valamely tan eldönthetésének megismerésére jusson; de magában véve és lényegesen nem ez az egyetlen és szükséges megismerési eszköz Az egyháznak vagy püspököknek ily, akár megelőző, akár egyidejű, akár utólagos megegyezése semmiképen sem szükséges, mint valódi ítélet, melynek a pápa ítéletével vagy határozatával úgy is meg kell egyeznie Az egész egyház utólagos megegyezése mindig a pápai határozat hatása.

A 455-ik lapon: A csalatkozhatatlanság a tulajdonképen ki nem nyilatkoztatott igazságokra is vonatkozik, amennyiben ezek a kinyilatkoztatottal összefüggenek, s annak megoltalmazására, kifejtése, fejlődése és védelmezésére szükségesek. A csalatkozhatatlanság ezen kiterjedése minden dogmatikusok egyező ítélete szerint theologiailag oly szilárdan áll, hogy annak tagadása a legnagyobb tevely sőt némelyek szerint eretnekség is.

A 457-ik lapon: Ha az egyház (vagyis a mondottak

szerint a pápa), a kinyilatkoztatott hitágazatok való értelmének magyarázatában csalatkozhatatlan, akkor természetesen csalatkozhatatlan, csalatkozhatatlansága terjedelmének megítélésében is. És így belső ellentmondás elismerni az egyház (a pápa) csalatkozhatatlanságát a hitágazatokban, és valamely meghatározásnak érvényességét csak azért tagadni, mert a meghatározott tárgy a hit egyik ágazatára sem vonatkozik.

Ezen nyilatkozatok és azok, melyek egy más munkámban¹⁾ a *Civiltà cattolica*, *Ward Dublin Review*-je, s a „Katholik“-ból lenyomattak oly világosak, hogy mindenkinek szeméről a fátyolt le kell vonniok.

De a dolog nem marad pusztán nyilatkozatoknál. A „Genfer Correspondenz“-ból, melyet „Löwenstein Károly herceg“ a kath. központi bizottmány elnöke, „Kleinheubach, jan. 15., 1871“ kelt hirdetése szerint²⁾ a kath. szerkesztőségeknek mint oly lapot ajánl, mely „a római cúria kívánságai és nézeteiről egészen pontos tudomással bír“ s azon célja van, hogy „a kath. nézet a nyilvánosságban érvényre juttattassék és így a kormányokra erkölcsi nyomás gyakoroltassék“ — megismerhetik a kormányok azon csatatervet, mely ugyanott készítettett s ugyanazon helyről irányoltatik, ahol a nemzetközi-sociális mozgalom. Ezen „Correspondenz“ valóban csodálatos dolgokat tartalmaz, így pl.:

„Minden dicséreten felül áll a katolikusok azon viselete, hogy mindenütt készeknek nyilatkoznak, a legnyomasztóbb államterheket viselni, ha legfőbb pásztoruk szabadsága által az ő lelkiismereti szabadságok is biztosítva van Kíváncs, hogy mindenütt tudják azt, hogy mi katolikusok csak akkor lehetünk alattvalók, ha a pápa fejedelem.“³⁾

Ezen nyilatkozattal tökéletesen megegyezik az ultramontanok viselkedése a német birodalmi gyűlésen. Nevezhetnék férfiakat, kik ezek között előkelő szerepet viselnek, és kik még részint 1870 karácsonykor Berlinben, részint a nyáron Prágában egy látogatás alkalmával egészen más nézete-

¹⁾ Die Macht der römischen Papste 95—106. II. — ²⁾ Lenyomva I. a „Rheinischer Merkur“ 5-ik számában, 1871 jan. 29-én. — ³⁾ L. u. o. 1871 márc. 19-iki 12-ik számát, a 109-ik lapon.

teket képviseltek, mint milyeket 1871-ben Berlinben hirdettek. Ezen párt fellépését azonban a kormányok, hiszszük, eléggé fogták méltányolni. De ha azon *tényt* gondoljuk meg, hogy igen magas rangú *német* ultramontán házakban a német fegyverek eredményei ijedelem és aggálylyal fogadtattak, hogy Ausztria püspökei egynek kivételével, legújabb időben oly feliratot intéztek a császárhoz, mely, ha kivitetnék, Ausztriát könnyen háborúba bonyolíthatná: hogy „a kath. sajtó“ ősz óta „Römönak megszabadítására intézendő keresztesháborúról“ szól; hogy a pápai képviselőkkel való folytonos levelezések ismereteseek; hogy a politika, a „hitágazat elleni ellenzék“ megrontására intézett izgatás stb. adnak a prédikációknak, különösen a jezsuitákéinak folytonosan tárgyat: akkor egy kormány sem ismerheti félre azon *politikai* momentumot, mely júl. 18-ikában megfejtését és egyszersmind okadatolását leli.

Ily észleletek után belátandják a kormányok, hogy minden törekvés az új hitágazatot az államra nézve veszélytelennek állítgatni, valótlan, jezsuitai törekvés. Még uralkodnak mindazon elvek, melyeket egy VII. Gergely, IV. Ince, VIII. Bonifac, IV. Pál s mások hirdettek, egy pont sem vétetett vissza mindezekből. A syllabusban mind meg vannak dióhéjba szorítva. Hogy ennek oly érvénye van, mint az evangéliumnak, kitűnik a jezsuiták által szerkesztett „Stimmen aus Maria-Laach“ című időszakos füzetekből, melyekből szószerinti kivonatokat olvashatunk a „Rhein. Merkur“ 1871. apríl 2. 14-ik számában a 127. s. kk. 11., melyek így szólnak:

A pápa mint az egyház feje az encyklikát (1864. dec. 8-án) az egyetemes egyházhoz intézte; ez tehát az egyház tagjait engedelmességre kötelezi. A syllabus pedig szintén részesül ezen nyilvános jellegben (I. füz. 85. lap.). A pápa ez apostoli rendeletet nem pusztán mint az egyház lelki feje általában, hanem mint az egyház általános csatlakozhatatlan tanítója bocsátotta ki; és így a katolikusoknak azt ugyanazon alávetéssel kell fogadniok, milyen a tanító-egyház csatlakozhatatlan nyilatkozatait általán megilleti (I. 88.). A syllabus hiteles kivonata a korábbi encyklikák, allocútiók és különös alkalmakkor kelt pápai körleveleknek. És ezért a pápa által legalább is azon tekintélylyel van felruházva, melylyel amaz okmányok bírnak. Sőt, ha azokban valami hiány volt arra nézve, hogy azok mint a legfőbb tanító tekintély csatlakozhatatlan nyilatkozatainak tűnjének fel, teljes okaink vannak e körülményt a syllabusnál mint létezőt tekinteni (I. 94.).

Az egyháznak szabadságában áll törvényei és ítéletei végrehajthatására, és jogainak megóvására az állam karhatalmát megkivánni, és az államnak, ha az isteni igazság és jogon alapuló kath. elvek szerint akar cselekedni, köteles-

nek kell magát tartania az egyház ezen felszólításának engedelmességre.... Egeszen okadatolatlan az, hogy az anyagi hatalmat csak polgári és politikai dolgokban lehet alkalmazni.... Azokat kik a kath. igazságnak azt vetik ellene, hogy az államhatalomhoz való folyamodás pusztán vallási vétségeknek ellenkeznek a lelkiismereti szabadsággal és az emberek egyéb lényeges jogaival, az ó-szövetségi szentírásra utaljuk, hol, hason vétségekert, mint: a körülmételes és szombati nyugalom elmulasztása, a papi tekintély elleni engedetlenség, a leg-súlyosabb ideiglenes és polgári büntetésekkel róttak meg.... Ha Isten az egyháznak valódi törvényhozó és bírói hatalmat adott, minden embernek azt szent és sérthetetlennek kell tekintenie. S hogyan ismerhetne el az állam az egyház törvényhozó és bírói hatalmat szent és sérthetetlennek miskep, mint ha az egyházi törvények és ítéletek végrehajthatására szükség esetén karhatalommal áll elő (VII. 23—24.).

Hogy szabad az egyháznak törvényei és ítéletei keresztülvitelére szükség esetén az állam karhatalmat is igénybe venni, nyíltan mondja VIII. Bonifác, „Unam sanctam“ kezdetű híres dogmatikus bullájában.... midőn kimondja, hogy a király kezében levő kardot (a világi hatalmat) az egyház hasznára a pap akaratára szerint kell forgatni (pro ecclesia ad nutum sacerdotis. VII. 27.). — Nem egészen következetes eljárás az, hogy az állam az egyházi büntetőjogot mai nap csak az egyházi személyekre való vonatkozásában ismeri el és viszi keresztül; mert Isten az egyháznak nem csak a papok, hanem a világiak felett is valódi hatalmat adott. Miután azonban a körülmények hatalma e következetlenséget előidezte, az egyház, amibár jogait elvben mindig óvni fogja, ezen jogának tekintet nélküli gyakorlásával meg sem akarja az államok bekejét zavarni, s azért nem is kíván ennek gyakorlására az államtól megegyezést. Az egyház hatalma változatlanul ugyanaz marad, miután isteni intézkedésen alapul; ennek gyakorlásának módja azonban az idők különbözősége szerint különböző. Amely kevéssé idezhető vissza tehát a középkor, ép oly kevéssé lehet kivívni azt, hogy az egyház, hatalmának minden pontban oly módon való gyakorlását nyerve vissza, milyennel a középkorban birt.... Azon jogát az egyház mindenkor meg fogja kívánni, hogy időleges büntetéseket szabjon, és azoknak keresztülvitelére szükség esetében, karhatalmat alkalmazzon, miután Isten ezen joggal mindenkorra felruházta; de annak gyakorlásában mindig a legnagyobb észelyességgel a körülményekhez alkalmazkodva fog eljárni, és azért, a megváltozott időviszonyok következtében most, nem egészen azon módon fog eljárni, mint a középkorban (VII. 29.).

Latjuk, hogy az állam nem mindig valósítja azt, amit az egyházért az isteni eszme szerint tennie kellene, és tegyük hozzá, sokszor az emberek gonosz-sága miatt nem teheti ezt. Így történt, hogy az egyház joga ideiglenes büntetéseket kiszabása és a karhatalom alkalmazásában a legkisebb mértékre vitetett vissza. Az egyház maga belátja a körülmények hatalmát és óvakodni fog jogainak tekintet nélküli keresztülvitelére által a népek bekejét megzavarni. De az egyházi hatalom ezen megszorítása sem a hívők sem az állam javára nem szolgál (VII. 41.).

A mentelem, azaz a papságnak polgári dolgokban való különös törvény-szék alá tartozása és adómentessége isteni jogon alapul; ennek megadása a polgári törvények által, csak elismerése az Isten által akart és ez által terem-tett jognak, nem pedig előjognak önkényes adományozása.... A papságnak különös törvény-szék alá tartozása, mentessége a nyilvános terhektől, különösen a katonakötelezettség és az egyházi javak adómentessége mindenesetre isteni jogon alapulók (VII. 69., 70.).

Az egyház bizonyos körülmények között lemondhat a mentelemről. Azon kérdésnek vegleges megoldása pedig, kívánják-e a körülmények az erről való lemondást, az apostoli székhöz tartozik (VII. 86.).

A keresztény vallásnak a római császárok általi elismertetése nem birt azon hatással, hogy az egyház csak akkor nyert jogot arra, hogy üldözői ellen a nyilvános karhatalom védelmezze; ezzel már a pogány császárok tartoztak

neki. — A császárokkal egyszersmind a római államhatóság is belépett az egyházba, és az állam is aláveté magát a hit parancsainak... Amint a hívő aláveti magát a hit törvényeinek és a fegyelmi szabályoknak, úgy a kereszténység lett államhatóság is; ez tisztele a lelki hatalom közegeit... az alattvalóknak előírta a hitet, melyet a tanító-egyház vallott, s az eretnekeket és elszakadtakat polgári törvényekkel üldöze... Ezzel a világi hatóság nem idegen jogkörbe csapott át, mint azt őnmaga elismerte, hogy az ő, a vallás védelmére kibocsátott törvényei államilag csak azt vittek keresztül, amit az egyház már elhatározott (XII. 21.).

A keresztény állam alapeszméje, a két hatalomról szóló tan, melyet legtükételesebben a középkori keresztény társadalomban látunk kifejlődni, az emberi nemhez intézett elmúlhatatlan kívánság (XII. 23.).

Meg kell különböztetnünk azokat, kik mindig az egyház kebelén kívül vannak, mint pl. a zsidók- és pogányokat azoktól, kik a keresztiség szentsége által magukat az egyháznak alávetettek. Az elsőket nem szabad kényszeríteni a kath. hit felvételére, de az utóbbiakat igen (XII. 52.).

A hit egységétől való eltérés magában véve is rossz, ámbár szükséges rosszszá is válhatik. És azért a hit egységének fenntartása még mai nap is bizonyos viszonyok között nem csak megengedett, hanem kötelesség is... A hit-egység a cultusnak minden szabadságát kívánja... A syllabus 77-ik tetele semmiképen sem igényli azon feltevést, mintha az egyház csak a korlátlan cultusszabadságot akarta volna rosszulni; hanem inkább egy másik gondolatot enged következtetni, hogy a hit-egységtől való eltérés: törtenjék az bármely folekezet előnyben való részesítésével vagy teljes vallásszabadsággal, egyáltalán elvetendő. Nem lehet kétség a felett, hogy elvben, a kath. egyházra nézve, a hittel szemben a korlátolt ügy, mint korlátlan szabadság tűrhetetlen (XII. 57.).

Amily bizonyos, hogy az egyháznak jogigénye van hitének külső oltalmára nézve is, oly bizonyos, hogy az állam, mely a jogot fenntartotta, t. i. a kath. állam, köteles ez oltalmat is fenntartani; ez azonban az egyház minden tagjával szemben (a fent idézett 52-ik s kk. lapok szerint minden: megkeresztelttel szemben) a lelkiismereti és cultus szabadságnak megtagadását foglalja magában... Világosan mondjuk: az egyház tagjaival szemben; mert az egyház nyíltan óvást tett az ellen, mintha a hitetlenek lelkiismerete felett erőszakot akarna gyakorolni, vagy ilyet az államnak tulajdonítana. És így a középkorban épen a pápák védelmezték a zsidók és szaracének természetes jogait a politikai hitkényszer ellenében... De miután az állam a megkeresztelteknek a jelzett értelemben nem adhat lelkiismereti szabadságot, ez által minden igény megszűnik ezekre nézve a cultusszabadságra vonatkozólag (XII. 201.).

Valamely kath. népben a törvényesen fennálló hit-egységtől eltérés, még ha csupán a korlátolt vallásszabadságra vezetne is, és a szabadelvűektől igényelt korlátlan szabadságot visszaütésnek is, elvetendő, s az egység fenntartása kötelem. Bárhol tegyek az állambatalom különös viszonyai lehetetlenné az egység fenntartását, az eltérés önmagában rossznak tekintendő (XII. 203.).

Valamely népnek hit-egysége által a kath. vallás annyira egy részletevé válik az államjognak, hogy annak megsértése egyszersmind polgári vétés, s a büntető törvénykönyv szerint büntetendővé lesz (XII. 204.).

Ha az elvont elmélet terén maradunk, kétségtelen hogy: csak a kath. vallás bír közérvennyel, mert isteni igazságon alapul; egyedül neki van igénye az állam kizáró oltalmára, bárhol megszilárdult. Az alkalmazásban azonban e tétel nem módosítást szenvedhet (XII. 106.).

Mily módon védelmezze magát valamely kath. nép hit-egységének megzavazása ellen, az, az időtől, s az illető nepek jelleme és erkölcséitől függ. A büntető jog ma már sokkal szelidebb mint azon korban, melyben a Carolina terjesztett rettegést. Spanyolország a jelen században, ennek szelleméhez alkalmazottan, sokkal szelidebb módon védelmezte hit-egységet, mint azon korban,

melyben Calvin helyén valónak találta az ő nézeteitől való eltérést tűzhalállal büntetni (XII. 207.).

Önmagában véve a vallásszabadság minden körülmények között, rossz marad, mert a tevedés nagy rossz, s a vallásszabadság, mint a tevelynek szabadsága, ezt elősegíti (XII. 208.). A cultusszabadság az államra nézve szükséges rosszszá válhatik, de rossz marad mindenkor (XII. 209.).

A kath. tan nem bízta a világi hatóság szabadságára, hogy meg akarja-e az igazságot védelmezni a tevelly ellen. Azon kíváncsi, hogy mint hatóság lépjen az egyházba elmaradhatlan; epily kétségtelen a kath. államhatalom kötelem, ezen jellemet megóvni. De nem minden kötelesség viheto e világon keresztül. Es ezért meg fognak alhatni a kath. lelkiismeret előtt a nyomós érvek, hogy ez a hitettségnek állami oltalmáról a vallásszabadság részere lemondjon. . . Annak meghatározása, hogy valjon forognak-e fenn bizonyos esetekben ily érvek, a kérdés vegyes természeténél fogva nem függhet egyedül az államhatalom eldöntésétől. E feletti iteletet az egyház minden időben, minden zsinatban és pápai constitutióban a világi hatalmasoknak tudokra adta. Midőn IX. Pius az elválasztásnak elvét a syllabusban, elvben elveti, a „Quanta cura“ bullában elődei VI. Pius és XVI. Gergelyvel a vallásszabadság szabadelvű eszméit átokkal sújtja: kétségtelen parancsokat ad ez iránt, melyek követést igényelnek (XII. 212.).

De, vetik ellenünkbe jóindulatú katolikusok, nem olyan alakulású-e az egész modern világfejlődés, hogy magának az egyháznak volna érdekében, a hitettség elvétől ott is elterni, ahol az egyháznak joga volna a mellett megmaradni? Ennek megerősítésere meg azt is mondhatnák, hogy ily módon a különválasztott államok (pl. Svédország) türelmetlenségének minden ürügye megszűnnek arra, hogy a kath. hitnek a neki járó szabadságot meg továbbra is megtagadják. De a kath. öntudat, a vallási egység oly birtokában, mely eredetileg elszakadással alapult meg, és utóbb tényleg elismertetett, soha sem láthatja képmását a kath. vallás oly birtoklásának, mely tárgylagos isteni jogban gyökerezik. . . Ha valamely kath. fennhatóság ószinten törekszik atalános egyházi érdekek megóvására, azt legbiztosabban az által érendi el, hogy híven iparkodik engedni azon áradatnak, mely az egyház törvényes közegeiből s az ezekben nyilvánuló Sz. Lélekből ered. Ezek természetesen soha sem fognak meg egyezni az egyház nevében, és állitólagosan egyházi érdekeiket, a megerősödött tevellyel közös tökéletes egyenlőség alapján „újabb vesztfali bekeben“ (XII. 215.).

Ezen helyek, valamint az egy más munkámban¹⁾ idezették bizonyítják, hogy a jezsuiták Poroszországban egy és ugyanazon tant tanítják az államnak a pápához való tökéletes alárendeltségéről, mint a római jezsuiták. Hogy ugyane nézet uralkodik társadalmi, magas „katolikus“ körökben is, azt eléggé bizonyítja az osztrák ultramontanok egyik fejének Freiburgban nem régen kiadott röpirata, melyben a syllabus tételeihez való visszatérés a társaság egyetlen üdvének mondatik. Ha pedig végre az új dogma megmérhetetlen horderejét fel akarjuk fogni, olvassuk egyszerűen azt, amit *Martin* pader-

¹⁾ Die Macht der röm. Päpste.

borni püspök 1871-iki bőjti főpásztori körlevelében mond, ahol szóról szóra ezek állanak:

Meggyőződés met röviden abban jelentem ki, hogy: valamint egykor az első egyetemes zsinaton Isten valódi fiának léte vagy nemlétele felől volt szó, úgy itt az Isten fiának valódi helytartójáról van szó, s a kérdésnek egész értelme és magva a döntő *vagy-vagy*-ban rejlik; vagy birunk Krisztus valódi helytartójával vagy nem. Kezdetül fogva bámulta keresztényiség Jezus Krisztus isteni szeretettel telt szívet; kezdetül fogva hitt határtalan szeretetében; és azért hitte is, hogy a szeretet, mely őt számunkra a mennyből a földre levonta, őt itt közöttünk is visszatartja és hogy az ő öröme és keje közöttünk emberek fiai között a földön lenni. Ha ő, miután közöttünk a siralom e völgyében 33 évig járdalt, és minden emberi szenvedést velünk viselt, minket ismét elhagyott volna, és nekünk csupán tanítmányát, de ezt annak fenntartását biztosító szilárd zálog nélkül hagyta volna: akkor is halával ismernők el jóságát és emberszeretetét. De azon megfoghatatlan és kimondhatatlan szeretetet, melyet benne a sz. írás dicsóít, még sem bizonyította volna be. Lett volna, és nem lett volna a valódi Emmanuel (Isten velünk). Az volna, mert egykor mint Isten közöttünk volt és közöttünk lakozott, s nem volna, mert nem maradt közöttünk, mert elhagyott minket és mint árvaakat hagyott hátra. Hogy való és teljes jelentőséglen Emmanuel lehessen, két féle módon kelle nálunk és közöttünk maradnia, nálunk és közöttünk kelle maradni egész istenemeri lényegével, a szentségben mely szeretetének bámulatos titka és mennyei kegyeinek forrása — és nálunk, közöttünk kelle maradnia látható személyes helyettese által, amint egykor láthatólag és személyesen megjelent közöttünk (!). Amint egykor megkereszteltetése és a Tabor hegyeni megdicsőíttetése alkalmával a mennyei atya reá utalt, a felhőkből csodás módon hangzott e szavak által: „Éz az én szerelmes fiam, őt hallgassátok,“ úgy kelle neki is midőn e földről eltavozott, apostolaihoz szólnia: „Amint engem küldött az atya, úgy küldelek én is titeket,“ és hogy magukat a pásztorokat és tanítókat is megtartsa a tanítvány egysége és közösségében, kelle, hogy egyet elhíjarojúkká tegyen, ki (ő helyette) e pásztorokat és az egész nyáját legeltesse, és akire ő minket különösen utalhatott e szavakkal: „Ézt, kit én magam helyett tevek, hallgassátok; aki őt hallgatja, engem hallgat.“ S valóban, ki tőlünk e kettő valamelyikét elveszi, szeretetének legszentebb szentségét, vagy személyes helyettesei és helytartóját a földön: az nem kevesebbet mint mindenünket veszi el; mert a valódi Emmánueltől foszt meg. A legszentebb szentséggel legszentebb szívet veszi el tőlünk, mely a szeretet e csodás szentségében van számunkra megőrizve; és személyes helyettese vagy helytartójával legszentebb fejet veszi el tőlünk, mely azon helyettese által van előttünk. Az egyik s a másiknak elvétele által az oszthatatlan Emmánuelt választják szét, elvlasztják azt, amit a szeretet egygyé kapcsolt.¹⁾

A pápának ily istenítésére nincs egyéb szavam mint: istenkáromló babonáság.

Ha szabad a nép- és közép-tanodákban ezen hitágazatot tanítani; ha szabad a minden önálló gondolkozás nélküli gyermekek előtt a pápát *Krisztus mellé*, a legméltóságosabb oltári szentség mellé, mint ezzel egyenlő kincset helyezni, melyet Krisztus nekünk hátra hagyott; ha szabad ezt egy püspök-

¹⁾ Lenyomatban l. a „Westfälisches Kirchenblatt“ 1871-diki 6-dik s köv. számát.

nek tennie, ki eddig, hittani tankönyveinek egyik kiadásában sem tudott semmit is a tanszekileg családokozhattlan pápáról; ha szabad a saját kutatásra képtelen középiskolai tanulók előtt a pápát mint az egész tan alapját, és családokozhattlanságát mint alaphitágazatot tanítani: akkor vége a műveltségnek. Egy tudós német püspök így írt 1870 nov. 11-en:

„Borzalommal látom, hogy ezentúl Németország minden vallástaniításában a családokozhattlanság, mint a kereszténységnek fő és első rangú hitágazata fog taníttatni, és el tudom képzelni a szülők fájdalmát, kik kénytelenek gyermekeiket ily iskoláknak átengedni.“

Ha már most ugyanezen férfiú kihirdette e hitágazatot, már ez egyetlen tényben az *erkölcstelenítő* hatás ép oly világosan kitűnik, mint a püspökök abszolút *jobbágyi helyzete*.

Ausztriát épúgy mint a német államokat igen közélről érinti a kérdés. Ausztria 1855 aug. 18-án concordátumot kötött. „L'impulsion a faire entamer les negotiations y relatives est venu de Rome, par une lettre auguste qui n'a été encore publiée.“ Ezt írta nekem egyike a dolgot legjobban ismert olaszoknak, munkám 497. lapján tett azon jegyzésemre, mely a kezdeményezést Ausztriának tulajdonítja. Csak kiemelem ezt e helyen, hogy azon terv felismertessék, melynek fejtegetését mint ide nem tartozót, mellőzöm. Az ausztriai concordátum I. cikkelye szószerint úgy hangzik mint a bajoré, azon különbséggel, hogy „regnum“ helyett „imperium,“ és „terrisque ei subiectis“ helyett „et singulis quibus constituitur ditionibus“ all, s végre hogy a „semper (conservabitur)“ van belé szúrva.

Amit e pontra nézve Bajorországot illetőleg fejtegettünk, ugyanaz áll természetesen Ausztriára nézve is. De az ausztr. concordátum II. cikkelye mégis többet tartalmaz, az t. i. így szól:

„Miután a római pápa a tisztelet és törvénykezés elsőségét az egész egyházban amennyire az ki-

terjed, isteni törvény alapján bírja, azért is a püspökök, papság és a nép váltakozó közlekedése a sz. székekkel, lelki dolgokban és egyházi ügyekben nem lesz alávetve azon szükségnek, hogy fejedelmi megerősítéssel bírjon, hanem teljesen szabad leend.“

Tudnivaló dolog, hogy ugyan-e concordátumban oly tétel-
lek vannak kimondva, melyek a nyilvános és magán iskolákat,
melyekben katolikusok taníttatnak, egészen püspöki ellenőrzés
alá helyezik (V. cikk), a hittudományi tanárokat és hitelem-
zőket feltétlenül s mint akarat nélküli lényeket a püspök alá
teszik (VI. cikk), a kath. ifjúság számára rendelt gymnásiu-
mok és középtanodákba egyáltalán csak kath. tanítókat enged-
nek bejutni (VII. cikk), a kath. népiskolákat egyházi felügye-
let alá helyezik (VIII. cikk) stb. Külön határozatok által több
dolog megváltoztatott, illetőleg közelebből meghatároztat-
tatott. A concordátum dacára sem jutott Rómának eszébe,
hogy meg van kötve. Egy különhatározat abból állott, hogy
minden pör az országban kiküldött bíróságok által intéztes-
sék el. Nem véve tekintetbe azt, hogy a 3-ad fokú fellebbe-
zés számára kiadott kiküldetési brévében az áll, hogy a felek
a 3-ad bírósághoz *vagy* Rómába fellebbezhetnek, minden fel-
lebbezés mint Rómához intézett, tárgyalatott; pl. a prágai
székeskáptalan négy tagjának fellebbezése a püspök ítélete
ellen, egy kinevezési ügyben. Akkoriban Thun miniszter is
a bíbornokhoz fordult, felvilágosítást kérve az ügy felől, de a
dolog elaludt. A concordátum egyik feladata volt a birod-
almi egység elősegítésének előbbrevitele is, ezt azonban 1867-
ben a dualismus megghiúsítá. Magyarország azonnal azon állás-
pontra helyezkedett, hogy a concordátum ott jogilag soha sem
volt és nincs is érvényben. Midőn Cislajthánia 1867 dec. 21-én
alkotmányt kapott, és 1868 máj. 25-én a házasságot illető
törvényeket hozott, IX. Pius 1868 jún. 22-én hirbedt allocútió-
jában mennydörgött ellenök; ez allocútió meg van egy másik
munkámban¹⁾, hol egyszersmind tartalmának nagyobb részét,
mint hamisat megcáfoltam.

¹⁾ „Die Macht der römischen Päpste.“ 52. kk. II.

IX. Pius 1868 jún. 22-én megcáfolhatatlanul bebizonyítja, hogy *pápai* hit:

1) az, hogy *a római püspök az ausztriai császár és állam felett áll.* Ha ezt nem akarnók állítani, úgy azt kellene mondanunk, hogy IX. Pius, ki az 1867 dec. 21-iki állam-alaptörvényt „*hallatlan*“-nak (*infanda lex*), ezt, s az 1868 máj. 25-iki törvényeket „*gyalázatosaknak*“ (*abominabiles*) nevezi, azokat hevesen „*korholja és elveti*,“ s „*minden következményeikkel egészen semmiséknek, minden érvény nélkülieknek*“ jelenti ki, s annak „*szerzőit*,“ és így első helyen a császárt a lelki büntetésekre inti, azt kellene tehát mondanunk, hogy IX. Pius vagy oly formulárét hirdetett ki nyilvánosan, hogyan kelljen államtörvények felett szitkozódni, vagy hogy nem volt magánál. Ez azonban nem járja, és 1870 júl. 18-ikának hívei is alig fognak ily magyarázatot a következményekre való tekintettel, elfogadni.

2. *Hogy az ausztriai császár és állam a pápa megegyezése nélkül semmi olyast nem határozhat, ami a pápa nézete szerint őt érinti.* Ha ez nem így volna, akkor IX. Pius nem nyilatkoztathatott volna semmisnek oly törvényt, melyben hit- és lelkiismereti szabadság, egyenlőség, mindenkinek joga tanintézetek felállítására stb. van kimondva, mert mindezen dolgok a kath. egyházat nem illetik. De ebből látom jól, mily csalódásban eltem a római eszmék felett. Azt hittem, és e hitemet ismételten kifejeztem, hogy az ausztriai concordátumot épen azon állításonnal támogathatom, hogy a kath. egyháznak biztosít ugyan jogokat, de nem akar útjában lenni annak, hogy a többiek is hason jogokat nyerjenek stb. IX. Pius egy allocútiójában fényesen nyilvánított oly nézeteket hamisaknak, melyeket én oly munkáimban mondtam ki, amelyeket ő maga dicsért meg, és sok püspök még ennél is többet tett velök. Aki a syllabus, s az 1868 jún. 22-iki allocútió után még azt állítja, hogy a kath. egyház elveivel a hit- és lelkiismereti szabadság, tanszabadság, egyenlőség stb. megfér, annak 1870 júl. 18-ikát el *kell* vetnie, vagy hazug. Mert azt ugyan semmi *értelmes* teremtményre sem erőszakolhatjuk, hogy a jezsuiták és püspökök által jogosan tanszéki kijelentésnek tartott syllabust, és a consistóriumban oly nagy nyomatékka-

tartott, s az egész világon kihirdetett allocútiót mellőzhetjük azt mondván, hogy az a pápának mint doctor privátusnak nézete.

3. *Hogy a pápa Ausztriában legfőbb törvényhozó.* Ez logikai következmény, mert ő törvényt elvet, semmisnek nyilvánít.

A püspökök függő helyzete, s a dogmának tisztán politikai jellege legélesebben Ausztriában tűnt ki. Mellőzöm a leitmeritzi püspöknek „Szal. sz. Ferenc napján, 1871“ kelt főpásztori körlevelét, melyben a püspök a hihetetlenségen túlmenő naivitással mondja papságának, hogy a tudomány feladata nem áll semmi egyébből, mint bebizonyítani azt, hogy mindaz mit a csatlakozhatatlan pápa kimond, igaz, és hogy eddig még egy pápa, mint doctor privátus sem tévedt semmi-
ben; mellőzöm továbbá *Fessler* és egyebek kifakadásait, és csupán jelentékenyebb tényeket hozok fel. Az új dogmát senki sem tette először tönkre oly éllel, oly logikai tekintetnélküliséggel mint *Rauscher* híbornok. Aki munkáját, „*Observationes quaedam de infallibilitatis ecclesiae subiecto*“ (először Nápoly, 1870 jelent meg, utóbb *Braunmüller* Bécsben újra nyomatta, lefordíttatott, *de a szerző által jelenleg a könyvkereskedésből visszavonotott*, úgy hogy könyvtári ritkasággá válhatnak) olvassa, lehetetlennek tartaná, hogy oly ember, ki oly világosan, annyira saját kutatásaira támaszkodva ismerte el a „dogma“ hamisságát, már augusztus 8-án és utóbb dec. 2-án 1870, így ír: „az egyház barátainak feladata, erejüket egyesíteni, és minden kétséget s kifogást elodázní,“ így vélekedik, hogy „különösen Németországra nézve igen kívánatos, hogy e feladat gyorsan és szerencsésen intéztessék el,“ s végre oly naiv így nyilatkozni: „Ez egyszersmind az egyetlen mód, melyen a német tudomány biztosíthatja magát az őt megillető befolyás gyakorolhatására az egyház fejlődésében.“ Nem gúnyképen hangzanak-e e szavak oly férfiú ajkairól, ki igen jól tudja, hogy a német tudomány borzalom a rómaiakra nézve, ha csak nem isteníti őket, ki *P. Schrader* Jézustársasági tagot, és *P. Guidi*, utóbb *P. Pellegrinetti* domonkosrendű tagokat hívta Bécsbe, hogy ezek a német tudományosságot a jezsuitai és scholasticai által ellensúlyozzák, ki *Günther* kárhoztatásában buzgó részt vőn? Hova vezet a római szellem, elegeg mutatja Rudigier,

linzi püspök viselete. Nem az a kérdés, jók-e az ausztriai „iskolai törvények“ vagy nem. Hogy épen nem sértik a *vallást* de még az *egyház*at sem az kétségtelen, a concordátummal ugyan nem hangzanak össze. De ha püspök, kinek szabad a linzi módjára fellépni, a kath. sajtó által ezért égbe emeltetik, sőt elég ügyetlenül „jelentékeny kanonistának neveztetik,“ ez bizonyítványt szolgáltat arra, hogy a *pápai* államjogot gyakorlatiasan is szabad értelmezni. Az új dogma római-politikai tény, annak az episcopátus általi támogatása egyház-politikai tett.

Miután a nevezett államoknak az egyházhoz való általános álláspontjokat vázoltuk, tisztába kell jönnünk az alkalmazandó rendszabályokra nézve is. Ezekre nézve minden állam számára egy, közös kiindulási pont van, mely azonban egy-szersmind a legnagyobb nehézségek csiráját rejtí magában.

Mindez államok, tartományaik kath. egyházi viszonyaira nézve véglegesen szerződtek — egyedül a pápával. Tudom ugyan, hogy itt-ott megkérdeztett valamely püspök. De mit használ ez? Kifelé *csak* a pápa és a kormány léptek fel mint szerződést kötő felek; sőt Bajorországon és Ausztrián kívül, a, habár szerződésileg megállapított, de alakra nézve a pápa által egyoldalulag kiállított bullákat államtörvényileg mint a „kath. egyház szabályait“ nyilvánították és hirdették. És így az államok magok működtek közre az ó kath. egyházi alkotmány, a nicäai zsinat kánonai stb. megsemmisítésére; az ő közreműködésök által érett meg a pápai önkény. Ők magok munkálkodtak azon, hogy a püspökök csak a Rómához való feltétlen csatlakozásban keressék üdvöket, és hogy az alsó papságnak nem voltak eszközei, hogy ezen, Rómával összhangzó episcopátussal szemben függetlenségét fenntartsa. Már most fejtsék meg önmagoknak, hogy alakulhatott *állam az államban*. 1848-ban az egyház kezdeményezett. Midőn a politikai állapotok mindenütt inogni kezdettek, összeműködtek a püspökök és emancipálták önmagokat. Álláspontjuk melyet következetesen vívtak ki igen egyszerű. Az egyháznak tökéletes szabadsága *az állammal szemben*, azaz, megszűnése az állam minden addig az egyházi ügyekben gyakorolt jogainak, különösen: teljes szabadság a papság kebelébe mindenkit fel-

venni kit a püspök akar, megszűnte az állami kegyuraságnak mint ilyennek, megszűnte az állam ellenőrzésének az egyházi javakban, amennyiben az államnak nincsen arra magán joga, az egyházi törvényeknek minden téren való érvénye a forum ecclesiae számára. De másrészt igen szilárdan megmaradtak az *államtörvények által adott minden előjognál*, mint: a papság katonamentessége, a stólailletékek polgári érvénye, az államnak egyházi célokra való közreműködése, állami segély, felügyelet az állam vagy a községek által alapított iskolák felett stb. *Frankfurtban* kivetített, hogy az „alapjogokba“ az egyházak szabadságáról szóló pont felvétessék, de másrészt ismét még kath. részről is meghagyatott azon másik pont, mely a *jezsuitákat és liguoriánusokat kizárja*. *Berlinben* azonban sikerült *eggyedül* az elsőt felvételni az alkotmányba, és a „római kath.“ egyházat az evangélikus mellett mint elismertet vétetni tekintetbe. Az *egyesületi szabadság jogának* alapján a szerzetek gomba módra szaporodtak el. 1865-ben a német „Bund“-hoz tartozó államokban (beleértve a nem német porosz tartományokat) már 461 rendház volt 4387 áldozárral s összesen 7482 férfi taggal, 1146 női rendház, intézet stb. 12,080 személylyel, összesen 1607 mindkét nembeli rendház, 19,562 személylyel.¹⁾ Ide járul 30,340 világi pap, s így összesen volt 54,289 világi, szerzetes pap és egyéb szerzetes személyiség. A katolikusok összes száma akkor 26,153,118 volt. És így átalában 480, 18 éven felüliekből pedig 200 személyre *egy* lelki igazgató jutott. Aki tudja, mennyi fonal köti a világi és szerzetes papságot a társadalomhoz, mert ez bírja a szószéket, a vallástanítást. sőt legújabb időkig majd mindenütt a népiskolák vezetését és így *a népesseg legeslegnagyobb többségének tanítására az egyetlen eszközöket*; aki meggondolja, mily *hatalmat* ad a gyóntatószék, miután falukon és kisebb városokban a gyóntatóatyja ismeri gyónógyermekeit, és így azon helyzetben van, bármikor befolyást gyakorolni minden irányban, nagyobb városokban pedig a jezsuiták, s ezeknek másolataik, a legújabb „Doctor ecclesiae“ által alapított liguoriánusok hamar elérik céljokat hogy a befolyásos

¹⁾ L. ily című munkámat: „Status dioecesium cathol.“ Giessen 1866. Tab. III.

osztály női az ő gyónógyermekük legyenek, s nem is restellik, az előttök ismeretlen férfiak és nők nevei és állások után tudakozódni, amint ez magammal, nőmmel, és több igen közeli rokonommal is megtörtént; aki tudja, hogy azonnal ez örök refraint hangoztatják: mihelyt valakinek súlyos vétke van, gyónják azonnal s minden jól lesz; aki ismeri azon minden vidéken elterjesztett könyveket, melyekben a hihetetlen-ségig menő erkölcstan gyakorlatilag taníttatik, melyek a vak babonát, sőt a meztelen bűvereklye-cultust, — melynél scapuláréknak, nyakpénzeknek s egyebeknek egyedül viselése által minden képzelhető biztosítás adatik, — ajánlják, mint ez pl. a IX. Pius által nem rég Doctor ecclesiae-vé előmozdított *Liquori Alfonz* „Mária dicsőségei“ című könyvében, mely az én szemeimben nem egyéb egy erkölcstelen munkánál, taníttatik; aki ismeri azon borzalmas csodás történeteket, azon vastag babonát, melyet legújabb időben különösen a jezsuiták a lélek és test minden betegségében emberek és állatoknál, születések s egyebeknél hathatósna bizonyult *Sz. Ignác vízével* üznek, miről törekvéseimnek sikerült a „Rhein. Merkur“-ban ¹⁾ egy, Bécsben megjelent könyvből, egy kísérletet közölni, s mely könyvnek birtokomban levő példányát nálam mindenki megtekintheti; aki ismeri a jezsuiták és különösen némely újabb szerzetek és „tisztelendő nővérek“ közötti összeköttetést, minek következtében a gyóntatóatyja a „nővéreknek“ híveket és pénzeket szerez, és a „tisztelendő nővérek“ őt istenítik; aki tudja, hogy némely városban, mint pl. Münster, Paderborn, Achen s másokban bizonyos körökben a jezsuiták jóváhagyása nélkül már házasságok sem kötnek, de az ő kedvenceik számára illő és kövér, s a jövőben is hálás „partiek“ gyorsan találkoznak; aki látba veti azon hatalmat, mely a középosztályok és részben a nemesség s a vagyonos parasztosztály leányainak egy vagy több évig a „Sacré Coeur“ nevű jezsuita fiókintézmény, vagy a Szaleziánák, a szegény gyermek Jézusról nevezett nővérek, vagy angol kisasszonyok stb. által vezérelt neveléséből ered; aki hosszabb

¹⁾ 1871. maj. 14-iki. 20-ik szám 188. s kk. II. ily cím alatt: „Jesuitische Wanderkuren.“

ideig saját füleivel halotta, hogyan dolgoztatnak meg szellemileg, különösen a jezsuita-predikációkban a hallgatók oly példázatok által milyenek gondolkozó emberekhez mint aranyos sarkantyú a boeskorhoz illenek, álokoskodások, bebizonyíthatlan dolgok bizonyítékai stb. által, mikén a hallgatók kevés kivétellel átlátni nem tudnak, és hogyan lehet azután az így megdolgozott hallgatósággal mindent elhitetni; aki végre csak egy pillantást vetett is a rendőri felügyelet, árulkodás, pletyka, kikémlelés azon rendszerébe, melyet a „társaság jámbor atyái“ azonnal megindítanak, mihelyt valamely helyre lábaikat tették, mely rendszer papok közlései szerint annyira megy, hogy W ben a gyónógyermeknek oly példaeseteket (casus) gyóntak, melyeket páter X. írt fel nekik, s melyeket azután a gyóntatószéken kívül adtak át a plébánosnak, (hogy így a plébánosok nézeteit kikémleljék); aki mindezeket tudja és ismeri: az tudja, mit jelent az, hogy *van valaki Rómában*, ki az Atyaistenhez hasonlóan mindenben *csalatkozhatatlanul*, tehát épen így tanít, mintha a megtestesült Isten lenne, mintha minden pápaválasztásnál a Megtestesülés ismétlődne, mert Martin püspök szerint a pápa Isten, akin elég világosan tapasztaljuk, hogy *mit sem kell tudnunk*, minden tudás hiúság, s nincs semmi magasztosabb mint vakon engedelmeskedni annak amit a Csalatkozhatatlan tanít és helyettesei, ezek a plébánosok stb. által parancsolnak, mindenek előtt pedig annak mit a Csalatkozhatatlannak oszlopai a „Jézus-társaság atyái“ tanácsolnak; az ismeri meg ezen főnek hatalmát, mely *minden irányban* ezerszer és ezerszer ex cathedra és extra cathedram s 1870 júl. 18-án mint „Istentől kinyilatkoztatott hitágazatot“ hirdette, hogy ő Krisztusnak megtestesült helyettese; az ismeri fel, mire képes Németországnak és Cislajthániának jelenleg 60,000 minden percben harc képes katonából álló serege, mihelyt a jelszó ki fog mondatni. Ha a magas kormányok tudni akarják, mily hatalommal bír a papság, mily eszközökkel rendelkezik, akkor figyeljék meg jobban az egyházi statisztikát. Nehány példa elég lesz. Melchers érsek az „eredetileg megállapított bűjtölési parancs szigorúságának enyhítéseért“ „alamizsnát“ szedetett, mely 1867-ben 10,639 tall., 17 e. g. 3 font, 1868-ban 9,042 tall., 29. e. g. 10 font, 1869-ben

9150 tall., 15 e. g. 1 font és 1870-ben 8297 tall., 12 e. g. és 3 fontra rúgott. Aki ismeri azon sok testvérisülést, egy-letet stb. melyeknél vagy általán tagsági díj fizettetik, vagy önkényes adományok gyűjtetnek, az képes felbecsülni a bevételt. Ha arról van szó, hogy az iskolamester fizetése javíttassék, hogy az út helyreigazíttassék, hogy az utcák tisztességes világítást nyerjenek stb., akkor mindenki vonakodik, gyakran nincs pénz. De péterfillérre, kínai és szerecsen gyermekek kiváltására stb. mindig van. Természetesen, az első községi ügy volt, melynek előmozdítása nem szerez érdemeket, az utóbbi a mennyben jobb helyecskét szerez az illetőnek. En bizonyára nem vagyok ellensége az alamizsnának, hitküldeményeknek stb., de azon *mód* ellen, melyen e dolgok jelenleg üzetnek, kell mindenkinek felszólalnia, ki csak egy pillantást vetett e dolgokba és a tárgyilagosság mellett megmaradt. A scapuláre-, Jézus szíve-, Mária szíve-, olvasó-, Mihály- és számos ily egylet és testvérisülés, mindenekelőtt pedig a búcsúüzet által oly csak külsőségeken nyugvó cultus fejlesztett ki, melynél rosszabb még a XVI. század kezdetén sem volt. Hogy erről meggyőződjünk, lássunk néhány példát egy hiteles munkából melynek címe :

„Resolutiones et Decreta authentica S. Congr. Indulgentiis Sacrisque Reliquiis praep. ab anno 1668 ad a. 1861 acc. coll. ab Aloisio Prinzivalli cet. Rom. 1862.

A „Jézus örök imádása az oltári szentségben“ nevű egyletnek IX. Pius 1861-ig következő búcsúkat engedélyezett: a „teljes búcsú“ *tíz* különféle faját, melyek némelyike csak bizonyos napon nyerhető; azután egy sereg 7 éves és 7 hetes búcsút (megnyerhető az által, ha napjában egyszer egy rend temploma látogattatik meg) — ; 10 évest és 10 hetest — ; 200 napost (ha csupán az énekrészek alatt vagyunk jelen az istenitiszteleten) — ; 200 napost valahányszor a rend templomában az oltári szentség előtt térdelünk — ; 200 napost, 4 imácska elmondásaért, ezek : 1) Imádlak minden pillanatban mennynek élő kenyeré, nagy szentség. 2) Jézus, Mária szíve, kérlek áldd meg lelkemet. 3) Szent Jézus, Üdvözítőm, Neked adom szívemet. 4) Minden pillanatban ismertessék el, imádtassék és dicsértessék a szent és istemi szentség — ;

7 évest és 7 hetest a szentségnek gyertyával vagy a nélkül a beteghez való kíséréseért — ; mások 300 naposak, 3 évesek minden fél vagy egész óráért, melyet az illető nappal éjjel a szentség előtt töltött — ; 30 napos, ha valaki e szavaknál: „Dicsőség az Atyának stb.“ fejét meghajtja. Végül szóról szóra e szavak olvashatók: „Mind a leírt búcsúk betegség esetében is megnyerhetők, ha az illető a gyóntatóatyától kiszabott műveket megteszi.“

Aki a „parvum caeruleum scapulare in honorem immaculatae Conceptionis B. Mariae Virginis a clericis reg. Congr. Teatinae vel ab aliis sacerdotibus facultatem habentibus benedictum“ viseli, az a felvétel napján, a halál órájában, évenként egyszer sz. gyakorlatoknál, minden hó első vasárnapján, a bőjti időny szombatjain, a kinszenvedés hetének vasárnapján és péntekjén, nagy szerdán, zöld csütörtökön, nagy pénteken, karácsonykor, húsvétkor, Gyertyaszentelő, Gyümölcsoltó, Nagy-Boldog-Asszony napján, márc. 19 és 24, máj. 3, jún. 17, 24, 29-én, július utolsó vasárnapján, aug. 2 és 28, szept. 29, oct. 2, 17, nov. 1, dec. 13, a karácsonyi ünnepkör első és utolsó napján, az oltári szentségnek 40 órán át tartó kitétele alkalmával nyerhet teljes búcsút, tehát egyedül ezen egyletben *évenként vagy 60-szor*, ide járúlnak még egyéb complicált esetek; továbbá különféle 60, 20 évesek, 7 évesek és 7 hetesek, *5 évesek és 5 hetesek (pl. ha valaki a congregatio rendi ruháját csokolja meg)*, 300 naposak a pünkösdi nyolcadának mindenik napján, 200 napos, ha valaki a prédikációt meghallgatja, 60 naposak valamely ájtatossági cselekményért, 50 naposak Jézus és Mária nevének ájtatos kimondásaért, a Miatyánk, Üdvözlét vagy Dicsőségnek az élők és holtakért való elimádkozásaért.

Ha már most meggondoljuk, hogy a legtöbb búcsút a holtakra is lehet alkalmazni, hogy egész özöne létezik azon sohaj-imáknak, melyek elmondása, 100, 300 stb. napos búcsút szerez, és így világos, hogy valamely jámbor lélek minden megerőltetés nélkül, különösen miután igen sokan egy tucát, vagy legalább több, búcsúkkal ellátott társulatok tagjai, (az i. munkában a határozatok 612 lapot a tartalmak gyűjteléke 196 lapot foglalnak el), és így *egy napon* könnyen

szereznek 10,000 napra, *egy évben* könnyen 10,000 évre bűcsút csupán sohajimákkal stb., melyek azután az illetőnek vagy valamely megholtak javára válnak. A vallástanításban, imakönyvekben, jámbor társalkodásban számtalanszor buzdítatnak az illetők, hogy igen-igen sokszor mondjanak el sohajimákat. Némely imakönyvekben vannak is ily imák. Ide járulnak azután a szerzetes papok nagy felhatalmazásai mindazon sok, complicált bűnöktől való feloldásra, melyeket a casuistika feltalált, s azon engedély, hogy bűnháti kötelemeket más, pl. pénzadománygyal cseréljenek fel.

Amit ily módon nem lehet elérni, azt azután a *missiók* teszik meg. Ha ezeknek célja csupán a valódi vallásosság lenne, senki sem szólhatna ellenök egy szót is. Aki azonban megfigyelte, hogy naponként 3, mindig egy-egy óráig tartó prédikációkban, hogyan helyeztetnek a hallgatók a vallási lázroham állapotába, melyben azután a „szűzek társulatának“ stb. alakítása igen könnyű, aki látta mint követi ezen izgatottság állapotát a másik, az elgyengülése, a családokban a békétlenség, a felekezetek jó egyetértésének megzavarása s egyebek, aki hallotta a jezsuitákat a „szűzek“, az „asszonyok“ számára rendezett beszédekben oly tárgyakat taglalni, melyeket egyenesen gyalázatosaknak nevezhetünk (pl. a házasságban való elhálásról), de hogy mint utolsó bírói szék mindig a páter hatalma állittatik oda, aki még a legnagyobb bűnököt is könnyű bűnbánattal feloldhatja, aki mondom mindazt tudja, lehetetlen, hogy ne kivanja, miszerint a rendes lelkipászorok képesek legyenek hivatásuk teljesítésére, és ne szorúljanak arra, amit egy plébános elég naívvul mondott nekem, hogy „a parasztoknak a jezsuitákat kell nyakokra küldeni, hogy ezek jól megdolgozzák őket.“

A congregációk — azaz ily vallási szín alatt keletkezett egyletek, minél azonban *nem* a szegények és betegek ápolásával foglalkozókról szölok — oly jellemet öltöttek, hogy az állam már társadalmi okoknál fogva is kénytelen e tárgyra fordítani figyelmét. E congregációk és szerzetek, élőkön a Rómában székelő rendfőnökkel, rendfőnöknékkal, bibornokvédnőkükkel, Rómának való alárendeltségökkel, oly hatalommá növekedtek, mely *felülmúlja* a püspökökét. Németországban

egynél több püspök legfőbb feladatának tekinti, apácazárdákat és rendházakat alapítani, azokat látogatni; az apácák művelése rendes és rendkívüli gyóntatóatyákkal, a zárlat stb. a gyakorlatilag legfontosabb dolgok. Poroszország egyik előkelő családhoz tartozó *püspöke* gyakran egy 2 órányi távolságban levő zárdába kocsizott, a fejedelemasszony gyónásának meghallgatására! E fejedelemasszony az ő szavai szerint szent volt, de — nem tudott „engedelmeskedni.“

Az 1848 óta felépített rendszerek alapjai a *papneveldek*, különösen a *gyermekpapneveldek*. — Lehetetlen e helyen mindenre kiterjeszkedni, legyen elég csak azt megjegyezni, hogy mind e dolgok szoros kapcsolatban vannak egymással.

A misékben tökéletes külsőség és misevásár uralkodik. Bordeauxban van egy borkereskedő, ki e tekintetben Franciaországban a főügynök; nála történnek a megrendelések, ő osztja ki a miséket a papság között, mely bizonyos meghatározott számú misék elmondásáért bizonyos mennyiségű bort kap. Aki ismerni akarja a pápai családhoz tartozó Franciaországban legnagyobb küzdőjének a IX. Pius által annyiszor megdicsért Guéranger solesmesi apátnak működését, olvassa e munkát: *Les Benedictins de la Congrégation de France. Mémoires du vén. père Dom. Pierre M. R. des Pilliers, Bruxelles 1869. (Muquardt) 2 vol.*

Németországban hason üzletek vannak, itt misék elmondásáért könyveket lehet kapni. Mindenért fizetni kell: Westfáliában a pap a vasárnapi isteni tisztelet alkalmával elmondja a megholtak neveit, s azután a községgel együtt imádkozik, ezért 15 e. garast kap; a Rajna mentében pedig, valószínűleg az ott uralkodó nagyobb drágaság miatt 23-at; Felső-Bajorországban napirenden van a Miatyánk vásárlása. Westfáliában, a Rajna mentében és Bajorországban oly számban rendeltetnek meg a misék, hogy azok elmondhatására Rómában és a tengeren túl is kell fogadni papokat. Fajdalom, a pénzért való misézés sok papnak fő jövedelmi forrását képezi; mellesleg pedig igen kellemes, ha a naponkénti szent áldozás s a misézésért egyszerre több taller fizettetik. A „jámbor“ és „hívő“ vidékeken a misék egészen más bevételi forrást képeznek, mint azt a legtöbben gondolják; Sauerlandban pl. az

egy koronás tallérral fizetett mise nem ritkaság. Magában érthető tehát, hogy azon kérdés, mely napokon szabad a misét magán szándékért mondani, a helyett, hogy az „a népért mondassék“ gyakorlatilag igen fontos.

Innen ered a sok pápai rendelet és végzés.¹⁾ Szomorú hogy a legszentebb titok a pénzérdek és üzlet legközvetlenebb tárgyává aljasíttatik; mert az „eleemosyná“-ról szóló egész elmélet csak a *simonia* elpalástolására gyártatott. Ha valamely tényért pénzt kap, vesz, vagy követel valaki, ezen ténykedésért adatott az. Persze hogy jogtanilag véve megengedhető az, mit a törvény nem tilt. De épen az képezi a kath. egyház romlását, hogy *Krisztus egyháza* egy Rómából *sugallt, idomított és vezért, megcsontosult, jogtani gépezetté satnyított*. A misepénz, keresztelési, kihirdetési, házassági, felmentési s egyéb díjak önmagokban véve nem egyebek fizetéseknél, még ha a lelkiismeretet vastag ragaszszal borítjuk is be. Aki fizet, kap, aki nem fizet misét, azért nem mondanak. Nem szomorító pl. azon tény, hogy a bonni temető kápolnájában egy perzsely van kitéve, s az abban összegyűlt pénzért azután a megholt szegényekért mondatnak misék? Miért nem mondják el a püspökök, kanonokok, gazdag plébánosok ezeket ily szándékban? Aki nem fizeti a papot, annak teteme, mint azt naponként látom, egyházi kíséret nélkül vitetik a temetőbe. Itt a rendszert csak vázolni akarám, más helyre tartván fel a kath. egyház azon borzalmas állapotának, hiteles események kalauzolása melletti felfedését, mely felett már évek óta jajgatok, püspökök, papok és világiak előtt vitatkozom.

Hogyan nyerjen a tömeg, a papságnak jelenlegi neveltetése, a tudomány ellen beoltott utálata mellett, bármiről is magasztosabb felfogást. A papság tanulmányainak főrészt a különféle istenitiszteleti ténykedések rovatainak betanulása képezi, mindennap tanulni kell milyen az illető nap ruhájának színe, fehér, vörös, zöld, violaszínű vagy fekete, valjon festum duplex, duplex I. classis, cum octava vagy sine octava, semi-

¹⁾ L. ily című munkámat: „Lehrbuch des Kirchenrechts.“ 2. Aufl. Giess. 1868. 514. kk. ll.

duplex, duplex majus van-e, hogy valjon a breviáriumi officium összehangzik-e a miséével, hogy a mise missa propria, vagy de communi sanctorum, hogy valjon a Gloria vagy Credo elmarad-e stb., naponként 1—2 órát kell a breviárium elmondására fordítani, hacsak nem bír az illető roppant olvasási gyorsasággal, s ahol a római breviárium használtatik (ami az utóbbi évtizedekben majd minden megyében így van), ennek főrésze, a sok, magyarázat nélkül érthetetlen zsoltár, s mindenekelőtt a II. Nocturnumok borzalmas történetei. Kérdelem újra, a papság ily nevelése mellett, hogyan nyerhet a tömeg vallási dolgokban magasztosabb eszméket? Ezt kívánva túloznánk. Az előképzés egyes füzetek betanulásából áll, a forrástanulmányok ismeretlenek; könyvtárról rendszerint szó sincs, a breviárium, misekönyv, szerkönyv, Kempis Tamás műve, imakönyvek, a Catechismus Romanus, ritkábban a tridenti zsinat határozatai, néhány példatár, pl. *Reuter* Jézus-társasági pap „Neoconfessarius“-a — melynek 249-ik lapját olvasásra ajánlom, mert ott látható, hogyan kezeltetik az erkölestan, — Gury erkölestana, egy dogmatikus tankönyv, prédikációk, melyeknek betanulása elvonja a papokat a prédikációk saját készítésétől stb. ezek képezik az egész könyvtárt, melyek bizony nem buzdítauak tanulmányozásra; a különféle társulatok vezérlése elveszi a legtöbb időt. Az egész élet oly egyházi gépiesség, melynél öntudatos tevékenységről szó sem lehet. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy az isteni tisztelet a külsőségekben megsemmisül, az isteni tisztelet nem mint eszköz, hanem mint cél szolgál, a Mária-tisztelet az Isten tiszteletét felülmúlja, az egyes végre az evangéliomot ugyanazon tompultsággal olvassa fel mint Martin püspök fennebb jelzett körlevelét, és csupán a választási bujtogatások, az eretnekek elleni vitatkozások, az egyházi állam iránti megparancsolt buzgólkodás, a gyűjtésekre való felszólítások, az azok elleni mennydörgés, kik a vaticáni zsinatot nem helyezik az evangéliom mellé, a feliratoknak megparancsolt aláírása stb. képeznek némi változatosságot. Igaz, sok pap *sohajtozik*, de mit ér ez? nem mehetnek tovább, ha nyugalmat és előmenetelt akarnak élvezni. Aki látni akarja, hová vezet e rendszer, annak *Franciaországban* kell tanulmányokat tennie. Mennyire oka ezen rendszer annak, hogy

1870 júl. 18-ika megszülemlett, s mennyire megfeythető abból minden, mi azóta történt, egy pont is eléggé bizonyítja: A Breviarium Romanum-ban (Pars hiemalis, dec. 8.) fest. Immaculatae Conceptionis B. Mariae Virg. a VI. Lectio így hangzik:

„Ex actis Pii Papae IX.

Deiparae autem Virginis in sua conceptione de teterrimo humani generis hoste victoriam, quam divina eloquia, veneranda traditio, perpetuus Ecclesiae sensus, singularis episcoporum ac fidelium conspiratio, insignia quoque Pontificum acta atque constitutiones mirifice iam illustrabant; Pius nonus *Pontifex Maximus* totius Ecclesiae votis annuens statuit supremo suo atque infallibili oraculo solemniter proclamare. Itaque sexto Idus Decembris anni 1854 in basilica Vaticana ingenti s. Romanae Ecclesiae patrum Cardinalium, et Episcoporum ex dissitis etiam regionibus *adstante* coetu, universoque plaudente orbe, solemniter pronunciavit ac definivit: Doctrinam, quae tenet, beatissimam Virginem Mariam in primo instanti suae conceptionis fuisse, singulari Dei privilegio ab omni originalis culpae labe praeservatam, immunem, esse a Deo revelatam, ac proinde ab omnibus fidelibus firmiter constanterque credendam.“

Miután a sz. írásban e *doctrináról semmi* sincs, miután az első századokban erre nézve a legesekélyebb nyomra sem akadunk: valóban „orákulum“-ra volt szükség ezen „isteni kinyilatkoztatás“ felfedezésére. Hogy ezen hitágazatnak nincs semmi köze Krisztus megtestesüléséhez, azt *Kenrick* érsek a vaticáni gyűlésen nyiltan kimondotta.¹⁾ De a cél el volt érve: hogy a pontifex maximus csalatkozhatatlanul *orákulumot* mondhasson. Ma már megfoghatjuk azt, ami már 1854-ben mondatott, hogy már ekkor megvolt a szándék IX. Piust csalatkozhatatlanná nyilvánítani. Ma fogom fel Dr. Knoodt tanár, egy, Bonmban többször ismételt nyilatkozatának helyességét, hogy neki már Msgr. Talbot Rómában mondá: „nem a szeplőtlen fogantatás hitágazata a fődolog, hanem a pápa *csalatkozhatatlanságáé*.“

E rendszerrel összhangban vannak az újabb időben azon eszközök, melyekkel a papságot akarát nélkülivé akarják tenni. Ismeretes dolog, hogy a *francia jog területein* a lelkészek, kevés kivétellel, a püspök akarata szerint *azonnal elmozdít-hatók* állomásaikról. Gondolui lehetne, hogy a pápák gondoskodtak arról, hogy a kánoni jog azonnal érvénybe lépjen. Ezt *Poroszországban* 1848 óta mi sem akadályozta meg, s Bajorország és Hessen-Darmstadt kormányai sem elleneztek volna. De oly ödes valami, a papot ma ezen, holnap azon helyre küldhetni, mert így mindennap tudja, hogy ő *kegyelmességé-*

¹⁾ L. Synopsis analytica observationum, pag. 139.

nek egy pillantása őt a Rajna gyönyörű völgyei közül a legzordonabb hegyvidékre küldheti, és megfordítva; ma oly városba, ahol megvan minden a művelődésre szükséges eszköz, holnap oly faluba, melyben egész társasága nem áll három embertől, s legfeljebb egy tucatnyi könyvén kívül semmi máshoz nem férhet, s amely végre oly vidék, hol a rókák uaphosszant kihasználhatnak az út közepére. A jámborság elég, a sok tudományra nincs szükség, nem egy püspök nyilatkozott előttem: nincs tudós papra szükségem. A tudománynak kevés szükséges közegét a püspök úgy szólván megbízás útján előkerítheti. S ami a francia jog területén történik ugyanazt látjuk évtizedek óta másutt is. A lelkészek gyakran csak plebánoshelyettesekül küldetnek ki, nem hónapokra de évekre. Csak a hivatalos közlönyökbe kell betekintenünk, s látni fogjuk, hogy ez eljárás némely megyében már szabálylá lőn. Még a kegyurak is megegyeznek ebben. Ezen egyes pontban, és általában az egyházban már oda jutottunk, hogy az egyházjog gyakorlati érvényét e tételekbe foglalhatjuk:

A jog csak akkor érvényes, ha alattvalók *ellen* lehet alkalmazni, ha az alattvalók *egymás között* egyenetlenkednek; a Rómával jó viszonyban levő püspöknek mindig igaza van; ha valami mégis nagyon egbekiáltó volna, akkor pro forma használtatik a kánoni jog, de tárgyilagosan a püspöknek lesz igaza; jelenleg az egyházban már csupán rossz értelemben vett közgazgatási igazságszolgáltatás van.

Ide járul azután a *plebánosi csődvizsgálat*, oly dolog, melyet jól is lehet alkalmazni, de az életben nincs értéke; a lelkipásztori vizsgálatnak csak akkor van értéke, ha valakit jól meg akarnak faggatni; a suspensio ex informata conscientia gyakorlati alakulásában, egy, minden jogot gúnyoló eszköz; a győntatószék számára adott felhatalmazások, azoknak elvétele, kiterjesztése, a casus reservati mind oly dolgok, mikről a régi egyház mit sem tud.

Vázoltam a kath. egyház állapotát amennyire a cél megkívánta. A törvények, jogok stb. mutatják, hogy az egyes egyházi megyék, és így az államok súlypontja is legközelebb a püspökökben fekszik; a mi fejtegetésünkre nézve pedig: a püspököknek a pápához való viszonyukban és a püspököknek az egyházhoz való általános álláspontjukban.

Hogy e pontot mindjárt magvában megoldhassuk, a Pontificale Romanumból a következő fordítást közlöm:

„En N. N., az N-i egyház választottja, ez órától kezdve a jövőben hű leszek sz. Péter apostolhoz, és a sz. római egyházhoz, és *Urunk* N. N. pápához, s az ő törvényszerű utódaihoz. Nem fogok tanácsolni, megegyezni vagy tenni olyast, hogy életüket vagy valamely tagjokat elveszítsek, vagy fogságba vitesse nek, rajtok valaki bármilyen módon erőszakot kövessen el, vagy őket megsértse, bármely ürügy alatt. Ha valamely *szándéklatot* velem akar magok, vagy képviselők, akár levél útján közölnek, azt tudva nem fogom az ő károkra senkivel sem tudatni. *Támogatni fogom őket bárki ellen, az egyházi állam és sz. Péter hasznos fenségi jogainak megtartásában és védelemben mint ezt rendem (salvo meo ordine)* megkívánja. Az apostoli szék követével ha jön vagy megy tiszteletteljesen fogok banni és szükségseiben támogatni. Iparkodni fogok a sz. római egyháznak, *Urunknak* a papának s nevezett utódainak *jogait, méltóságát, szabádmait* és tekintélyét fenntartani, védelmezni és *elősegíteni*. Nem fogok részt venni oly szándékban, tettben vagy eljárásban, melyben akár a mi *Urunk* akár a róm. egyház ellen valami ártalmas, vagy személyök, *jogaik, méltóságuk, állásuk és hatalmuk* elleni dolog tetetik. És ha megtudom, hogy ilyesmi bárki által terveztetett vagy tetetett, tehetsegem szerint meg fogom azt akadályozni, és ezt, mihelyt lehet ugyanazon *Urunknak* feljelenteni, vagy más által tudomására fogom juttatni. A sz. atyák szabályait, a *rendeleteket, intézkedéseket és határozatokat, a fenntartásokat, a javadalmazásokat és apostoli parancsokat* teljes erőmből fenn fogom tartani, és mások által fenntartatni. Az *eretnekeket, szakodárokat* és ugyanazon nevezett *Urunk* ellen *feltámadókat* (rebelles) tehetsegem szerint üldözni és velök küzdeni fogok. Ha zsinathoz hivatnom meg fogok jelenni, kivéve ha valamely kánoni akadály ebben gátolna. Az apostolok közülét magam személyesen minden 3-ik évben meg fogom látogatni, és *Urunknak* s nevezett utódainak *számot fogok adni* egész pásztori hivatalomról és mindarról ami egyházm állapotrára, a papság és nép fegyelme, és a gondjaimra bízottak üdvére vonatkozik, nemkülömben az apostoli *megbízásokat* alázattal fogom venni és a legpontosabban végrehajtani. Ha pedig mindezekben törvényes akadály hatrálthatna, a mondottakat mind egy kaptalanom kebeléből választott, megbízható és külön megbízatással ellátandó egyén által vagy egy más, egyházi méltóságot viselő, vagy kitüntetett, vagy ilyek hiányában meggyém egyik áldozára, vagy, ha egyáltalán nem volna papságom, egy más, ismeretes becsületességű és vallásosságú világi- vagy szerzetes-áldozár által, aki mind az említettek felől kellő tudomással bír, fogom végbevenni. A magam megakadályoztatásáról értesíteni fogom a zsinati congregáció bíbornok-megbízottját, atküldve neki, küldöttem által a gátoltatásomra vonatkozó törvényszerű bizonyítványt. A római pápa megkérdezése nélkül az egyházamhoz tartozó birtokokat sem eladni, sem elzálogosítani, sem hűberbe adni, sem más módon elidegeníteni, még kaptalanom beleegyezésével sem fogom. És ha mégis valamit így elvonnek a nevezett javakból, önként alávetem magamat az, ezen esetre, a pápai rendeletek által kiszabott büntetéseknél. Isten engem úgy segéljen és a szent evangéliumok.“

Igy hangzik az *eskü*, melyet minden, még címzetes püspöknek is, felszenteltetésekor le kell tennie, az idő óta, midőn a pápai központi hatalom az egyes megyék egyházi életét megemésztette. S ha ezen *esküt* elébb¹⁾ nem tartottam jobbágyi eskünek, megvallom, hogy az 1870-ik évre volt szükség, mi-

¹⁾ System des Kirchenrechts. Giessen. 1856. 290. s k. 1.

szerint szemeinről azon fátýolt levonja, melylyel a romanismus azokat befedte. Azon eskü, melyben a püspök a pápát hatszor nevezi *Urának*, melyben esküvel kötelezi magát a pápának és egyházi államnak pénzügyeit s egyéb jogait védelmezni, melyben kötelezi magát, mit sem tenni, ami ezekkel bármikor összeütközésekbe jöhetne, melyben esküvel kötelezi magát, (minden korlátozás nélkül, tehát a tridenti zsinat által megszüntettek dacára) a pápai fenntartásokat, intézkedéseket, parancsokat engedelmesen végrehajtani, sőt melyben még arra is kell esküdnie, hogy a pápát nem fogja bántalmazni, megsérteni stb; az oly eskü, melyben a püspök csupán a pápa iránti köteleességeket vesz át, s melyben az ő *hivatalviselése csak egy a pápa előtti számadás tárgyaként tűnik fel*; melyben a püspökről mint önálló pásztorról, ki a Sz.-Lélek által helyezettett az Isten egyházának igazgatására, és ezért köteleinek megtartását a hívekkel szemben igéri meg, egy szóval sem tétetik említés; az oly eskü, melyben a püspök hivataláról *egy szó sem* fordul elő, hanem mindig és szüntelen csak a pápa iránti kötelemekekről van szó; melyben csupán a pápa személye, állama, fennségi jogai, tervei, mindennemű rendelei, a pápai beleegyezés nélküli eladások stb. szerepelnek — az ily eskü nem egyéb *egyházi-jobbágyi eskünél*. Aki ez esküt leteszi, önmagát pápai-, egyházmegyei- vagy címzetes egyházmegyei helyettségű tévé, *ki egyszerűen engedelmeskedni tartozik*. Aki ez esküt letette, idegen fejedelemnek, a római uralkodónak lön jobbágya. Világos, hogy ezen eskü már előre látattá, hogy a kisebbség püspökei, dacára Rómában kiállott küzdelmeiknek, hazatérve, mihelyt Róma fenyeget, parancsol, fel-függesztést stb. helyez kilátásba, megadják magukat. Tanulmányozták-e valaha komolyan a magas kormányok ez esküt? Kételkedem; mert nem gondolható, hogy pl. Poroszországban nyugodtan elnéztek volna, hogy rendszeren 16 (jelenleg 20) férfi ily esküt mondjon, kik mögött az Ur harcosainak vagy 15,000 férfi és nőnemű tagjából álló serege van, mely jelszavát közvetve, a püspök vagy pápai követ által Rómából kapja, melynek legfurfangosabb és leghatalmasabb tagjai a központban a „Jézus-társaság atyái“, kik jelszavukat egyenesen a Rómában levő úrtól kapják, kiben Krisztust mint jelenlevőt kell tekin-

teniök¹⁾, kivel szemben ők *hott tetem*, aki nekik mindent — természetesen csak megengedettet — halálos vétek súlya alatt parancsolhat, t. i. a *pater Generalis*-tól.

A püspököknek „alázattal el kell fogadniok és a legpontosabban véghezvinniök“ mindent, mit nekik a pápa parancsol, következőleg a *Constitutio dogmatica prima de ecclesia Christi*-t is. Igen, ez esküben nincs semmi kivétel téve, ők mint alárendelt kormányközegek tűnnek fel, melyek a miniszteriumok abszolút felelőssége nevében cselekesznek. Ez a leghefejezettebb önkény, mely valaha létezett. De messze túl megy minden államin, sőt még magán a kényuralmon is. Mert az önkényuralmi államban a hivatalnok végre is leteheti hivatalát; a kényuralmi államban a kényúr végre is legfeljebb felakasztathatja vagy kivégeztetheti a hivatalnokot. De a pápa engedelme nélkül a püspök még csak le sem mondhat állásáról²⁾, ha nem akarja magát a kiközösítés veszélyének kitenni, mely *pápai* tan szerint az *örökkévalóságban* is szerencsétlenné teszi azt, ki alóla fel nem oldatott. Átalában pedig, aki a pápának ellen áll, eretnekséget követ el, mert VIII. Bonifac „*Unam sanctam*“ bullájában mondja: „porro subesse romano pontifici omni humanae creaturae declaramus, dicimus, diffinimus et pronuntiamus omnino esse de necessitate salutis.“

Az ilyenekkel, ha megátalkodott (*contumax*), lehet sőt kell, *tanquam de haeresi suspectus* ellen eljárni. Hogy pedig ez eskü és az engedelmesség nem csak pusztán egyházi dolgokra vonatkozik, az áll. III. Ince esküszegőknek nyilatkoztatja mindazon német püspököket, kik mást mint Ottót ismernék el királyul.³⁾ Az eskü szerint a püspököknek a pápa által vele közlött szándékokat, ennek hátrányára senkivel sem szabad tudatni. De nem egyházi szándékatokról van szó. Mert hogy *világiak* is értetnek ez alatt, tanítja a történelem. IV. Sándor pápa „*Intelleximus quod*“ 1526 augusztusban kelt iratában a mainzi püspökhöz, „in virtute obedientiae sub debito *fidelitatis*, quo nobis et Ecclesiae romanae teneris, ac *sub poena excommunicationis*, quam ex nunc in te proferimus“ tiltja meg a

¹⁾ I. Macht der röm. Päpste. 107. kk. II. — ²⁾ c. 2. X. de translat. I. 7.

— ³⁾ Registrum de negotio imperii epist. 68.

gyermek Konrádot, Konrád fiát, II. Frigyes unokáját *megválasztani*.¹⁾ Ugyanez irat küldetett a trieri és kölni érsekekhez. *II. Pius*, ez eskü alapján tiltotta meg a mainzi érseket, hogy beleegyezése nélkül birodalmi gyűlést hívjon össze.²⁾

Már a *Corpus iuris canonici*, valamint a *legújabb* idők eseményei is bizonyítják ezt. Csak néhány példát. A c. 5. X. de haereticis V. 7. szerint eretnokség, és a püspököt legalább halála után *átok* éri, ha „heredes instituerit extraneos a consanguinitate sua vel haereticos, etiam consanguineos“; a c. 6. X. eodem szerint a püspököknek, papoknak és egyháziaknak már életökben sem szabad semmit is nemkatholikusoknak ajándékozni. Miután ezek a *de haereticis* cím alatt állanak, ezek áthágása eretnokség. Az *ausztriai* concordátum XXXI. cikkelye szerint a püspököknek s egyéb egyházi személyeknek „a sz. egyházi törvények szerint kell eljárniok. Igaz, nem tudom valjon a szerződést kötő felek gondolkoztak-e ezen és hasonló dolgokra, s nem is hallottam eddig semmit oly püspökökre s egyháziakra mondott átkokról, kik életökben, s holtuk után rokonaikat nagy mértékben részeltették adományaikkal. De ez itt közönyös dolog, csak arról van szó, mit lehet valamely dologból logikailag következtetni. Mert a történelem tanítja, hogy Róma mit sem feled, hanem a kellő *alkalmat* várja meg. Ha már most *hinni* kell, hogy a pápák hatalmok körét soha sem lépték túl³⁾, e szerint jogosítva valának az esküből mindazon szabadalmakat kimagyarázni, amelyeket abból kimagyaráztak.

De nem mondhatjuk: a régi német birodalom már nem létezik stb., sőt azt sem mondhatjuk: VII. Pius *Dalberg* kölni érsek által mondatta⁴⁾: az eskünek e kifejezései „persequar haereses“ stb. „semmikép sem értendők a protestáns alattvalókra gyakorolt nyomás és türelmetlenségről.“

Mert 1) *hasonnemű* következtetéseket még naponként lehetne vonni. Ha pl. a püspökök utasítatnak az országban felirati zivatart szervezni az egyházi állan helyreállításért,

¹⁾ L. *Leibnitz* Codex iuris gentium diplomaticus, Hannoverae 1693. fol. Prodrum. num. XIII. pag. 10 sq. ²⁾ Gobellinus, Commentar. rerum memorabil. tempore Pii II. 64. 143. — ³⁾ Die Macht der röm. Päpste. 25 s. kk. 89, 95 lapok. — ⁴⁾ *Kopp*: Die kath. Kirche im XIX. Jahrh. Mainz 1830. 31-ik lap. 6-ik jegyz.

e tárgyat a templomban fejtegettetik, mint a „Genfer Correspondenz“, számos jezsuita prédikáció, mint pl. Prágában, mutatják: a püspök az eskü által valóban le van kötve. Amily bizonyos az, hogy választásoknál a papságnak püspöki rendeletek szerint kell cselekednie, épúgy bocsáthat ki a pápa is hason rendeleket. Aki kétli, hogy a pápai képviselőknek mindenütt van politikai tudósítójok is, az igen hiszékeny. Aki 1848 óta kissé jobban belátott a kártyákba, különösen aki ismeri bizonyos pénzügyi műveletek összeköttetését az ultramontán törekvésekkel, péterfillérrel s egyebekkel, aki egyes püspököknek római utazását kissé figyelemmel kíséri, a többi közt pl. *egy porosz püspökét is*, kit a szegény, Péterfillérek-ből élő, s naponként $7\frac{1}{2}$ krajcárral (nem rég ez állott egy ultramontán lapban) beérni kényszerülő pápa, **mint mondják egy henger arannyal fizetett meg**, az előtt két dolog világos: hogy Rómában politikát űznek, és hogy a júl. 18-iki dogma politikai, másodsor, hogy a püspököket Rómában jobban ismerték mint pl. akár Berlinben akár Münchenben, hogy igen jól tudták, mit lehet nekik nyújtani, s *végleg* mit lehet tőlök dacára a szent buzgóság és mélybe ható felháborodásnak várni. — 2) VII. Pius nyilatkozata érvénytelen, mert a püspököknek már nincsenek jobbágyaik, s e nyilatkozat sem mondja, hogy a protestáns vallás türendő vagy épen jogosítandó. Hogyan gondolkoznak Rómában az egyenlőségről stb., *bizonyítja* a syllabus, az 1868 jun. 22-iki allocútió, a vegyes házasságokban tanúsított eljárás, a Civiltá cattolicából fentt közlött idézetek stb. — 3) s ez a fődolog, a mai püspöki eskü *épen olyan, milyet VII. Gergely mondatott el magának*, azon külömbiséggel hogy azóta többet toldtak bele, mert Gergely korában a fenntartások még nem voltak feltalálva, az eretnekeket még nem kelle oly behatólag megdolgozni, a pápának az egyházi vagyon kormányzásába való beavatkozásuk még nem volt meg, az apostolok küszöbének meglátogatása még nem volt *minden* püspökre nézve szabályozva stb. A VII. Gergely esküjének, amint az a corpor iuris canonici-ban megvan, ¹⁾ *politikai* része azonban,

¹⁾ C. 4. X. de iureiurando II. 24.

szószerint van meg a maiban. Hozzájárultak a pápai abszolutizmus által követelt bővítések, mi által végre kiesett a *konstanci zsinaton*¹⁾ és a *bécsi concordátumban*²⁾ még fenntartott az érseknek leteendő eskü.

Az eredmény: ezen eskü által a püspökök kénytelenek a pápának feltétlenül és ellentmondás nélkül engedelmeskedni. A számokra, a kanoni jogban a káros rendeletek ellen fenntartott³⁾ ellenmodási jognak a végleges pápai döntés elől hátrálnia kelle, s hogy az mit használt, mutatja az 1870 júl. 18-iki hitágazat, mely ellen a képzelhető legerősebb érvekkel küzdöttek.⁴⁾

Amint az eskü alanyilag, úgy az *ordinatio Dei*-vel egy vonalba állított pápai törvényekkel tárgyilag, teljesen meg vannak kötve a püspökök. A kánoni jognak bármely tételétől való *felmentés* egyedül a pápát illeti. Igaz, hogy a püspökök a gyóntatószék és külső viszonyokra nézve 5—5 évre kapnak felhatalmazásokat,⁵⁾ nemkülömben vannak ily felhatalmazásaik, bizonyos rendkívül sürgős esetekre nézve is⁶⁾, végre némelyekben a *ius commune* is ad nekik jogokat.⁷⁾

De 1) a rendesen adott felhatalmazások épen a fontosabb esetekben nem kielégítőek. Így pl. egy munkámban⁸⁾ kimutattam, hogy *egy év* alatt a prágai érseki megyében 116, a königgrätziben 50-en túl, a brünniben 29, a seckauiban 20, a görziben 2, a kölniben 11, az eichstädtiben 17 házasság római felmentés útján lett lehetővé. — 2) A pápa a felhatalmazásokat bármely nap visszaveheti, s a felmentések engedélyét is megtagadhatja. Tapasztalta ezt Hefele püspök.

Amint a *házasságoknál* úgy járnak el egyszersmind a *szabálytalanságok* (irregularitások) és oly esetekben való *feloldozásokat* illetőleg, melyeket a pápa magának tartott fenn, az alapított misék kevesbítése, a megtartóztatást és bőjti parancsokat illető felmentéseknél. Pápai engedély nélkül tényleg nem tartható tartományi zsinat, az ilyennek határozatait

¹⁾ Conc. Constant. a. 1417. cap. II. ²⁾ A IV. cikkelyben. ³⁾ Lehr. d. kath. Kirchenr. 51. lap. IV. c. 99—101. ⁴⁾ L. „Die Stellung der Bischöf. Concil. Päpste“ 31. 32. §. ⁵⁾ „System d. kath. Kirchenr. 422—28. II. ⁶⁾ L. Lehrbuch d. k. Kirchenr. 2-ik kiad. 346. lap, 15-ik jegyzés, melyben a prágai érseknek adottak közölve. ⁷⁾ L. System d. kath. Kirchenr. az id. helyen. ⁸⁾ Status dioec. cath. Giess. 1866.

pedig semmikép sem szabad kihirdetni. A valamely tartomány viszonyai által igényelt módosítások, ha azokat a római nézet nem engedi meg, a lehetetlenségek közé tartoznak, pl. a nyelvet illetők. Azon felhatalmazások által, melyek a püspököt jogosítják fel úgy nevezett examinatores prosynodales kinevezésére, a megyei zsinatok tétetnek feleslegessé. Mennyire tette tönkre a Congregatio indicis eljárása különösen a német theologiai tudományt és a kathol. bölcsezetet, ismeretes. A püspökök a pápai követtségek mindennapi ellenőrzése alatt állanak; egynél többen, mint ezt hozzám intézett levelek által bizonyíthatom be, már kénytelenek valának a beavatkozások ellen felszólalni. A *bécsi* pápai követ épügy beavatkozik porosz egyházmegyék kormányzásának ügyeibe, amint német miniszterek tanácsosaitól tudósításokat kér és kap. Ismeretes, mennyire ment Róma 1864-ben, midőn kath. tudósok gyülekezetenek a legméltatlanabb feltételeket merte előírni.¹⁾ — Hogyan rágalmaztatott és kínoztatott a nemrég elhalt rottenburgi püspök, még élénk emlékezetében lehet a közönségnek.

1870 júl. 18-ikáig a püspököknek, a püspöki esküből folyó viszonyuk a pápával szemben, egyenes ellentétben állott a püspököknek a dogma és kánoni jogon alapuló viszonyukkal.

Más helyen²⁾ kimutattam a püspökök és pápáknak viszonyos állásukat úgy, amint az a régi egyház hitén és jogain alapúlt, és bebizonyítottam, hogy az 1870 júl. 18-ika hitágazatának 3-ik fejezete a régi egyház hite és jogaival feloldhatlan ellentétben áll. Még egyet említék. A trienti zsinat szerint³⁾ hitágazat ez: „Si quis dixerit, in ecclesia catholica non esse hiaerarchiam divina ordinatione institutam, quae constat ex episcopis, presbyteris et ministris: anathema sit.“ Itt tehát a pápa különösen még csak meg sem nevez-

¹⁾ L. Lehrb. d. kath. Kirchenr. 554. lap. ²⁾ L. „Die Stellung der Bischöf. Concil. Papste“ 18, 19, 22, 23. §§. ³⁾ Can. 6. Sess. XXIII.

tetik. Es most, egy, állítólag egyetemes zsinat, a pápát egyetemes püspök és csalatkozhatatlan tanítónak mondja. Ezt higyük mint isteni kinyilatkoztatást! Sok kell hozzá, hogy az egész hitet ne vessük el ily dolgok mellett. Búvárlatokra támaszkodva, csak a célunkra szükséges pontokat említjük fel.

Amint a magas kormányok, minden, országukban 1870 júl. 18-ika *előtt* használt, nyomtatott kath. kátekből, pl. a csalatkozhatatlansági apostol *Martin Konrád* paderborni püspök különféle vallási tankönyveiből láthatják, addig hit volt:

1. Hogy a püspökök a „Sz. Lelek által helyezetttek Krisztus egyházának kormányzására.“

2. Hogy az egyházban létező csalatkozhatatlan tanítóhivatalt az egyetemes egyház, az összes episcopatus bírja.

3. Hogy a csalatkozhatatlan tanítóhivatal közege az egyetemes zsinat.

Amint bárki meggyőződhetik az egyházjogról írt munkákból,¹⁾ 1870 júl. 18-ikáig *jog* volt:

1. Hogy *megyés püspököt*, mint a hierarchia egyik szükséges tagját megyéjében, mind a *tanító*, mind a *lelki* és *igazgatási* hivatalban, a rendéből (ordo) folyó (s azért jurisdictio ordinaria et propria) teljes, rendes hatalom illeti meg.

2. Hogy nem minden püspöki ténykedésre szükséges képeség foly a pápai engedélyből, megerősítésből, stb.

3. Hogy az érvényben levő jog szerint az egyes püspök a pápától nyer jogot bizonyos területen kormányozni.

4. Hogy ha valaki valamely megyének püspöke, minden jogait abban jure divino gyakorolja.

5. Hogy a jog némely egyes jogot korlátozhat.

E tettek, melyeket más munkámban²⁾ bővebben fejtettem, júl. 18-ika *előtt* nem vonattak kétségbe; sőt, feltehetem, hogy azokat Rómában is helyeseknek találták. IX. Pius, egy önkezüleg aláírt, 1857 márc. 9-ikéről szóló, hozzám intézett levélben (most először hivatkozom erre, mert a *tudományra* nézve az ilyes nem jó tekintetbe, s azért könyvekben az ilyenek lenyomatása csak reclame) szóról szóra így ír:

¹⁾ Meg Philipps szerint is, 1. Lehrbuch d. Kirchenr. Regensburg 1859. I. 290. s k. 1. ²⁾ System der Kirchenr. 214. s kk. 11.

„Rediditae sunt Nobis Tuae obsequentissimae litterae, quibus dono Nobis mittere voluisti opera germanico idiomate a Te conscripta, typisque edita quorum *Systema iuris ecclesiastici catholici communis* — Etsi nihil de hisce tuis operibus degustare potuerimus, cum linguam germanicam haud calleamus, tamen pergratum Nobis extitit filialis Tuae erga Nos pietatis et observantiae testimonium. Non levi autem iucunditate accepimus, Te in sacri civilisque iuris scientia tradenda catholicam doctrinam omni studio tueri ac defendere stb.“

Az 1870 júl. 18-ika *előtti* hit és jogi fejlődésből logikailag következnek:

1. Hogy a püspök dogmatikus viszonya nem változhatik. Lehet ugyan őt egyik vagy másik jogban korlátozni, de *lehetetlen*, — mert ellenkezik alakilag az egyháznak Pétertől egész IX. Piusig vallott hitével, tárgyilag az egész első század egyházának hitével — az, hogy a püspök ne nyilváníttassék olyanoknak, mint ki ex iure divino képesített s a püspökök ne nyilváníttassanak olyanoknak mint kik ex iure divino képesítettek és jogosítottak az egyes egyház valamint az egyetemes egyház kormányzásának vezetésében.

2. Hogy minden jelenleg létező korlátozások, melyek pápai levelek stb. által hozottak be, mint pusztán positiv, történelmi képződmények megszüntetnek. Amint elbuktak a fenntartások, parancsok, a megürülési várakozások stb., amint megszűntek az érseki jogok, amily bizonyos hogy a *régi* egyház mit sem tud, pósta vagy távirddán küldött pápai búcsúk, áldások és feloldásokról, pápai felmentések, szentté avatások, minden püspök megerősítéséről, a pápa azon jogáról, hogy püspökségeket tetszése szerint alapíthat, változtathat stb., a zsinati végzéseknél a pápák általi eltörléséről, a pápa azon jogáról, hogy különféle irodák által a püspököknek parancsokat osztogasson, minden dologban a pápához való fellebbezésről stb.: épúgy lehetséges a pápa jogait módosítani, megszüntetni stb., mint ezt Konstanc, Bazel, Trient bizonyítja.

Ha tehát azt kell mondanunk egyrészt, hogy a *püspöki eskü* ellentétben állott a püspökök jogos viszonyával, másrészt mondhatjuk, hogy ebből ki lehetett menekülni. Mindenek előtt, szilárd meggyőződésemm, hogy sok püspök alig ismerte azt, s bizonyosan nem „*elmélkedett*“ fölette becsületesen, mielőtt felolvastatott előtte. S így bizonyos, hogy sokan nem is ér-

tették azt. Erre tréfás bizonyságul szolgál egy kis könyvecske, mely Prágában Dr. Prucha kanonoknak, in partibus inf. püspökké történt felszenteltetése alkalmából íratott, s valószínűleg általa adatott ki. Címe: *Liturgie einer bischöfl. Consecration*. A római főpapi szerkönyv szövege szerint, 1871. Ebben ily fordítások vannak: „*consilium, quod mihi credituri sunt*“ = „azon *határozatok*, melyeket velem bizalmasan közlendének“; „*papatum romanum et regalia S. Petri*“ = „római szék és sz. Péter jogai“; „*salvo meo ordine*“ = „rendem sérelme nélkül“; „*decreta, ordinationes seu dispositiones, reservationes, provisiones et mandata apostolica*“ = „végzések, rendeletek, intézkedések, *korlátozások, elővigyázati rendszabályok és apostoli parancsok*“; az eretnekekről szóló pont hiányzik; „*possessiones ad mensam pertinentes*“ = „az élelmemre szükséges javak“ stb. — Tovább így lehet gondolkozni: amily chablonszerűleg tesznek esküt a felszentelt püspökök oly meggyére nézve, melyet nem bírnak, oly templomok, papság és népre nézve, melyek nem léteznek, nem bírt káptalanok és nem bírandó javakról, *amint tehát itt pusztán üres phrázisokat esküsznek*, lehet gondolni, hogy, ámbár ez eskü már régóta létezik, de épen úgy nem bír jelentőséggel mint számos régi időből maradt egyházi törvény, melyek papíron maradtak, vagy gyakorlatilag oly érvényű, mint sok, az egyház legkésebb korába visszavihető, de a püspökök által érvényen kívül helyezett kánon. Végre, ami jelenleg fennáll, hozzáadatott, hogy pápai megerősítés nélkül ki sem lehet püspökké. Ha a *kormányok* tanulmányozták is ez esküt, talán azzal vigasztalták magukat, melyet a püspökök nekik esküdtek.

De egészen más lett most a püspökök helyzete az 1870 júl. 18-iki dogma után.

Ezen constitutio 3-ik fejezetének meghatározása, hitelesített fordításban így hangzik:

„Aki tehát azt állítja, hogy a római pápa csak a felügyelet és vezérlés hivatalával bír, nem pedig az egész egyházban a teljes és legfőbb igazságszol-

gáltatási hatalommal, nem csak a hit és erkölcs dolgaiban, hanem egyszersmind mindazon dolgokban, melyek az egész földön elterjedt egyház fegyelme és kormányzására vonatkoznak, vagy hogy ő e legfőbb hatalomnak nem teljességét, hanem csak jelentékenyebb részét bírja, vagy hogy e hatalom nem rendes és közvetlen, mind az összes egyházak, mind az összes pásztorok és hivek felett: átok alatt legyen.“

Ezen szavakból, a nélkül hogy a püspöki körlevelek és ropiratok ezt megváltoztathatnák, minden emberre nézve, ki logikailag helyesen tud gondolkozni, és egyszersmind tudja, mily jelentőség tulajdoníttatott eddig mindig és megtámadtatás nélkül e szavaknak, különösen az itt használt műszavaknak, e szavakból mondom, világosan következik:

1. Hogy az egész egyház felett a pápa bírja az *egész* igazságszolgáltatási hatalmat — „plenam et supremam iurisdictionis potestatem.“

2. Hogy e teljes hatalom nem a legmagasabb hatalomban, hanem a *mellett* áll; ő bírja a teljes és legfőbb hatalmat „plenam et supremam“.

3. Hogy tehát a pápa *dogmatikai* bizonyossággal nem csupán azon jogokkal bír, melyeket a *legfőbb* hatalom ad, hanem *minden* joggal, mert a hatalom teljében minden jog bennfoglaltatik. Hogy *csupán ez* a helyes magyarázat, kiviláglik a következőkből:

4. E hatalom köréhez tartoznak az egész egyház „per totum orbem diffusae“, hite, erkölcei, fegyelme és egyházkormányzása „disciplina et regimen ecclesiae.“

5. E hatalom nem csupán egyes részeket, nem is csupán a jelentékenyebbeket karolja át, hanem mindent és mindegyiket „totam plenitudinem,“ az *egész teljességet* azaz mindent.

6. Mindaz, ami az egyházban egyáltalán előfordul a hit, erkölcs, fegyelem és egyházkormányzás körébe tartozik. A pápa tehát minden irányban, s az egyházi élet minden ágában minden hatalomnak egész teljével bír.

7. E hatalom a rendes és közvetlen ordinaria-nak nevezetik, s így ez jelenik meg mint a rendes, szabályos, azaz,

minden dolog, személy, az egész területre kiterjedő, s a hivatalból folyó hatalom. E szavak ordinarius, ordinaria iurisdic-tio a forrásokban eddig mindig így értelmeztettek. Immediata az igazságszolgáltatás csak akkor, ha közeg nélkül terjed ki valamire. Miután pedig a kánon, hogy végleg kizárjon minden kétséget: azt mondja, hogy a pápai igazságszolgáltatás rendes és közvetlen; miután e szavak ily összefüggésben eddig még a püspöki hatalomra sem alkalmaztattak; s miután még ezen felül mondatik, hogy a pápai hatalom minden egyház, és minden egyes — „in omnes et singulas ecclesias“ —, minden pásztor és minden egyes, minden hívő és minden egyes felett — „in omnes et singulos pastores et fideles“ kiterjed, elég világosan és nyomatékosan mondatott:

A római pápa az egyetlen püspök az egyházban, vagy: *a római pápa bírja az egész és összes hatalmat, mely az egyházban létezik, minden hely, minden püspök, minden egyház, minden egyházi személy, minden katolikus felett; vagy: a római pápa a tulajdonképeni püspök, az egész és minden egyes egyház általános püspöke.*

Aki ezt be nem látja és fel nem fogja, vagy képtelen gondolkozni, vagy őt a „cél szentesíti, az eszközt“-féle elv vezérli, vagy azon eszközökkel bír, hogy jellemtelensége nyugton hagyja és magának nyugalmat szerez azt is Isten kinyilatkoztatásának híven, ami nagy Gergely pápa szavai szerint az ördög találmánya.¹⁾ Miután pedig oly emberek, mint *Fessler* sz.-pölteni püspök sem fogják kétségbe vonni, hogy IX. Pius a Constitutio dogm. de Ecclesia Christi III. fejezetének kánonában ex cathedra szólott; miután a IV. fejezet kánona szerint az ex cathedra tanító IX. Pius csalatkozhatatlan, miután, ugyane kánon szerint az ily végzés „önmagában, nem az egyház megegyezésének hozzájárulásával megváltoztathat-lan“; ebből teljes bizonyossággal következik, hogy: a pápának ezen állását soha sem lehet megengatni. És ha a pápa ma valamely püspöknek valamely jogot ad, azt holnap vissza vehetné.

¹⁾ L. „Die Stellung der Bischöfe, Concilien, Papste“ című munkám 159. s k. l. és 30. §.

A szószerinti értelemből az következik, hogy a pápa minden törvényt, minden megyés püspök, egyházi személy és hívő számára minden ténykedést minden dologban megtehet. Ha tehát akarja, minden káplányi, plebánosi, kanonoki állomást ő maga osztogathat, mindenkit maga szentelhet fel, minden ítéletet ő maga hozhat, minden istenitiszteleti ténykedést ő maga végezhet, mindenkit erre delegálhat, nem kell magát a megye határaihoz kötnie stb.; ha akarja, adhat világinak teljhatalmat, vagy papnak, egyes vagy minden pör elintézésére, elvehet a püspöktől minden igazságszolgáltatási hatalmat, ad libitum felfüggesztheti őt stb. Az egyházvagyon kezelésére nézve elrendelhet amit akar, pl. a jövedelmeket Isten nagyobb dicsőségére Rómába küldetheti, a püspököktől s egyebektől évenkénti díjat követelhet; saecularizálhat, új házassági akadályokat állíthat fel, minden pozitív törvény alól felmenthet, szóval, ő az egyházban *mindenható*.

„A sz. lelek által az egyház igazgatására helyezett püspök“ már nem létezik; a püspökök jelenleg dogmatikai bizonyossággal sem egyebek mint a pápa parancsainak végrehajtói, pápai helyettesek, segédek. Mondhatjuk ugyan, hogy *jogilag* a püspökök már rég le hagyták magukat alacsonyítottai e polcra; azon püspökök, kik kitüntetést láttak a pápai praefectus, pápai trónálló stb. címekben, akik mindent eltértek, érdemesek valának, hogy így bánják velök. A nagy különbség azonban abban áll, hogy most a római pápa tanszéki csalatkozhatatlanságát, s e tanszékről kimondott tételeket mint *Istentől kinyilatkoztatott hitigazságokat* *higgyük*. A tanszékieleg csalatkozhatatlan a III. fejezetben oly tanszékből mondott tételt állított fel, mely a belőle vont tételeket logikailag, vagy szószerint tartalmazza. Amiket tehát addig mosolylyal tekintünk VII. Gergely, III. Ince, VIII. Bonifác s mások kissé túlzott állításainak, amikről azt hittük, hogy a „Jézus-társaság atyái“ csempészték IX. Pius neve alá, azok most egészen más színben tűnnek fel. Tanszéki mondás fekszik előttünk; vagy kell hinnünk — vagy, ó borzalom! — örökké elkárhozzuk, elkárhozzunk, mert IX. Pius szerint abból, hogy Krisztus Péternek azt mondá: hogy imádkozik érte, nehogy hite megfogyatkozzék, ha pedig megtérend, mit azonban a Mester

háromszori megtagadása fog megelőzni, akkor erősítse meg atyjafiart, isteni kinyilatkoztatás, hogy 1870 júl. 18-ika óta a római pápa ha tanszékéből beszél, csatlakozhatatlan, és tanszéki mondásai változtathatatlank; s mivel Krisztus egyszer azt mondá Péternek, hogy neki fogja adni a mennyek kulcsait, azért a római főpap megtehet mindent, mindent, mindent! A dolog majdnem tréfás benyomást tesz.

Pedig borzasztóan komoly. Férfiak, kik a kívánt dogmát lehetetlennek vallották, kik abszurditásról, az egyház romlásáról beszéltek, kik azt mondták, hogy inkább meghalnak stb. ezek mind kihirdetik, mihielyt Róma nyomást gyakorol reájok. A *jobbágyok* nem tehetnek másképp. Az „úr“ parancsolt, a „szolga“ engedelmeskedni tartozik. Ámbár, meggyőződésök szerint e „dogmát“ 1870 júl. 18-ikáig *Hefele, Förster, Kremenz, Ranszanowski, Eberhard* urak porosz, *Scherr, Deinlein, Dinkel* bajor, *Rauscher, Schwarzenberg* ausztriai, *Haynald, Mihajlovics* magyar püspökök s számtalanon mások a legélesebben megtámadták, azt állítván, hogy ez *új dogma* sem a sz. írásban, sem a hagyományban nem leli alapját; ámbár saját szavaik szerint¹⁾ ez új dogmából az következik, hogy az egyházi és világi hatalom egymáshoz való viszonyáról most oly hitnek kellend uralkodnia, *mely ellenkezik azzal, melyet ők eddig káteikban mindig, s melyet az atyák és pápák VII. Gergely előtt tanítottak*; ámbár az ő írásbeli nyilatkozatuk szerint is zavarnak kell támadnia; ámbár tudták és gyakran mondták, hogy Rómában a cél és erkölcsi nyomás minden eszközeivel működtek: mégis, lassan-lassan mindnyájan kihirdettek, és elég naívak a világnak azt mondani, hogy a Sz.-Lélek őszinte hitett tölcsezett beléjük. *Ha, és mert ez lehetővé vált, minden lehetséges, semmi sincs, amire a pápa az episcopátust ezentúl ne használhatná.*

1870 júl. 18-ikából, minden emberre nézve ki képes gondolkozni, és képes azt amit gondol kimondani, és képes azt mit igaznak ismert el, mint illet meg is tartani, logikai következetességgel a következők világosak:

¹⁾ L. beadványukat 1870 april. 10-éről, „Die Macht der röm. Papste“ című munkam 1. s k. l.

1. Hogy az egyház, mely e constitutio dogmatica-t de Ecclesia Christi elfogadja, *nem* azon kath. egyház, mely 1870 júl. 18-ika *előtt* létezett.

2. Hogy a júliusi egyháznak már nincs episcopátusa, hanem egész alkotmányát XIV. Lajos „L'état c'est moi“ elvének dogmatikai fordításába helyezte, mely így szól: „*A római püspök*, jelenleg IX. Pius, *az egyház*“ a római püspök az episcopátus, az egyetemes püspök.

3. Hogy aki tagja akar lenni, a *katholikus*, *apostoli* s nem pusztán a *római-pápai* egyháznak, annak nem szabad elfogadni a júl. 18-iki dogmákat.

4. Hogy IX. Pius, és mindazon püspökök, papok s többiek, kik meghajoltak a júliusi dogma előtt, lemondottak azon jogukról, hogy a kath. egyház képviselőinek tekintessenek. Senki sem kényszeríthet az ő joghatóságuk elismerésére.

Röviden: a „katholikus“ egyház teljes feloszlási állapotban van, melyben a júliusi katolikusok bírják a hatalmat, de csupán személyes birtoklásuk alapján, ámbár a causa possidendi megszűnt; az ókatholikusok eddig azon reményben ringatták magukat, hogy az Úr a zavart még meg fogja szüntetni, az által hogy a júliusi határozatok megsemmisítése fogna kimondatni. Lehet, hogy ez nem sokára megtörténik. (!) Bizonyos, hogy a valódi, ókatholikus vallás fog győzni a papalimus és ultramontanizmus felett, s ez által az egyháznak *főben és tagokban való reformációjához* fog vezetni, mely után az emberiség már öt század óta eped. De lehet az is, hogy mint a XV. és XVI. században, ismét a hatalom fog győzni, s a külső egyház, az igazságnak látszólagos elnyomata után teljes feloszlása elé menend, mert, komolyan senki sem fogja rólam feltenni, hogy hinneim kell, miszerint Krisztus Urunk azon egyháznak ígérte meg segélyét, mely egyetlen alapját 1870 júl. 18-ikában bírja. Az atyák állításai szerint a valódi hitet a többség elveszítheti, a történelem bizonyítja hogy ez már megtörtént, de azért meg fog maradni mint Krisztus Urunk megígérte. Bármí jőjön, földolog most az, hogy kiki foglalja el álláspontját. Az *államnak* tisztába kell jönnie önmagával az új dogma hordereje felől.

Az 1870 júl. 18-ikáig érvényben volt jog szerint:

a püspökök viszonya az államhoz látszólag igen világos, de a valóságban roppant bonyolódott volt. Mert, ámbár bizonyos, hogy minden német államban (kivéve az ausztriai német tartományokat) a *püspökök mint alattvalók* egyszerűen az állami törvények alatt állottak, e viszony még sem bírt jelentőséggel. Mert amily fontos volna ez, ha közönséges bűntényekről vagy polgári perekről volna szó, oly kevésbé jó ez tekintetbe püspököknél, mely méltóságra nem oly emberek választatnak, kik ilyeket visznek végbe, vagy adósságokat csinálnak, már attól is eltekintve, hogy közönséges bűntények művelt és *jólétben élő* embereknel ritkaság szoktak lenni. Tehát épen nem erről van szó, hanem a dolognak először is politikai oldaláról, azután pedig a püspököknek hatalmáról az egyházban, és e hatalomnak használatáról.

1868-ban lehetett látni Ausztriában, mily állást foglalt el ez episcopátus az állam törvényeivel szemben, miután előbb, 1867 szeptemberben feliratot intézett a császárhoz. Ekkor a Bécsben székelő pápai *követség* egy ausztriai főpásztorhoz ily tartalmú iratott intézett:

NUNCIATURA APOSTOLICA

VIENNA.

Nro. 1912

I.

E. & R. DOMINE.

Sancta Sedes Apost. ea qua praestat pro re catholica vigilantia et prudentia, casus prae oculis habens inter difficillima rerum adiuncta huius Imperii possibiles, in quibus episcopi aut viri ecclesiastici ante *laicos iudices* vocentur, disponere censuit, ut, si praedicta hypothesis ad effectum perducatur, ipsi per procuratores in omnibus possibilibus casibus suas causas pertractent, *nunquam vero ad eosdem iudices personaliter et sponte* accedant. Hanc dispositionem iubeor E. V. Rmae significare, prout praesentibus literis significo. Valde tamen exopto, ut eiusdem usus nulla unquam necessitas occurrat.....

Viennae die 6. februarii 1869.

Ez irat maga eléggé bizonyítja, hogy a római álláspont nem változik, hogy megmarad saját követelésein, még akkor is, ha szerződészerűleg a papság minden polgári és bűnügye, a püspökök *causae majores-einek* kivételével a világi bíróság elé utalvák¹⁾; ez bizonyítja, hogy *Róma nem érzi magát le-*

¹⁾ Az ausztriai concordátum XIII. és XIV. cikkelye szerint.

kötve szerződések által. A kezdetben jelzett pontokat tehát annál alaposabban kell vizsgálnunk. Fell kell osztanom e tárgyalást az egyes országok szerint, természetesen itt azokat kell előbb említenem, melyekben az állami törvények irányadó, s azután azon államokat, melyek concordátumot kötöttek.

A) Poroszország. Itt minden püspök és érseknek a következő esküt kelle letennie, s le is tette, melyet hiteles forrásból pontosan írok ki, s mely így hangzik:

En N. N., N-i választott és megerősített püspök (érsek) esküszöm a mindenhato, mindentudó Istennek és a sz. evangéliumra, hogy, miután az N. N. i püspöki (érseki) székbe helyeztettem, O kiralyi felségének Vilmos porosz királynak, és O felsege jogos trónutódainak, mint legkegyelmesebb királyom és fejedelmemnek, alázatos, hű és engedelmes leszek, O felsege javát tehetségem szerint elő fogom mozdítani, kárt és hátrányt pedig eltávolítani és különösen oda fogok törekodni, hogy a püspöki (érseki) vezérletem alatt álló papok és közsegek lelkületében O felsege iránt tisztelet és hűség, a haza iránt szeretet, a törvények iránt engedelmesség, és mindazon erények, melyek a keresztényben a jó alattvalót jellemzik, gonddal ápolatassanak, és nem fogom tűrni, hogy az alattann levő papság ellenkező ertelemben tanítson.

Különösen pedig fogadom, hogy semmi oly egyesüléssel vagy egylettel nem leszek összeköttetésben, sem az ország határain belől sem azokon kívül, mely a közbiztonságot veszélyeztetethetne; és, ha tudomásomra jutna, hogy meggyemben vagy másutt, oly tervek forraltatnanak, melyek az állam kárara valhatnanak, azokat O kiralyi felségének feljelentendem.

Mindezt annál mulhatatlanabbul megtartani ígérem, mert bizonyos vagyok, hogy az O szentsége és az egyház iránt tett esküm által semmire sem kötelezem magamat, mi ellenkeznék a hűség és alattvalóság azon esküjével, melyet ő kiralyi felségének teszek le.

Minderre esküszöm, Isten engem úgy segéljen és az ő sz. evangélioma, Amen.“¹⁾

Ez eskü kétségtelenül oly szerkezetű, hogy az állammal szemben minden, a pápának tett esküre való fellebbezést kizár. Nem tartalmaz ugyan a püspök részéről esküt az alkotmányra, sem a törvények megtartását nem fogadja. De feltétlenül mondhatjuk: a hűségről tett ígéret, az átvett kötelezettségek olyanok, hogy minden kifogás útja el van zárva. Ez eskü szerint a püspök 1. úgy tűnik fel, mint minden más alattvaló, 2. le van kötelezve az állam javát különösen előmozdítani, 3. felelős papságának működéséről, köteles amennyiben tehetsége engedi az ártalmast elodázni, 4. mindezt azon jog nélkül, hogy a pápának tett esküre hivatkozhatna.

De a püspökök és pápa viszonyának az egyházban való teljes megváltoztatása ellenében ez eskü semmiféle biztosíté-

¹⁾ L. Dove, Zeitschrift für Kirchenrecht. V. 368. lap. VI. 367. lap.

kot nem nyújt. Nem szükség bizonyítani, hogy a porosz kormány sem „tanszékileg csatlakozhattlan“ pápával, sem római „egyetemes püspökökkel“ nem szerződött, hogy az *alkotmány* azon római-kathol. egyházat tartotta szem előtt, mely 1850-ben létezett. A hit és erkölcstan kétségtelenül *pusztán egyházi* ügy; ezt oly élesen védelmeztem,¹⁾ mint talán senki. De nem jutott ekkor eszembe, hogy oly *új* dogmát lehessen csinálni, mely az egyház egész alkotmányát felforgatja. Ezt teszi 1870 júl. 18-ikának dogmája. Nevetséges tehát, most előbbi fejtegetéseimet tartani ellenem.

Nem az 1870 júl. 18-iki *pápai* egyház, hanem *Krisztus egyháza* lebegett szemeim előtt, melyben a római pápa nem egyetemes püspök, nem *orákulum*, hanem a melyben a Sedes apostolica romana képezi a külső egységi pontot, s melyben a római püspök csak azon primátussal bír, mely az „isteni jogon“ alapuló episcopátus állásával megegyezik. *Nem* az 1870 júl. 18-iki egyházzal szerződött az állam, ez nem létezik az alkotmány szemeiben, ez *új* vallási társulat, mely a XIII. cikkely szerint csak különös törvény által nyerhet testületi jogokat. Szóval sem kell említeni, hogy 1821 vagy 1851-ben senki sem tartotta lehetőnek azt, mi 1870 júl. 18-ikán történt, épúgy, mint a legtöbb porosz vagy egyéb német püspökök, a katolikusok közül sokan, s a legelőkelőbbek ezt lehetetlennek tartották, s haszontalan munkának hitték maguknak e miatt gondokat szerezni. 1870 júl. 18-ikával nem a szerződő, vagy az egyház változott meg, a dolog máshol rejlik. Az előbbi szerződő, a pápa s jogutódja, valamint a püspökök már nem léteznek; azon kath. egyház, melyet a porosz alkotmány ismer el, államjogilag már csak azon katolikusokban van még fenn, kik nem hisznek az istenített pápában. Államjogilag nem tesz különbséget az, hogy ezen egyház, pillanatnyilag Németországban nélkülözi a püspökök által való képviseltetését. Mert először, a kath. egyház azelőtt sem szűnt meg, ha nem volt pápa, mi tudvalevőleg gyakran évekig tartott; másodsor, az egyház tovább is fennállott, habár igen gyakran, egyidejűleg, két sőt több pápa

¹⁾ L. Lehre von den Quellen 417. s. kk. II.

is volt; harmadszor, ismer az egyház oly időket is, melyekben egyes megyékben hosszú időn át nem is voltak püspökök; végre az állam, nem elvont fogalmat vagy egy Rómában levő, képzeleti társaságot ismert el, hanem *kath. alattvalóinak* biztosított jogokat.

A II. cím XII. s kk. cikkelyei „a poroszok jogairól” szólnak. Nem a római püspök szerez jogokat az alkotmányból, hanem a *poroszok*. Ha már most a poroszok közül kikerül a XV. cikkely szól, még oly kevesen akarnak is megmaradni azon *kath. egyházban*, melyet a *porosz alkotmány elismert*, mégis ők képezik a *kath. egyházat*; azok, kik attól elszakadnak vagy elszakadtak, ehez a XII. cikkely szerint teljesen jogosítvák, de nem ők képezik a *kath. egyházat*. Ha mind elszakadnának, akkor épen séggel azt mondhatnók: a *kath. egyház* megszűnt létezni, Poroszországban már nincs. A következmények önmagukból következnek. Ezek mindenekelőtt az új dogmáknak az állam és a társadalom javával való tökéletes összeegyeztethetlenségéből állanak.

Továbbá a püspököknek mint állampolgároknak esküje, 1870 júl. 18-ika óta meg nem állhat a pápának tett esküvel. A „Macht der röm. Papste” című munkámban bizonyítottam, hogy az állampolgár tulajdonával tökéletesen ellenkezik a római püspök „tanszéki csalatkozhatatlanságát” hinni, mert ekkor hinni kell, hogy a pápa minden fejedelmet, minden kormányt letehet, hogy nem *kath.* fejedelemnek nem szabad engedelmeskedni, stb. Mindaz, amit azon munkám ellen — beszámítva báró Ketteler szitkozódásait és Dr. Martin Konrád szűnyogcsípéseit is — felhozhattak, a következőkből áll. Azt mondják: ez vagy az a bulla nem ex cathedra adatott ki, vagy, ha benne a pápa ex cathedra szól is, csak ez vagy azon pont tekintendő ilyennek; mondjuk ki: ez valóságos jezsuitai szophisztika. Vagy azt mondják: e bullák más időkre adattak. Ez épen üres ellenvetés, mert épen az új dogma kívánja mindazon, a pápától egykor kimondott „tanszéki mondásokat” dogmáknak elismerni. Ez észrevétel megdönti egyszersmind Dr. Scheeben azon kedvelt bizonyítgatásait, hogy mostani nyilatkozataim ellenkezik az előbbiekkal, ami igen természetes, mert én 1870 júl. 18-ika

előtt a Gergelyek, Lucék, Bonifácusok, Piusok s egyebek nyilatkozatairól mondhatám, hogy csak az ő korukra vonatkoznak, mondhatám, hogy túlzott nyilatkozatok, pápai túlkapások stb., *most* azonban az elkárhozás büntetése *alatt kell* hinnem, hogy a pápák kezdettől fogva tanítottak csalatkozhattlanul, és úgy hinem *kellene*, ha amazt hinném, hogy azt, mit ex cathedra tanítottak, hinni kell. Miután pedig mint idézett munkámban bebizonyítottam, nemcsak lelki olvasmány gyanánt készítették oly könyvet, mely tanszéki mondások irálypéldányaiból áll, hanem elkárhozás büntetése alatt követelték, hogy mondásukat követni kell, miután mint 1871 januárban egy *német püspök* írja „az egész középkoron át megtagadták a népektől a vallás vigaszait, hogy egy fejedeleure nyomást gyakorolhassanak s megszelidíthessenek,” miután, mint ugyanazon püspök írja, Rómára nézve áll „mit gondolnak Rómában az emberek lelki ismeretével, ha csak uralomvágyuknak hízeleghetnek,” miután az eretnekek ellen hozott pápai törvények *százezreket* vittek a verpadra, máglyára, börtönre stb., miután a pápák a népeket vallásháborúba uszítottak, miután egész le IX. Piusig és az ő hirhedt syllabusáig a régi tanszéki mondásokból, *elvileg*, egyetlenegy sem vonatott vissza, sőt inkább a régi tan még élesebbé tétett: világos, hogy aki hisz a tanszéki mondásokban, annak azok szerint kell cselekednie is.

Vagy azt mondják: azon bullákban csak egyházi dolgokról van szó. Hasztalan dolog volna ezen naivitásnak csak szemébe is nézni. Midőn fejedelmek trónjuktól megfosztatnak, népek, tengerek, országok elajándékoztatnak, nemzetek rabszolgákká tételnek stb. csupán *egyházi* dolgok vitettek véghez? Azután azzal akartak megnyugtani és biztatni, hogy a jó IX. Pius és egyáltalán a mai pápák nem lesznek oly rosszak. Azt szívesen elhiszem. A püspökök óvakodni fognak a szószékre lépni és így szólni: „azt parancsoljuk a német császárnak stb., hogy 500,000 embert küldjön Olaszország ellen, ha nem, az Isten helyettesének teljhatalmából feloldozlak titeket az alattvalói hűség alól“ stb. Az ily urakkal igen röviden bánuának el. Igen jól tudom, hogy — mondjuk ki nyiltan — *a püspökök és papok tényleges hatalma leginkább abból áll, hogy a kormányok hiszik, miszerint ők bírnak*

ilyennel. Bizonyos, hogy a tömegben bűjtogathatnak, de a műveltek között mit sem tehetnek. Még a jó kath. Rajnatarományok és Westfália művelt társaságaiban is, a lelki és papi dolgok felett rossz élcek ép oly nagy tárgyát képezik a társalgásnak, mint a jámbor, tudomány által meg nem rontott papság nagyobb részénél összejövetelek alkalmával a kártya, boros és sörös palacok, adomák és trágárságok jelentékeny elemet képeznek. Nem azért küzdök, mintha attól félnék, hogy IX. Pius Németországot vagy Ausztriát megdönthetné, hanem mert vagyok győződve, hogy államaink hátrafelé, a barbárság elé mennek, ha az ultramontanizmus a népiskolától kezdve, a tömeg művelődési eszközévé válik. A vakbuzgóságban nem kell kételkednünk; oly emberek, kik, mint némely püspökök, képesek rágalmazni, üldözni stb., képesek arra is, hogy Istennek tetsző dolognak tekintsék valamely eretneket megpörkölni; s midőn látjuk, hogy Párizsban a társadalmi és politikai vakbuzgóság a nyaktilót állítja fel, miért ne tehesse ezt újólág a vallási. Nem gondolhatom, hogy III. IV. Ince, IX. Gergely stb. az Albigensek elpusztításán, az áldozatok megégetésén örömet éreztek volna. De ha Pius ismételten is a szentek sorába igtathatott *eretnek-bírákat*, miért ne volna lehető, hogy néhány évtized múlva az eretnekek üldözése ismét meg ne induljon? Aki sokat közlekedett a hierarchiával, tudja, hogy annak valóban ultramontán tagjainál bosszúállóbb, a gyűlölet, ellenségeskedés, irigység és üldözési dühvel teltebb emberek nincsenek. Ezeknek jó minden eszköz, s csak egyszer újra hatalom birtokába jussanak, ismét fognak égetni. Azt is mondják, mint már fentebb említém, hogy a pápa nem személyesen csatlakozhattan, hanem hogy csak „tanszéki csatlakozhatatlansággal” bír, oly megkülönböztetés, mely alig érdemes, hogy megmosolyogjunk. Hol teszi Krisztus a lélek üdvét scholastikus megkülönböztetésektől függővé?

A német püspökök *mind* kihirdették az *új dogmákat*, sőt egyesek az ezekben helyezett őszinte hitőket phantastikus módon bizonyígtaták a világnak, a pápát, mint fenntebb említettük, Isten mellé helyezték. A papságnak, néhány rendező jelszavára, parancsszóra kelle a különféle megyékben óvást tennie *Döllinger* ez állítása ellenében: „A papság ezrei, a

világi hívek százezrei gondolkoznak úgy mint én, és az új hitágazatokat elfogadhatatlanoknak tartják.“ Aki nem írja alá a müncheni lelkeszkedő papsághoz szóló feliratot, zaklattatik. És mégis mindez hazugság és csalás. Már annyira jöttünk, hogy a papok a feljelentéstől való félelmökben többé nem mernek erről beszélni. *Hefe* 1870 júl. 18-ika után levelekben, nem egyszer, hanem többször vetette el az új dogmát, sok püspök és érsek júl. 18-ka után is még határozott ellensége volt annak. Ezek, s a theologusok hosszú sora, ezután ép úgy, mint ezelőtt elvetették. Részben nincs az embereknek bátorságuk valódi hitöket megvallani; részben nincs is már hitök, mert meg szokták a vallás lényegét a lényegtelen külsőségekkel, a vallást a hierarchiával ugyanazonosítani; nincs bátorságuk, mert saját hitökben nem bíznak, és azért azt gondolják, az egyes hiába áldozná fel magát; nem tudják mihez fogjanak, ha a püspök felfüggeszti őket stb., és nincs miből élni; és így közönyös lesz reájok nézve, hogy valjon „egy dologgal többet vagy kevesebbet tesznek-e fel rólók.“ Ez és más a hallgatás valódi oka. Maradt volna meg csak néhány püspök híven a hitben, csak meg volna a papoknak azon biztosságuk, hogy a kormányok feltétlenül védelmeznék őket, akkor összedőlne az egyházat lenyűgző ultramontanizmus egész erőde.

Azon tény előtt állunk, hogy a püspökök s a papság túlnyomó része az új dogmát elismerték. Mi következik ebből? 1870 ápríl 10-én ugyanezen férfiak, mint pl. a porosz, bajor, német, magyar püspökök és érsekek: Scherr, Deinlein, Dinkel, Förster, Krementz, Hefe, Ketteler, Beckmann, *Haynald*, Schwarzenberg és Rauscher bíbornok, Fürstenberg, Jirsik stb. stb. aláírták a zsinathoz intézett azon beadványt,¹⁾ melyben kifejtik, mi lenne a pápa csalatkozhatatlanságának kimondása után, az egyháznak tana a pápai hatalomnak az államhoz való viszonyáról, és szóról szóra ezt mondják:

„*Más tant adunk elő mi, a kath. világ majd minden püspökeivel együtt az egyházi hatalomnak az államhoz való viszonyáról.*“ Ők a maguk, és nem az Unam sanctam s Cum ex Apostolatus Officio bullák tanát nyilvánítják az atyák, s a VII. Gergely előtti pápák tanának.

¹⁾ L. Macht d. r. Pápste 1. s. kk. II.

Ha már most alig egy fél évvel utóbb *ugyanezen püspökök* pápai döntvényeket mint hittételeket hirdetnek ki, melyekből saját szavaik szerint az eddigi kath. tannal feloldhatlan ellenmondások következnek, s ha, mint ők magok mondják, ez ellenmondások a legfontosabb pontokat érintik; akkor már csak mégis világos, hogy ily férfiak az államnak a *legcsekelyebb biztosítékot* nem nyújtják arra, hogy az állam, hazájok, társadalom iránti kötelmeiket magasabbra fogják becsülni a római püspök tetszésénél. Ha ugyanezen férfiak, 1870 júl. 18-ikán tett nyilatkozatuk szerint ¹⁾ nem bírtak bátorsággal hitökről bizonytságot tenni, „mert nem akartak a pápa jelenlétében, őt személyesen illető dologban „*Nem*“-et mondani, úgy világos, hogy jövőben még kevésbbé lesz bátorságuk a pápának ellenállani. Az oly episcopátus, melyben oly nyílt, saját szavaikkal bizonyított hiánya van az apostoli bátorságnak, *akarat nélküli eszköz a római cúria kezében; akarat nélküli jobbagysereget képez.* Az episcopátus és papság ugyanazon hitet vallja most, melyet az egyház hitével ellenkezőnek nyilvánított.

Mely kormány fogja magát lekenyereztetni az 1870 júl. 18-ika után feltalált azon phrázissal, hogy a Sz.-Lélek felvilágosította őket? Mely kormány adhat hitelt oly diplomatikus jegyzéknek, mely azt állítja, hogy az új dogma semmiben sem változtatja meg az egyház és állam közötti viszonyt? Természetes, hogy mit sem kell változtatnia, mert hiszen most a júliusi egyháznak, Ő szentségének az Isten által kinyilatkoztatott „tanszéki csatlakozhatlansága“ a kereszténységnek fődogmája, hogy a római püspök az összes és egész világi hatalmat bírja? Tudja-e azt csak egy kormány is, valjon nem kell-e 1870 júl. 18-ika óta minden Rómában megerősített új püspöknek nyílt térítvényt adni arról, hogy az új dogmát elismeri?

¹⁾ I. ezt lenyomva: „Die Stell. d. Bisch. Conc. Päpste“ című munkám 32. §-ában, hol a nyilatkozatott aláírt püspökök neve olvasható. Érdekesnek tartom a magyar püspökök neveit ide ígatni, ezek: Simor, Haynald ersekek, s Bonnáz, Strossmayer, Peitler, Zalka, Lipornicky, Fogarassy, Kovács, Pankovics, Biró, Perger, Szabó püspökök, tehát a magyar főpapság túlnyomó része. kiket büszkeségünknek tartottunk eddig, mint az összes episcopátus legtudományosabb és legfelvilágosultabb tagjait hirdetni.

Ezen tannak következményei igen egyszerűek : Jelenleg hit az, hogy a pápa az államok törvényeit semmiséknek jelentheti ki. Gyakorlatban ezt meg is tette 1868 jún. 22-ikén az ausztriai alkotmánynyal. És ha oly furfangos volna is, hogy nem beszélné minden egyes esetben tanszékéből, mégis alá kellene vetnie magát az embernek a pápai törvényeknek. Ez az életben egyre megy. Államférfiu aligha fogja magát tévútra vezetetni a tanszéki mondások záradékainak theologiai gőzétől, már csak azért sem, mert magok a csalatkozhatatlanság hívei is civakodnak egymással. Az „igénytelen“ püspököknek, még inkább az „igénytelen“ papnak, s végre a még „igénytelenebb“ világának végre is nem marad egyéb hátra mint e tan : a pápa csalatkozhatatlan ; amit tanít vagy rendel, annak helyesnek kell lenni ; a pápa Isten helyettese, amit ő parancsol, azt Isten paraucsolja ; ilyen a püspökök álláspontja. A müncheni érsek, ki Rómából visszatérvén, azt sem tudta, hogy a Constitúcióban e szavak „non autem ex consensu ecclesiae“ előfordúlnak, és Döllinger által győzette meg erről magát, Döllingert kiátkozta, mert ez nem akarta elhinni, hogy 1870 júl. 18-ikán a Sz.-Lélek IX. Pius fülébe sügta azt, amit a történelem mint hamisításon nyugvót világosan megcáfolhat. A kölni érsek egész naivitással mondja a bonni tanároknak : ha a pápa és én megegyezünk, akkor semmi ellenvetést sem tehetnek, önök akkor épen nem felelősek. Ismeretes dolog, mily nyíltan használnak erőszakot ugyane püspökök, valamint az ernelandi, boroszlói stb., mily nyíltan teszik túl magokat az állami törvényein, nem törődve a dologgal, nem törődve azzal, valjon szenvednek-e a tanulmányok. Akinek szemei nyíltak, lássa be, hogy : a püspökök meg akarják semmisíteni az állami intézményeket ; a papság csak papneldékben tanítassek. Ez céljok. Ily papsággal aztán természetesen mindent meg lehet tenni. S mint egy ismeretes egyén ez ősszel mondá, a közönséges papnak elég, ha a kátét ismeri és azt meg tudja magyarázni.

Ha az 1870 júl. 18-iki dogma átmegy a nép életébe, akkor vége a művelődésnek, vége minden nemzeti fejlődésnek.

Ameddig az egyház hű maradt az apostoli alkotmányhoz, a püspökök megyéjüket papságuk és híveikkel hű egyesülésben kormányozták; ameddig a lényeg a hit egységébe, nem pedig a burokrát gépiessebbe helyeztetett, s a tartományok zsinati eleje volt az egyházi élet szünteleni megújulásának forrása s ebben nyugodott az episcopátus és presbyterátus szeretetének és viszonyos megerősítésének köteleke; ameddig az egyház mindenünnen, a zsidóság, görög és római vallásokból, a jót kiválogatta, a zsidóság szellemét az Isten gyermekeinek szelleme által helyettesítvén; ameddig működését a nemzetek java és megnemesítése, nem pedig kincsek, világi jogok, földi hatalom elnyerésére irányozta — addig: az egyház a vallás hatalma által az egész társadalmat megnemesítő tényező volt. A pogány társadalmat akkor kereszténnyé változtatta, s az antik műveltséget bölcsen felhasználva a barbár germán népeket a nyugat első nemzeteivé nevelte. A jog és közélet minden térein az ő elvei fogadtattak el, ő volt az első társadalmi tényező, papsága a leghatalmasabb osztály, örömmel tett meg mindenki bármit az ő támogatására. De midőn a IX. században a pápák központosítani kezdenek, a benső egység meg volt zavarva; a hatalom utáni törekvésben elbukott a fegyelem és erkölcsi-ség, s volt idő midőn az apostoli szék valóságos kloaka képét nyújtá. Mióta VII. Gergely egyoldalú eszméit a papságba oltotta s a világuralmat mint isteni jogot igényelte, vége volt a társadalom békéjének, az egyház valódi haladásának es egykori működésének. A Száliaknak meg kelle hajolniok, a Hohenstaufok lezúzottak, a pápák a világra erőszakolták törvényeiket, a máglyák fellángoltak, a német birodalom hatalma mind mélyebbre süllyedt. Az egyházban pedig annak régi szabadsága helyére valóságos szolgaság, a szellem helyébe üres külsőség lépett, a pénz lön egyetlen cél, melynek mind a törvények, fenntartások, felmentések stb. szolgáltak. A püspöki alkotmány megsemmisített, a pápai mindenhatóság agyontiporta, míg azután a hitetlenség, a papság erkölestelensége, a pápaság két-háromfelé oszlása a leggyűlöletesebb jeleneteket idézte elő, melyeket a történelem ismer. De a római püspökök ezredéves terve, mely a sylvesterlegendával kezdődik, s a Constantin-féle hamisított ajándékokmányon alapul, a világ urává

tenni magát, nem ejtetett el oly könnyen. A római alatomosság felülkerekedett Pisán, Konstancon és Bázelen, diadalmaszkodott Flórencben, és végre elérte, hogy a reformáció dacára az ő rendszere erősített meg Trientben és védve látszott lenni minden megtámadás ellen. De az idő szelleme előre haladt. S ha a pápa visszavonásra bírta is Galileit, a tudomány minden téren felfedezte a valót. A pseudoizidóri és egyéb hamisítások felismerése a római fának hamis gyökereire illesztett fejsze volt. Az állam a maga útján járt. Ahol poroszló szerepét vitte, bizony nem volt haszna belőle. A tudomány emancipálta magát, ahonnan kizáratott, ott megállapodás, társadalmi hanyatlás következett. Az egyház megszűnt a társadalmat nemesítő hatalom lenni, a jog majd minden téren ellentétben állott vele. S midőn a megállapodás az egyházban tetőpontját érte el, az egyházi állam egy hátramaradt állam képét mutatta, melyben mi sem történt a népéletet feltételező tényezők emelésére, — milyenek a földművelés, ipar, kereskedelem, népnevelés stb., — és midőn a tudomány majd minden téren az emelkedés legmagasabb fokát érte el, — akkor mert csak a római pontifex maximus „*csalatkozhattlan orákulummal*“ egy nézetet mint „isteni kinyilatkoztatást“ „definálni“, mely a keresztény ókor előtt teljesen ismeretlen, és egy tizeddel később a *syllabust* hocsátotta világgá, ezen az emberiség fejlődésére írt gúnylevelet, s végre az évek egy lustruma után, ismét a végzetes dec. 8-án maga köré gyűjtő a püspököket, kik bármit hagytak magok elé tenni, és dacára a „Sz.-Lélek általi helyezettetésök“ ellen intézett rugásoknak, mégis csak a „gyermeki odaadás és legalázatosabb engedelmesség“ hódító szavain beszélltek és így tökéletesen alkalmasaknak látszottak, vagy a gyors meglepés útján, vagy tekintetnélküliség, mellőzés, az „atya“ kegytelen pillanatai, a római étel és az aria cattiva s júliusi hőség mellett, a rómaiak dies nefastusán (dies alliensis, júl. 16-ika) végleg jóváhagyni azon szövegezést, melyben Ő magát júl. 18-án mint az egyház isteni tulajdonnal felruházott egyedüli püspökét definiálta. Ily tapasztalatok után mondhatjuk, hogy a püspökök már semminek sem fognak ellenállani. Van ezentúl egy ember, ki mindent dogmatikus jelleggel ruházhat fel. Legyenek

eszméi még oly egyoldalúak, még oly nemzetien szűkkeblűek, elfogult családi nézetek, s legyen ő szellemileg még oly korlátolt, s a történelem tanúsága szerint ép ezért annál akaratosabb, elbizottabb és magát különös dolgokra hivatottnak érzett; ismerje bár a világot és az emberiséget csak kolostorának cellájából, és iálán születéshelyének vagy Rómának határán soha se lett légyen túl; legyen bár előtte gyűlöletes a tudomány, szellemi élet, a nemzeti jólét emelkedése s az országok és népek anyagi mint szellemi javának felvirágzása, mert mindez az embert szabad öntevékenységre kéri és emancipálja a mindabba vetett vak hit alól, — mit a papság Jézus vallásán kívül tanít, ezen egynek eszméi legyenek a jövőben a „kath. világ“ művelődésének alapja. Amint a syllabusban már dogmatizált, úgy — biztosak lehetünk erről — majd gondoskodik „csalatkozhatatlan orákuluma“ által annak továbbképzéséről. Miután nem igen lesz eset, hogy nem olasz, vagy legfeljebb spanyol vagy francia fog a „csalatkozhatatlan orákulumi székbe“ ülni. e dogma egyenlő-e tétellel: „a „kath. világnak“ az olaszt, vagy legalább a románt egyértelműnek kell tartania a katolikussal“. Mennyire jutottunk már gyakorlatilag, kifejtettük. De még jobb úton vagyunk. Ha egy tucat vagy több püspök Eichstättbe zarándokol így szentesítve a Walburgis-olaj kultusát, ahelyett hogy oda hatnának, miszerint a szent tetem „olajizzadása“ észszerű módon megvizsgáltassék, mondhatjuk, hogy ismét a „régí jó idők elején“ állunk. IX. Pius hajai melyeket az ácheni apácák már is mint ereklyét viselnek (így beszéllek ezt a Rajna mentében), s azon összeizzadt sapkácska melyet ő 1870-ben egy hölgyküldöttségnek ajándékozott, ezek és egyéb dolgok a régí jó idők felavatását jelzik.

Amit a túlságig fokozott Mária-cultus, a búcsúözön, a scápuláré, rózsafüzér és egyéb tucatokra menő társulatok, a csupán ajakimákból és templombajárásból álló jámborság, a puszta törvény- és parancs iránti engedelmességgé vált egy háziasság, a központosított burocratismus, a püspökök csúszás mászása a pápa előtt, az absolutismus a „főben“ és püspökökben, a minden valódi egyházi közélet hiánya, a püspökök és papság elidegenítése, a világiak és papok közötti tátongó mélység, amint ezen és egyéb bajok a valódi Krisztus-hitből még

meghagytak, az egészséges egyház-nemzeti élet csekély maradványai, melyek még léteznek, mind, mind el fognak tűnni. Ezentúl a cél: kereszténység, de pusztán amint azt a római tükör mutatja. Amint az episcopátus előttem úgy tűnik fel, mint pávaruhába öltözött serege a római püspök parancshordó praelátusainak, s az alsó papságnak nincs egyéb célja, mint e pávaruhát annak különböző fokozataiban elnyerni, és így az a) b) c) osztály praelátusává lenni, amint azelőtt a társadalmi emelkedés alapja Rómában a nepotismus volt, úgy ezentúl az ultramontánokra nézve az egyházi, vallási, politikai és társadalmi dolgokban mindenütt csak egy alap lesz a pontifex maximus „csalatkozhattlan orákuluma.“ Valóban 1870 júl. 18-ika túlmegegy a római császárok alatt előfordult eseményeken, mert ez a XIX-ik században történik.

B) *Württemberg, Bádén, Hessen.* Nem fekszik előttem azon eskü, melyet a püspökök e tartományokban mondanak. Azonban, ha érvényben maradt volna és használtatnék az, mely az 1859 jún. 28-iki *bádén* concordátum II. cikkelyében, és az 1857 ápr. 8-iki *würtemberginek* II. cikkelyében van, akkor igen rosszul áll a dolog. Ebben a püspök egyszerűen „amint a püspökhöz illik“ esküszik, hűséget és engedelmisséget a királynak. A konkrét határozatok csak egyesületekre stb. vonatkoznak, az állami törvényekről azonban szó sincs. A püspökök tehát egyszerűen így beszélhetnek; mi mindent tehetünk, amit nekünk a pápa parancsol, mert ezt mint püspökök megígértük neki, a fejedelemnek azonban csak úgy esküdtünk, amint püspökhöz illik. A mi *püspöki* köteleink tehát a főlolog. Hová vezethet ez, azt tapasztalta a bádén kormány; t. i. államhivatalnokok excommunicációjáig, mert hiszen a püspökök az állami törvény szerint cselekesznek. A meghalt érsek ezen eljárását, ki kényszerítettetett így cselekedni s a felmerült egyenetlenségnek bizonyára nem oka, soha sem helyeseltem; de nyíltan megvallom, hogy a bádén kormány rendszabályait jelenleg egészen más szemekkel nézem.

Oly hierarchiával szemben, mely júl. 18-ikának dogmáit mint egyház-politikai eszközt bocsátotta világgá, a bádén kormány, az egyházi, katolikus, keresztény szabadság előharcosaént tűnik fel.

C) *Bajorország*. Bajorországra nézve Dr. *Berchtold* munkájában¹⁾ oly világosan ki van mutatva a dogmáknak a bajor alkotmánygyal való összeegyezhethetlensége, hogy azzal tökéletesen egyetérthetnek.

S ezért csak azon pontokat emelem ki élesen, melyeknek nézetem szerint irányadóknak kell lenniök az államra nézve.

A *Rendelet* 38. §-a (II. melléklet) így hangzik:

„Minden elismert magán- vagy nyilvános egyházi társulatot, a legfőbb állami felügyelet alatt megillet a III. fejezetben foglalt határozatok szerint azon jog, egyházak *szabályai és az államhatalom által elismert alkotmánya* szerint. minden belső egyházi ügyeknek vezetése.“

Már most, amely bizonyos, hogy kétszer kettő négy, oly bizonyos az is, hogy sem a bajor concordátum, sem az alkotmány-okmány, sem annak II. melléklete, nem oly kath. egyházat ismer el, melynek alkotmánya egyetlen egyetemes püspök, és családokozhatatlanul orákulumozó pápából áll. És így 1870 júl. 18-ika a bajor alkotmánygyal ellenkezik. A bajor kormánygyal tehát, ha a kath. egyház eddigi képviselői jövőben is mint ilyenek akarnak elismertetni,

vagy a júl. 18-iki dogmát minden következményeivel együtt vissza kell utasítania, — s ez esetben fel kell lépnie a püspökök ellen, a királynak az 50-ik s kk. §-ban szabályozott oltalomjogát használnia, a püspököket a tetszvény nélküli kihirdetés, illetőleg a megtagadott tetszvény dacára tett kihirdetés végett pörbe fogni. Ha azt mondanák a tetszvény-parancs *lex imperfecta*, erre igen egyszerűen meg lehet felelni. Azon állam, mely eltűri, hogy törvényei nyíltan, sőt vakmerően lábbal tiportassanak, önmagát semmisíti meg. Ha nem rendelkezik a törvénysértő elleni rendes eszközökkel, akkor a szükség állapotában van. De ehhez sem kell folyamodni. A concordátum csak a Rendelet 107. §-a által, tehát ezzel egyidejűleg lőn állami törvény. Ha már most a püspökök az egyik állami törvényen túl merik magukat tenni, az államnak sem kell a maga kötelességeihez ragaszkodnia. És így megengedhető a *püspököknek tett fizetések beszüntetése* asztaluk,

¹⁾ Die Unvereinbarkeit der neuen päpstlichen Glaubensdecrete mit der bayerischen Staatsverfassung. Nachgewiesen von Dr. Jos. *Berchtold*, ausserordentl. Professor der Rechte an der Univ. München. München 1871.

káptalanuk, papnöveldeik stb. számára. Kezdenek pört a püspökök. Mely bíró hagyná helyben az ily bepörlés alapját: en, vádló, nem tartozom megtartani a törvényt, de azért igényelhetem annak ígéreteit? Ez nem volna egyéb mint a hamis-ságot in optima forma elismerni. Azonban a püspököknek az *állammal szemben* támasztott igényeik nem a pápával kötött szerződésben, hanem egyedül az állam törvényein alapúlnak. Mert a *szerződés* jogtanilag nem illeti a püspököket, mert nem ők a szerződő felek; hogy e szerződés egyházi törvény is egyszersmind, az nem jó tekintetbe, mert a bajor államot semmiféle egyházi vagy pápai törvény sem kötelezheti bármire is. Ha tehát a püspökök megvetik az állami törvényt, a kormányoknak kényszeríteni kell őket annak eleget tenni. Ha pedig ezen törvénszegő mellőzést büntetlenül vagy következmények nélkül hagyja megtörténni, akkor — gondoljunk csak Senestrey püspök schwandorfi beszédének hitelesen közlött tartalmára —, akkor maga az állam tette meg az első lépést azon elméletnek létesítésére, mely szerint a pápa Bajorországban „független fejedelem“; —

vagy azon tényállásból indul ki a bajor kormány, hogy az egyik szerződő fél, a pápa, a szerződést absolut lényeges pontokban szegte meg. Mert az új dogmák által önmagát, mint az egyedüli, egyetemes püspököt ismertette el, és így az egyháznak, a szerződés megkötése idejében, az egyháznak tanítása és jogai szerint fennálló, és szerződésileg elismert alkotmányát megdöntötte; család kozhattlannak nyilvánítja magát, azon jogot tulajdonítja magának, hogy bármely egyházi közegek részvéte nélkül „csalad kozhattlan örakulum“ mondásokat hirdessen, amint azt már 16 év óta imádkoztatja a papsággal. De miután e „dogma“ megváltoztathattlan, miután a „csalad kozhattlan örakulum“ után meg a lehetőség is ki van zárva a felett tovább vitatkozni; miután ezt az átok büntetése alatt kell hinni; miután a lelkiismert feletti uralom oly fokig fejlődött már, hogy a püspökök a törvények dacára hirdetik azt ki; miután a család kozhattlan pápának VII. Gergelytől IX. Piusig és ennek syllabusáig hirdetett tanaikat, melyeket most mint hitágazatokat kellene elfogadni, az állam létét fenyegetik: a kormány feltétlenül jogosítva van kimondani, hogy

ezek folytán a szerződés, a második szerződő fél által önmagában fel van oldva, azaz fel van mondva, és így az állammal szemben sem tekinthető már kötelezőnek. Ekkor azután egyszerűen azon álláspontját foglalhatja el, melyen a concordátum előtt állott. Kár ebből nem háramlik az államra. Ennek részletes kifejtése itt szükségtelen. De a kormánynak ez esetben is fel kell lépnie a törvényt lábbaltapodó episcopátus ellen. Szükséges-e ez esetben a concordátumnak mint állami törvénynek különös eltörlése, az, miután az egyik szerződő félnek nyílt visszalépése által érvényét elveszíté, kétségbe vonható; az álláspont a jelen kérdéssel szemben minden esetre érintetlen marad.

Tegye a kormány e két eljárás bármelyiket ténynyé, köteles marad, az, ezen dogmával szemben, az államtörvény által elismert kath. egyházhoz szító katolikusok feltétlen védelmére. Az *államnak* oltalmaznia kell őket vallásuk gyakorlatának jogában; nem szabad tűrnie, hogy azokon erőszakot kövessenek el, hogy a szószéken, püspöki iratokban stb. üldöztesse és gyaláztassanak. Mert hiszen a dolog világos. Világos, hogy az új tan *megtámadja* az elismert egyházat, hogy a régihez ragaszkodó katolikusok ugyanazt hiszik, amit *az egyház az első pünkösd óta 1870 júl. 18-ikáig hitt*, hogy ezek az ellen tesznek óvást, amit *nem* hinni 1870 júl. 18-ikáig *az egyházban mindenki absolute jogositva volt*, hogy tehát új, forradalmi erőszakolás forog fenn — ;

vagy végre a következő álláspontra helyezkedik az állam-kormány. Mint bebizonyítottuk, az új dogmák által a kath. egyház „alakja és az államhatalom által elismert alkotmánya“ oly lényeges pontokban szenvedett változást, hogy, az 1870 júl. 18-ikát alapúl ismerő egyház nem ugyanaz, az elismert egyházzal, sőt hogy ehez csak azok tartoznak, kik az új dogmákat elvetik. Következőleg az új dogmához szító püspökök és papok ezentúl nincsenek feljogosítva, az elismert kath. egyház képviselőinek tekintetni. Ezzel összhangzólag a kormány az irántok való kötelességek alól fel van oldva. Ebből a következményeket kivonni, oly egyszerű dolog, hogy a további fejtegetést itt abba hagyhatjuk.

D) Ausztriában. A püspökök a concordátum óta, annak XX. cikkelye szerint a következő esküt mondják:

„Esküszöm és ígérem Isten sz. evangéliomára, *amint püspökhöz illik*, cs. és kir. apostoli felségednek és utódainak, engedelmességet és hűséget. Esküszöm egyszersmind és fogadom, hogy semmi oly tárgyaláson vagy tervben, mely a köznyugalmat veszélyezteti, részt venni nem fogok, és sem a birodalom határain belől, sem azokon kívül nem fogok semmi gyanús összeköttetést fenntartani; ha pedig tudomásomra jőne, hogy az államot valamely veszély környezi, semmit sem fogok annak elodázására elmulasztani.“

Ezen eskü, példánya a bádeni és württembergi concordátumban szabályozottnak, époly kevés biztosságot nyújt mint amazok, amint ezt már bebizonyítottam.

A concordátum az államra nézve fontos határozataiban¹⁾, az 1867 dec. 21-iki államalaptörvény, az 1868 máj. 25-iki törvény és egyebek által némiben lényeges változást szenvedett. Ismeretes, hogy erre IX. Pius az 1868 jún. 22-iki allocútióval felelt. Midőn az új dogma ki volt hirdetve, tudtára adatott a pápának, hogy a kormány a concordátumot megszüntetnek tekinti. Ismeretes, hogy egyes püspökök, különösen a *linzi* annyira mentek, hogy az államtörvények ellen nyíltan feltámadtak. Azen ellenmondás, melybe az ausztriai püspökök jutnak, mióta a pápai államjog legfontosabb határozatai hitágazatokká tétettek, roppant nagy. Mert Ausztria minden püspöke és érseke e méltóságnál fogva tagja a felsőháznak. Mint ilyenek engedelmeskedni tartoznak oly alkotmánynak, melyet IX. Pius a legélesebb kifejezésekben kárhoztat.

Igaz, hogy 1868 május óta nem voltak a Reichsrathban. De miután ennek szabályai szerint, miután az Urakháza fel nem oszlattathatik, s az egyszer letett eskü kötelez, ezen eskü erejénél fogva, kötelesek a törvények keresztülvitelére közreműködni. Minden püspök tagja az illető tartományi gyűlésnek, és így esküje értelmében kötve van. Már most minden követnek joga van, törvényes úton, vagy tudományos fejtegetés útján a törvények változtatására vagy eltörlésére hatni. De az államtörvények ellenében püspökieket, amazokat mellőző vagy azok ellen munkálható parancsokat állítani fel, ellenke-

¹⁾ Ilyek az V., VII. és VIII. cikkelyek (a nép- és közepiskolákról), a IX. (censura), a X., XI., XIII. és XIV. (egyházi törvénykezés, különösen házassági ügy és papság), XXXIII. (felváltások).

zik az állampolgári kötelmekkel s a mondott esküvel. Az ily állapot, ha sokáig tart az állam feloszlására vezet, mert alá-
ássa a tekinkélyt, de az államéval egyszersmind az egyházit,
amennyiben ilyen még létezik, mélyen károsítja.

Eredmények.

1. 1870 júl. 18-ika óta a *püspökök* a pápának feltétlen engedelmességgel tartoznak, s egyházi tekintetben nem egyebek mint *pápai megyei-helynökök*, kik csak a pápa akaratától függenek. Ebből következik, hogy az állami törvények, concordátumok stb., melyek a pápát korlátozzák és a püspököknek jogokat adnak, miután a pápára nézve, ki a dogma szerint az összes felelősséget bírja, érvény- és erőtlenek, már a püspökökre nézve sem kötelezők azon pillanattól kezdve, midőn a pápa ellenökben parancsol, tanít stb.

2. *Az egyházjog nélkülöz minden szilárd alapd.* Mert a pápa bármely percben, mától holnapra, *minden*, maga az egyház által bármikor felállított tetelt megsemmisíthet, *minden* fegyelmit kibocsáthat. 1870 júl. 18-ika után mondhatja, pl. „A megyei felosztás csupán tényleges jogon alapszik; én megszüntetem, többé nem létezik, én magam évenként, vagy két-évenként, vagy három hónaponként stb. segédeimet, s püspököket, fogom azok vezetésére kiküldeni“. A pápa megszüntetheti a beneficiumokat egy tollvonással; a tényleges jogon alapuló minden házassági akadályt eltörölhet, de éppen úgy teremthet újakat tucat számba; pl. katolikusok és protestánsok érvényes házasságot nem köthetnek; aki nem gyónt közvetlen a házasság előtt, annak házassága érvénytelen. Megparancsolhatja pl., hogy a házasság felek vásár- és ünnepnapokon, az adventi és böjti időben, Ő uralkodó szentsége trónra léptének évfordulati napján nem végezhetik el házassági kötelmüket. Mindez, és ezer más dolog a fegyelemhez tartozik. Azt sem mondhatjuk: ily pontokat kiemelni annyi mint a dolgot nevetségessé tenni. Amint ki lehetne terjeszteni a rokonságot és sógorságot a 7-ik fokig, másod és harmadnemű rokonságot,

lelki rokonságot stb. feltalálni, úgy a mondottakat is meg lehet tenni. A münsteri megyei helynök megadályoztatta már márciusban egy valakinek házasságát, mert aláírta a königswinteri órástételt. Midőn a német püspökök legújabb közös levelökben azt mondják: hogy a pápa nem kapott több jogot, hogy őt a kinyilatkoztatott igazságok, az alkotmány korlátolják, ez nem egyéb mint a papság szeméibe homokot szórni, ezt megcáfolja az új dogma szó szerinti tartalma, s a püspököknek Rómában tett saját nyilatkozataik.

3. *Az új dogma alatt az egyházban ezentúl már nincs tulajdonképeni igazságszolgáltatás, az egyház pusztán a politika szerint kormányoztatik.* A római egyetemes püspök minden egyén felett maga gyakorolhatja a rendes és közvetlen igazságszolgáltatást. Ebből következik, hogy vele szemben *ex iure* már sem püspöki sem érseki fellebbezés nem létezik. Ha akarja, magához rendel valamely ügyet, maga ítél stb. Ebből ismét az következik, hogy ha a püspök, azt akarja, hogy szakadon gyakorolhassa jogait, a pápával mindig jó viszonyban kell lennie, mindent hiúnie, akarnia és jóváhagynia ami Ő szentségének tetszik; a papra és világra nevezve, a püspökkel szemben ugyanaz áll. Ha valamikor, különösen ha talán az államok a pápai mindenhatóság elé korlátokat fognak szabni akarni, valamely püspök a pápával nem volna jó lábon, elég lenne, egyszerűen feliratot intezni ez utóbbihoz, a püspököt megtámadni, s bizonyosan a támadók lesznek felül. Ismeretes log, hogy a passauai püspök ily gyalázásaért a „Donauzeitung“ szerkesztője pápai rendjelt nyert. Ily üzemek által kényszerítettett a rottenburgi püspök, papneveldéje igazgatóját elbocsátani, a vádló Rómában tiszteltetik, a püspökeik ellen csalatkozhatatlanságért feliratot készítő francia papság egy a pápai követ által kihirdetett pápai levélben megdicsértetik, Hefele püspök világi és papi „ultrák“ által kényszerítettetik oly dogmát kihirdetni, mely az ő saját nyilatkozata szerint nélkülöz minden alapot. Minden politikai, Rómának tetsző működés elismerésben részesül. Aki a péterfilérekről gondoskodik mint Langrand, kitüntetésekkel halmoztatik el, pénzügyi vállalataiban a pápa és püspökök által támogatatik, segédközegei pedig a secundi generis kitüntetése-

ket kapják (példákkal léphetnék fel, de a személyeket akarom kimélni). Nincs jelenleg nagyobb érdem az egyházban, mint valamely ultramontán, ha még oly jelentéktelen zuglapot is szerkeszteni; nincs rómaibb politika mint a *templomban* az abszolút centralismust hirdetni, az államokban pedig a legabszolútabb decentralisációra és feloszlásra dolgozni, mert ezen politika igen jól tudja, hogy, ha „egység erőt ad“, és *magának* egységet szerez, az *államoknak* a feloszlással járó gyengesége mellett az ő gyümölcse legjobban megéri. Eddig püspökök már ismételten kijelenték Rómában: ha nem kapunk igazat, vissza kell lépünk; a pörök hallgatagon ad acta tettek stb. Ezentúl a püspököknek csak azt kell mondania, hogy, ha nem neki lesz igaza, az ellenzék ellene mint a pápa helynöke ellen, és így maga a pápa ellen, növekedni fog.

4. *Az új dogma uralma alatt már nincs szilárd dogma.* Eddig az tanítottak, hogy csak az, ami közvetlenül a sz. írásból vagy hagyományból bizonyítható be az egyház folytonos hitének, nyilváníthatatik annak. Most azonban a római püspököknek csak *orákulumot* kell mondania, mint III. Ince szereti magát kifejezni, s mint a római breviárium imádkoztatja, akkor bizonyos, hogy amit orákulum a mond, mert ő mondja, mindig hit volt, ámbár a világ ezt nem tudta — (dogmatikai irányban III. Ince óta azt mondják: *implicite*), — az apostolok kora óta, hogy maga Krisztus tanította, habár az orákulum kimondásának idejéig a római püspökök e hitet mindig in petto tartották. Amily bizonyos, hogy a pápák régibb időkben oly tételeket állítottak fel, melyeknek ellenkezői később, pl. a trienti zsinaton nyilvánítottak dogmáknak¹⁾ oly bizonyos, hogy ez, ezután is megtörténhetik. Semmi sem áll pl. útjában annak, hogy az alkotmányos államalkotmány, a sajtószabadság, egyenlőség stb. — ámbár a syllabusban már megtörtént — ex cathedra ne nyilváníttassék eretnekségnek. Semmi sem akadályozza meg a híveknek nagyobb megnyugtatótása, s az államoknak nagyobb engedelmissége okából, valamely nem tetsző állami törvényt ex cathedra elátkozni, vala-

¹⁾ Példákat l. „Die Stellung der Bischöfe, Concilien und Päpste“ című munkám 20. §. és Janusban.

mely gyakorlatilag értékesíthető tételt állítani fel ex cathedra Poroszország, Bajorország stb. számára és azt átok terhe alatt törvénynyé emelni, pl. hogy szükséges a pápának adót fizetni. Ennek megerősítésére hivatkozni lehetne a sok régi pápai levél, pl. az Unam sanctam bullánál és sok pápai rendeletnél alkalmazott magyarázatra, a már rég használt deductiót: Péter Krisztus társa volt, ezt azon körülmény bizonyítja, hogy Krisztus magáért és Péterért fizette meg az adót, ő Krisztus helyettese; és így a pápa nem csupán Péternek, hanem közvetlenül Istennek helytartója.

A legnagyobb pápa, III. Ince leveleinek I. 326. mondja: „Mert ha az apostolfejedelem utóda vagyunk is, azért még sem vagyunk az ő, vagy valamely apostol, vagy ember helyettese, hanem magáé Krisztusé. Ha tehát a pápa püspököt máshová tesz, nem ember választja el azokat, kiket Isten lelki kötelekkel csatolt egymáshoz, mert ő nem embernek helytartója, hanem maga az Isten, mert Istennek helyettese.“ Miután minden az Istené, kell neki áldoznunk, a pápa az ő helyettese, következésképp ő hasonlót parancsolhat.

Ha azt mondja valaki, ily elméletek mai nap lehetetlenek, az vagy igen jólelkűleg bizalmas, vagy furfangos politikus. Mik Róma nézetei, eléggé mutatják a fenttebb, a „Civiltà cattolica“ 1871. máj. 6-iki számából közölt idézetek.

A pápai teljhatalom és csalatkozhatatlanság hitágazattá emelésében mint nyílt cél: az *egyházi abszolút hatalomnak* — melyet a pápák tényleg megszereztek, — támogatása, lebeggett az illetők szemei előtt, mit a dogmáknak eddig tett felerőszakolásának sikerült kísérletei után az által hittek mérészelhetni, hogy IX. Pius, eddig senki által fel nem ismert, isteni kinyilatkoztatásnál fogva mint a „tanszéki csalatkozhatatlanság“ birtokosa és egyetemes püspök „definiált.“ Kifelé azt mondák és mondják, hogy arról van szó, miszerint a világban megrendült tekintély állíttassék helyre; mennél magasabban áll az egyházé, annál magasabban áll az államé is. A tekintély hangzik ki mint jelszó a zsinat okmányaiból, a főpásztori körlevelekből, püspöki rőpiratokból stb. De ez is csalékony. Hogy van az, hogy mennél magasabbra feszítettett a tekintély, annál mélyebbre sülyedt az? Olasz-, Spanyol-

Franciaországban, a kath. német országokban a fejedelmek absolutismusa a jezuítismussal járt karonfogva; iskolák vagy nem voltak, vagy papi nevelés, illetőleg ellenőrzés alatt voltak csak. Tanulással az ifjúság valóban nem halmoztatott. S hová jutottak az országok a *jezsuitai nevelési rendszer mellett*? E rendszer főbb pontjai ezek: Az emlékező tehetség számára tényleges adatok tömegének elsajátításával pusztá ismeretek, a képesség az anyaggal chablonszerűleg elbánni, syllogistikus alakban vitatkozni, a fiatal embert megakadályoztatni, hogy a szokott chablontól eltérjen, önállólag gondolkozzék; másrészt pedig csupa külső szenteskedés, minek eszközei: az olvasónak, letenyének leimádkozása, bizonyos imák olvasása, az előírt alak és gondolatok szerinti „el-mélkedés“, meghatározott napokon pontos órában gyónni, hason-tárgyú olvasmányok, sz. gyakorlatok, melyek képesek az észt bizonyos gondolatkörbe szorítani, a hitet mint pusztá gépet fogadni, elfogadni azt mit páter X mond; a gondolko-zást, okadatolást stb. mint feleslegest felfogatni; végre az egyént minden percben úgy megdolgozni, hogy tudatával bír-jon annak miszerint lelki függésben van, és nincs egyébre szüksége, mint tanácsra, s esetleg, ha mindjárt a bukás után a gyóntatószékhez szalad, a szívesen osztott feloldozást bizonyos számú „Miatyánk“ és azon ígérettel fogadni, hogy ezen-től igen jó lesz, gyakrabban fog a sz. gyónáshoz járulni stb. mi „erős fogadás“-nak neveztetik.

Ezen rendszer oly egyedeket képez, kik hasonlóan az ingó nádszálhoz, a páter szavai által első pillanatban köny-nyekre indíttanak, a legközelebbiben, mihelyt alkalom nyílik ismét megesnek, a harmadikban mély bánatban ismét vissza-ternek a páterhez, hogy a körülmények szerint a játékot is-mételjék. Csak így magyarázható meg azon borzasztó látvány, melyet a *román katolikus* országok 80 év óta feltüntetnek. Az egész nép el van erkölcstelenítve, s ezt a *külső szentes-ke-dés* idézte elő, mely szétrombolja a valódi szilárd *hitet* s az ember erkölcsi feladatának ebből eredő öntudatát, mert azon nézetre vezetett s kelle vezetni, hogy mennél több a *külső jámborság* annál nagyobb a hit, a vallásosság, mely pusztán külső cultustények által ápoltatik. — Ez nem a régi ke-

reszténység, mely nem ismerte a probabilismus tanát, a casuistikát mely óra és rófszámmra méri, hogy valjon a bűn csekély-e vagy nagy, hogy a hazugság megengedett dolog-e stb. Minden e külső szenteskedéshez vezet, nincs mi jobban tanácsoltatnak mint a *bűcsük* nyerése, azon egyházi eszközé, melynek belső jelentősége csupán a *leszolgáláson*, illetőleg az *egyházi büntetések elengedésén* alapszik. E rendszer szerint valjon miben áll főképen az ember feladata? Felkeléstől lefekvésig mindig a felett kell gondolkoznia, hogyan óvakodjék, hogy e vagy ama parancsot meg ne szegje. Az ifjuságnál különösen a parázñaság az, minek kerülése a zsenge korban oly terjedelemben taníttatik, hogy épen ezen tanok által ismerik meg a bűnt. Természetesen a külsőség minden: egy pillanat, egy gondolat, egy vágy, de sőt egy álom stb. is játszanak itt szerepet. Aki meg akar győződni csak a Decretum Gratiani Dist. VI. olvassa, és látni fogja, hogy a meztelen zsidó törvényerköles műveltetik, mely ellen az Írás és a sz. Atyák annyit küzdöttek. És így a fiatal ember szükségességgel, rendszeresen oda neveltetik, hogy vallásos, egyházi életfeladatát a *parancsok út nem hágásába* helyezze. Miután pedig az áthágás annál gyakoribb, menne több parancs és tilalom van egyáltalán, miután a húsetelektől tartózkodás minden pénteken, a kántorbőjti szerdákon, és sok egyéb napon, a bőjt negyven napon át megtartandó, s ez, és a „gyónótükörben“ felállított bünsorozat, egyéb egyházi tilalmak rendeletei, sok megbánni valót tüntetnek fel, tényleg oda jutnak, hogy sokan azt hiszik eleget tettek a vallásosságnak, ha 1) a parancsok elleni minden hibát évenként legalább egyszer meggyónnak, 2) a külső istenitiszteleti cselekvényekben correeten részt vesznek, s 3) a püspök, plébános stb.-nek szépen hódolnak. Aki szorgalmasan eljár a „*kath. kaszinóba*,“ a püspök úr akarata szerint gyakorolja választási jogát, a pápához intézett feliratokat ír alá, tüntetéssel, és utóbbi időben a keresztény embertársai ellen intézett legdurvább szitkokkal ¹⁾ péterfilléreket fizet, ennyi meg ennyi kath. egyletnek tagja, az kitűnő katolikus, a többivel pedig a jámborok

¹⁾ L. pl. a bajor „Vaterlandban“ 1871. máj. 21-iki 123. számban, a „gróf Arco-Zinneberg Lajos“ által irt cikket „Liebesgaben für den h. Vater.“

nem sokat törődnek. A vallást majdnem felemésztette a külsőségi szolgálat; a bánat gyakorlatilag már alig áll a gynásnál egyébből: az istenitisztelet imák elmondásában, vagy az ének meghallgatásában áll, mialatt a pap az áldozatot mutatja be. A „jó érzelmű“ katolikust a gyűlölet, üldözési és bosszúvágy nem éktelenítik el, ki mesterei vezetése szerint az eretnekek üldözésében véli annak evangélioma valószínűsítését, ki a kereszten megbocsátott elleneinek, hogy az alapító élete és működése s az övé között a különbség annál feltűnőbbé válik.

Most már megfellehetünk a kezdetben tett kérdésre: **milyen álláspontot foglaljanak el az államok az új hitágazatok irányában?**

Világos először is, hogy az államnak beavatkozása valamely felekezet belső ügyeibe sem kívánatos, sem szükséges. Be van bizonyítva:

1. Hogy a nevezett államok mind a kath. egyházzal, mint egész világosan meghatározottal, szilárd, mindenki által felismerhető alkotmányokkal bíróval, szilárd változhatatlan dogmákat tanító egyházzal szerződtek, s ilyet ismertek el.

2. Hogy az 1870 júl. 18-iki dogmák következtében, a „kath. egyház“ alkotmánya egészen megváltozott, és alap-tanaiban abszolúte ingóvá lett.

3. Hogy a katolikus, 1870 júl. 18-ika előtt létezett elismert egyházhoz azok tartoznak, kik a júliusi dogmákat el nem ismerik.

Az államra nézve szükségtelen, vizsgálata tárgyává tenni, vagy törvény útján megállapítani, hogy valjon lehet-e ezen „dogmákat“ hinni, helyesek vagy hamisak-e, valóban „isteni kinyilatkoztatást“ képeznek-e vagy oly találmányok, melyek hamisított okmányok, az Írás félremagyarázása, sophismák stb. által támogattnak. Az állam egész világosan tudja:

1. Mi létezett 1870 júl. 18-ika előtt, s mi új teremtetett e napon.

2. Hogy a júl. 18-ikáig, általa mint kath. egyház

elismert egyház képviselő közegei, a különféle államokban, amennyiben e dogmát kihirdették, s annak elfogadását a hívektől kierőszakolni igyekeznek, *már nem* jogosultak általa mint azon egyház képviselői elismertetni, melyet az ő törvényei ismernek.

Az államok ismernek egy *római püspöki széket*, mint a kath. egyházban levő primátus székét, ismernek pl. kölni, mainzi, müncheni, boroszlói, esztergami, győri stb. érseki, illetőleg püspöki széket stb. De, minden idők egyhangú tanítása szerint, mihelyt a római püspök eretnekké lesz, *ipso jure* megszűnik *pápa* lenni.¹⁾ A közjog kétségbevonhatatlan tettei szerint a püspök is, elszakadása által ipso jure elveszti hivatalát.²⁾

Ha már most egy egész társaság (egyház) megváltoztatja vallását és alkotmánya alapjait, ehez egy harmadiknak tulajdonképen, természetesen nincs köze, mert a vallás szabadsága minden tekintet alá eső államban biztosítva van. Sőt az átalakított egyházi társulat az államtól nem akadályoztatva új tanai szerint tovább élhet. Soha sem is fogom az államot felszólítani, hogy a júliusi dogmákhoz szítókat bármely módon zavarja. *De itt nem így áll a dolog.* Minden állam meghatározott egyházat *ismert el*, ezek között szilárdan meghatározott *katholikust*; ezek bírnak jogokkal az állammal szemben, s ennek hívei *mint ilyenek* stb. Ha már most valamely elismert egyház lényegesen változik, *akkor az államra nézve új lesz*, akkor azok sorába tartozik, melyek a hit és felekezeti szabadság alapján léteznek, *de megszűnt elismert* egyház lenni. Hogy ezzé lehessen, a fentebb idézett alkotmányok szerint³⁾: *tényleges állami elismerésre* van szüksége. Ha már most minden katolikus a júliusi dogmához szakadt volna, akkor államjogilag *nem léteznék már* ezen országokban az általok *elis-*

¹⁾ L. „Die Stellung der Bischöfe, Conc. Päpste“ című m. 21. §. ²⁾ Lásd Augsburgi vallásbéke 1555. 18. §. — Instrumentum pacis Osnabrug 1648. V. cikkely 15. §. — Richter Kirchenr. (Dove-féle 6-ik kiad.) 208 s k. és 566. lap. ³⁾ *Ausztriai törvény* 1867 dec. 21-éről, „az állampolgárok általános jogairól.“ XV. és XVI. fejez. — *Porosz alkotm.-okm.*, XIII. (XIV) cikk. — *Bádeni* 1. törv. 1860. okt. 9. 2. §. — *Bajor Rendelet* 3, 26, 27. §§. — *Württembergi alkotm.-okm.* 27. §.

mert kath. egyház. A következtetéseket ebből kivonnom felesleges.

De nagy azon katolikusok száma, kik a kath. egyháztól nem szakadtak el, *következésképen jogaikat el nem vesztették*. Ha ezek pillanatilag minden, törvényszerű képviselő nélkül, tehát pápa, püspökök nélkül vannak, akkor úgy állna a dolog, mint ha pl. minden püspökség, mint 1821-ben majd mind, meg volna ürülve, s a pápa meghalt volna. De miután e katolikusok megmaradtak jogaikban, jogosítva vannak az államtól vallási és egyházi jogaiknak védelmét bárki irányában megkívánni. Ha az Isten megengedné, hogy a jelen állapot maradandó legyen, akkor az államhoz való gyakorlati viszonyoknak újjáalkotására, pl. a püspökválasztás miatt stb., egyezkedni kellene az állammal. *Azonnal* megkívánhatják pl. hogy a hű plébános megtartsa az állami oltalmat, az egyházi könyvek vezetésében államilag védelmeztessék, hogy a hű papok ne akadályoztassanak papi ténykedések gyakorlatában, a hű kegyúr, község stb. jogait tovább is gyakorolhassa és i. t.

El tételekből az államoknak a kath. egyházhoz, — mely államjogilag most, csak az elismert egyházhoz szítókból áll — való viszonyára nézve szükségképen következik:

1. Csak az említettek képezik *államjogilag* a katolikus egyházat.

2. Ezeké az egyházvagyon; azt polgári per útján birtokukba követelhetik.

3. Az ő papjaik és plébánosaik oltalmazandók mint ilyenek, s az általok vezetett könyvek állami elismeréssel ellátva érvényesek a szülések, esketések és halálozási esetekben.

4. Ezek jogosultak az állammal esetleg a püspökségek betöltése felett alkudozni, szóval az állam és egyház közti viszonyt szabályozni.

5. Az állam nincs kötelezve a püspököknek, ameddig az új dogmáknak hódolnak, a határrendező bullákban s illetőleg concordátumokban meghatározott összeget fizetni.

6. Elmarad a kötelesség az újításhoz szító plébánosoknak stb. eddig egyházi célokra adott összegek fizetésére, épúgy az

oly templomokhoz tartozó járandóságokéra, melyeket tényleg ezek bírnak vagy vezetnek.

7. A pápa és püspökök, ameddig az újításhoz szítanak, semmi olyan intézkedéseket nem tehetnek, melyek a kath. egyházra nézve állami érvényességgel bírnának.

8. Ezek az állam, annak hatóságai, iskolák s egyebekkel semmiféle vonatkozásban nincsenek.

9. Minden előjog, jog stb. miket az állam engedélyezett, csak az elismert kath. egyházat illetik.

Kérdezzük, mily állást foglalhat el az állam az új, 1870 júl. 18-ikával kezdődő vallási társulattal szemben. A törvények, a vallásszabadság biztosításával meghatározzák egyzersmind: hogy a vallásszabadság gyakorlatának nem szabad sem a polgári sem az állampolgári köteleességek rovására történnie.¹⁾

Egyesek a megerősítést a „hitelvek és belső egyházi alkotmánytól“ teszik függővé,²⁾ vagy nyomatékka azt kívánják, hogy „alkotmányuk és hitvallásuknak“ nem szabad az állami törvényekkel és erkölcsiséggel ellenkezniök.³⁾

Mondani sem kell, hogy az államnak csak azt lehet megerősítenie, amit ismer, előbb megvizsgált. Ha már most talál valamit, ami az állam javával s az erkölcsiséggel ellenkezik, köteles azt *meg nem erősíteni*. A magán vallásgyakorlat ellen nem szükséges fellépnie mindaddig míg egyes, a törvénnyel egyenesen ellenkező tény nem merül fel.

Kétségtelen tehát:

1. Hogy a „tanszékileg csalatkozhattlan“ pápák az egész világ: fejedelmek, országok és népek felett teljes, abszolút, korlátlan hatalmat tulajdonítanak maguknak, ilyennel gyakorlatban éltek, s e hatalmat mint *hitágazatot* tanítják. Ezt bizonyítottam egy más iratomban⁴⁾, ott, és e helyen is kimutattam, hogy minden csürés csavarás csak üres mentegetődzés, s az ultramontanizmus legjobb ismerői által meghazudtoltatik.

¹⁾ Porosz alk.-okm. XII. cikk — *Württembergi* 27. § — *Ausztriai* állam-alapt. 4. §. — *Hessen* nagyh. III. cím 22. §. ²⁾ *Bajor* Rendelet 27. §. ³⁾ *Bádeni* törv. 3. §. — *Württembergi* alk.-okm. 27. §. — *Ausztriai* államalap-törv. XVI. cikk. ⁴⁾ *Die Macht der r. Pápste*.

2. Hogy, aki az 1870 júl. 18-iki a „Const. dogm. prima-t de Ecclesia Christi“, mint hitágazatot tekint, azt vagy mint ilyet külsőleg elfogadja és *hiszi*; vagy, ha pusztán külsőleg elfogadja és *nem hiszi* jellemtelen ember, *képmutató*.

3. Hogy lehetetlen, miszerint valaki az államnak tulajdonítsa állami dolgokban a legfőbb hatalmat, s a pápának is az abszolút legnagyobb főhatalmat minden földi dolgokban. Aki tehát hisz az új dogmában, az államtól eo ipso eltagadja a legfőbb hatalmat, nem ismer államot, nem hazát, annak hazája Róma, törvény reá nézve a római pontifex intelme és engedelme, mert a világi pallost „ad nutum et patientiam sacerdotis“ kell viselni. Az *ultramontanismus* e szerint összeegyeztethetetlen az államok létevel.

4. A júl. 18-iki dogmába helyezett hit logikai következetességgel azt kívánja, hogy a pápa hitágazattá tehet amit akar. Mert *őt* illeti meghatározni, ami ad fidem et mores pertinet, mert oktalanság lenne a tanszékileg csalatkozhatatlannak, ha tanszékileg csalatkozhatatlanul akar itélni, azt mondani: *ez* nem így taníttatott. Ily eljárás az egyesnek a csalatkozhatatlan *felé* való helyezése volna. Említett munkámban s a jelenben bebizonyítottam, hogy a legcorrectebb ultramontán lapok különösen a pápai Civiltà cattolica tanai következetesen oda vannak irányozva, hogy a pápa csalatkozhatatlanul taníthat *mindent*, amit így tanítani bármiképen jónak tart. Az elsőben be van bizonyítva, hogy a pápák törvényeik számára mindig engedelmességet követeltek, hogy dogmatikailag tanítják, miszerint soha sem hibáztak, hatalmok körét soha túl nem lépték. — És így a dolog tényleg oda jut, hogy a pápa csalatkozhatatlanul taníthat amit akar, az üdvösség elvesztésének feltétele alatt mindent hinni kell, ami neki ex cathedra eszébe jut. Ha már most meggondoljuk, hogy ő ex cathedra a vallás és lelkiismereti szabadság, sajtószabadság, egyenlőség elvetendőségét, az eretnekek elégetésének megengedhetőségét, röviden hitbeli dolgokban, a külső kényszert, az embernek a pápától való abszolút, akarat nélküli függőségét tanította, nem egyszer, hanem századokig, akkor világos, hogy az új hit a társadalom lételevel, a keresztény szeretet alapelveivel, a szabad és észszerű engedelmességgel, a keresztényeknek Isten gyer-

mekei viszonyával, az állam isteni tekintélyével össze nem egyeztethető, tehát egyenesen kereszténytelen, erkölcstelen.

5. Hogy az 1870 júl. 18-iki tanok hamisításokon alapulnak, s az Írás és Atyák helyeinek erőszakos magyarázata által az állandó kath. magyarázó alaptörvények nem követésével, tehát tiltott eszközökkel jöttek létre.

Ha már most az állam *tényleg el akarna ismerni* oly vallási társulatot, mely egész alapját 1870 júl. 18-ikában mint az elsődleges alaphoz leli: akkor egy, az állam által elismert vallási társaság alapja gyanánt ismerne el oly szabályt, mely forrásában valótlán, következményei és céljaiban kereszténytelen és államveszélyes. Az állam, mely ilyet tenne, önmagát semisítette meg.

Az eddig, az álamilag elismert kath. egyházhoz tartozott, s jelenleg külsőleg a júl. 18-ikát elismerő személyiségek, egyháziak és világiak, vagy hiszik az új tanokat vagy nem. Első esetben, a mondottak után lehetetlen azt kívánniok, hogy a régi kath. egyházhoz tartozókül tekintessenek. Ha nem hisznek, még kevésbbé kívánhatják ezt, mert akkor ezt kívánnák az államtól, hogy ez, a képmutatást, a vak engedelmességet, a „holt tetem“-hez hasonlóan engedelmes ember elvét vallási hitágazatnak ismerje el. Hogy a hozzá szítók ezrei és ezrei, sőt minden *gondolkozók* nem *hisznek*, hanem magukat alávetik, hallgatnak és talán hinni *akarnak*, azaz, kinyilatkoztatják, hogy hisznek, kevés kivétellel, bizonyos. A *tömeg* sem nem képes a „dogma“ horderejét felfogni, sem pedig a hit nála egyáltalán nem áll egyébből, mint vak elfogadásból. De ha az állam rendszabályainál a tömeget mint irányadót fogadná el, akkor azon kétszeresen nagy veszélyt kellene elképzelnie, mely reá nézve abból származik, ha a *tömeg* a maga mindenhatóságát tanító pápát csalatkozhatatlannak tartja. Ki erről meg akar győződni, vegye kezébe a „*Genfer Correspondenz*“ a legtisztább ultramontán lapot, mely 1871 márc. 17-én így ír:

„Az ausztriai küldöttek, visszatérve hazájokba, el fogják ott mondani, amit nekik a pápa mondott. Legelsőben is a császárnak fogják elmondani, mert hiszen ezzel különösen megbizattak. Ha Ferenc József császár meg fogta azután hallgatni a küldöttséget, be fogja látni, hogy választania kell, a jó vagy rossz útra térjen-e; be fogja látni, hogy Ormuzd és Ariman sokaig nem ülhetnek ugyan-

azon trónon, s a Habsburgok trónján még kevésbé mint egy másón. Be fogja akkor látni, hogy Beust úr őt gyalázatosan megcsalta, midőn elhitéte vele, hogy a sz. szék Ausztriától nem kíván sikeres segedelmet. Mert nem mondta-e IX. Pius, miszerint remelli, hogy Ferenc József császár szívének nemeskeblű ezerméit **tettekkel** is be fogja bizonyítani? A pápa e szavai mutatják, hogy Beust úr tévútra vezeti a császárt, midőn őt szüntelen azzal hitegeti, hogy a sz. atya epen nem számít Ferenc József császár **kardjára**. E tárgy felől Ausztriában már ki sem lehet családásban, még a nagy kancellár, Beust úr sem. Igen természetes, hogy a sz. atya, nem Beust úr ajkai által akará a császárhoz juttatni, az ehhez intézett kíváncsi kifejezését. Ez ember, Napoleon valódi tanítványa époly javíthatatlan mint mestere. Nem elégedett meg azzal, hogy a pápaságot hóherai hatalmanak átengedte, hanem még azt is kívánta, hogy Ő apostoli felségének képviselője a Quirinál istentelen bitorlója előtt terdet hajtson. Tegyen Beust úr amit akar, van valami az életnél becsebb, mit ő soha sem ismert, és ez azon szemérem, mely a fejedelmeknél méltóságnak nevezetik. Beust úr meg lehet győződve, hogy IX. Pius e tekintetben a legjobb bírő. Tudja, hogy két ajtón lehet az uralkodóhoz bejutni, egyiket a miniszterek őrzik a másik a népen át vezet. Beust úr eleget elmondta a világnak, hogy azt, melyet szegény Ferenc József császár elég szerencsétlen volt reá bízni, zarva tartja. De megmarad a másik. Az ausztriai nép ennek kulcsát elküldé IX. Piusnak, midőn azou számos, tiszteletet parancsoló küldöttséget menesztette hozzá. IX. Pius nem akart az elsőn kopogtatni, de a másikon át hallatta magát.

Fejedelmei a földnek, nem látjatok, mily változásoknak kell mindazokat követniök, melyeket miniszteretek hoztak reátok, trónjaitokra, dynasztiáitokra, vallástokra, lelkiismeretetek és becsületetekre? Ezen átváltozásra utalt IX. Pius az ausztriai küldöttséghez intézett válaszában, melyre a királyok kenyszerítik, ha világi uralmát vissza nem adják neki. A pápaság akkor meg fogja szüntetni a kormányokhoz való viszonyát, és egyenesen a népek szívéhez fog fordúltni. Megértették-e ezen változás megmérhetlen horderejét?

Nem titkolom el önmagam előtt, hogy jelen fejtegetéseim minden fegyverrel meg fognak támadtatni, különösen, hogy azon állítás fog terjesztetni miszerint: az állam beavatkozását kívánjuk vallási ügyekbe, hogy a rendőri hatalmat híjuk segélyül, államegyházat akarunk stb. Szükségtelen ily vádakra felelni. De azt sem szabad eltitkolnunk, hogy oly kormánynak, mely az „új dogma“ következményeivel a gyakorlatban nyíltan és tekintet nélkül meg akar küzdeni, egészen különös belátás és rendkívüli bátorságra van szüksége, mert a júliusi dogmákkoz szító papság bírja a hatalmat és birtokot, mert a tömegben hiányzik az értelem, és így könnyen azon aggodalom léphetne fel, hogy határozott fellépés még politikai zavarokhoz is vezethetne. Ámbár szilárdan meg lehetünk győződve, hogy, ha a kormányok a kellő pillanatban határozottan léptek volna fel, azon püspökök többsége, kik 1870 júl. 17-én az

akkor teljesen kész „dogma“ elleni saját szavaikkal elválaszt-hattlan ellentétben álló meggyőződéseket a világnak tudtára adták, szilárd maradt volna; mindamellett komoly meggondolt férfiú, kormánytól mit sem kívánhat, ami meggyőződése sze-rint valódi zavarokhoz vezethetne.

A fentebbiekben azon szempontok vannak kifejtve, me-lyeknek irányadóknak kell lenniök, ha katolikuskokról, azaz azokról, kik a régi, államjogilag elismert kath. egyházhoz tar-toznak, az államtól oltalmat, és az állami törvényekben elis-mert egyházi jogaikat kívánják, szólunk. Ezzel nem kívántatik az államnak azon viszályba való benyúlása, mely a részt nem vevőknek a kath. egyházon belől feltűnik; s az sem kívánta-tik, hogy az állam tekintélyével kinyilatkoztassa, miszerint az új dogmát követők már nem tartoznak az elismert kath. egy-házhoz.

Csak azt kívánjuk, hogy a katolikusok az egyháznak elismert tana és alkotmánya szerint joguk szerint mint kath. világiak és papok élhessenek, s az állam által oltalmaztassa-nak. Ehez van jogunk, ez kötelessége az államnak. Ami ehez szükséges, azt az államnak meg kell engednie. És így az államjogilag elismert kath. egyházhoz szító katolikusoknak az államhoz a következő ajánlatokat kell intézniök; hogy:

1. Teljes oltalmat biztosítson a hű papok és plebánosok-nak, kik a birtoklás által erőszakoskodással üzettek el a tem-plomokból, oltalmat azoknak, kik e papokhoz stb. ragaszkod-nak, azon jogukban, hogy a kath. tan szerint élhessenek.

2. Jogaik érvényesítésére, a birtoklók erőszakoskodásai, s ezek megtámadásai ellen törvényszéki védelmet.

3. Oltalmat minden egyházi ténykedések véghezvitelére, melyek az állami törvények szerint állami jelentőséggel bírnak, vagy polgári jogok gyakorlatára feltételül szolgálnak, mint a keresztelek, házasságkötés, temetés stb.

4. Oltalmat, a nyilvános vallásgyakorlat teljes állami el-ismerésével.

5. Oltalmat és azon jognak megadását, hogy gyermekeik minden nyilvános iskolákban az új hit veszélyeitől mentek le-gyenek. Ha az állam fenn akarja tartani a vallástanítást az

iskolákban, úgy köteles arról gondoskodni, hogy az, az elismert tanítmány szerint történjék.

De az államnak saját érdekében is meg *kell* akadályoznia, hogy az ő saját léte aláásattassék. Ezt csak állami eszközökkel tegeye és teheti. És ezért kívánni kell tőle:

1. Azon törvényszerű nyilatkozatot, hogy: az 1870 júl. 18-iki dogmákat nem ismeri el azon egyház dogmáinak, mely államtörvényileg el van ismerve.

2. Ennek semmiféle működési kört sem enged az állami, községi, a polgári és politikai téren.

3. Minden törekvést, a pápai jogi tanoknak a gyakorlati életbe való bevezetésére nézve, minden, rendelkezésére álló eszközzel vissza fog utasítani.

4. Hogy a katolikusoknak az új tanhoz átpártolt püspökök általi elnyomatását nem fogja tűrni, és azoknak, kik ezt tenni merészelnék, esetleg kilátásba helyezné: jövedelmeik lefoglalását, melyek bármely intézeteik vagy személyeik számára az állampénztárból folynak.¹⁾

5. Hogy biztosítsa mindaz eddig fennállott jogokat, különösen a katonaság alóli mentességet mindazon papok számára, kik állami intézeteknél végeztek tanulmányaikat, és katolikusok, azaz, bebizonyítják, hogy az állam által elismert kath. egyházhoz tartoznak.

6. Ha az új tan gyakorlatilag és folytonossággal vitetnék át az életbe, akkor az állam teendői ezek:

a) a szülések, esketések, halálozások számára a polgári anyakönyveket behozni, s a kötelező polgári házasságot.

b) Mindazon hivatalnokok és állami szolgáktól, kik magukat katolikusoknak nyilvánítják, térítvényt, illetőleg esküt kell kívánnia, hogy ők nem hiszik, miszerint a pápa jogosítva van, bármely állam- vagy polgár-jogi viszonyról valamely tant

¹⁾ Magyarországon természetesen a fekvő javakat is, mint melyek a kath. püspököknek, nem pedig az eretnekékké leendőkné adattak. Mert valamint a XVI. században, midőn valamely püspök protestanssá lőn, az illető püspökségéhez tartozó egyházi javak nem mentek vele együtt át a protestánsok birtokába, úgy most is, ha a püspök eretneké lesz, az illető egyházi birtok a katolikusok birtokában marad. Ez kétségbevonhatatlan és logikai jogkövetkeztetés.

mint hitágazatot felállítani, vagy az országban valamely világi jogot gyakorolni.

c) A képviselő kamráknak egy, a képviselők által leteendő ily tartalmú térítvény vagy esküről szóló törvényjavaslatot benyújtani.

7. Az egyházi javakra nézve, az elismert kath. egyházhoz ragaszkodó kegyurak és községeknek nyújtandó teljes oltalom.

7. Minden oly papnak eltávolítása, ki valamely, papi személyt igénylő *állami intézetben* az új dogmát tanítja, s azt keresztül vinni merészkedik.

9. Ahol az államnak jogához tartozik az egyházi javak és hivatalokra való praesentáció, vagy nomináció vagy egyéb jog, oda csak oly papokat szabad tennie, kik az új tannak nem hódolnak.

10. Az új dogmákat tanító püspökök és papoknak, a polgári élet körébe intézett bekapásaiknak erélyes visszautasítása. Ilyenek előfordulnak, midőn templomokban a szószékről hirdettetik, hogy az asszonyok hagyják el férjeiket, ha nem fogadják el az új dogmákat; mert a házasság nem csupán egyházi dolog. Ha az állam, ily és hasonló dolgokat nyugodtan eltűr, nem sokára oda jutunk, hogy az is fog taníttatni, miszerint az új dogmáknak nem hódoló államhivatalnokoknak nem kell engedelmeskedni. S innen azután már csak egy lépés választ el minket azon pápai tan újra felélesztésétől, hogy nem szabad eretnek vagy szakadár fejedelemnek — ilyek pedig a pápai dogmák szerint a protestánsok és görögök mind — engedelmeskedni; innen már csak egy lépés választ el, a római püspök abszolút hatalomteljének megvalósításától, mint az „Unam sanctam“ bullában, melynek dogmatikus jellegét a 23 püspök által aláírt „pásztori levél“ elismeri, s mely mint kétségtelent tanítja: „*A római pápa alatt lenni, minden emberi teremtmény számára szükséges az üdvösségre.*“

E püspökök a papsághoz intézett iratukban szóról szóra így beszélnek :

„Mindazon bullák közül, melyeket az ellenzők mint az államra nézve veszélyest jeleznek, csak egy (VIII. Bonifác Unam sanctam bullája) dogmatikus, s ezt is egyetemes zsinat elfogadta, és így az egyetemes egyházi gyűlekezetek és az egyháznak csalatkozhatatlansága epoly veszélyes lenne az államra nézve, mint a pápáé. De a sz. széknek az újabb időben végbevitt ünnepélyes tényei, a XIX. század allamaival kötött concordatumok és szerződések által a pápának a szigoruan egyházi területre való visszamenetele, a régi egyházi mentelmek es előjogoknak bizonyos mértekre való visszavitele, mely a modern jogfejlődésnek sehol sem áll útjában, világosan fel van tüntetve, — s nincs az újabb időben elkövetett tény, mely azon következtetésre jogosítana, hogy a sz. szék az eddig-től eltérő állást akarja foglalni az államokkal szemben.“

Nem véve tekintetbe azt, hogy az ötödik lateráni zsinat, nem volt egyetemes, hogy nem e zsinat, hanem e zsinaton a pápa egy *bullával* erősítette meg az Unam sanctam bullát, hogy kath. ember a zsinat vagy egyház *gépies* csalatkozhatatlanságát épúgy nem fogadja el, mint nem a pápáét¹⁾: ezen püspöki nyilatkozatban minden képzeltető megvan. Mert 1. ugyanez aláírók „pápák csalatkozhatatlanságáról“ beszélnek, míg az ugyanazon napon az „egyszerű hivekhez“ szóló pásztori levélben „arról mit sem tudnak,“ sőt a legbugzóbb infallibilista *Martin* „rágalomnak“ nyilvánítja, ha azt állítják, hogy ők erről szólnak. 2. Ugyanezen emberek hirdetik, a dogma meg nem változtatható, maguk jelentik ki, hogy VIII. Bonifác az Unam sanctam bullában dogmát jelentett ki, de egy szuszra azt is állítják, hogy a pápa, az őt dogmatikusan megillető álláspontot nem akarja újra elfoglalni. Ezzel a következő nonsenst hirdetik : A *dogma* szerint (Unam sanctam) az üdvösségre szükséges, hogy minden emberi teremtmény a pápának alá legyen vetve, de a pápának jogukban áll ezen dogmát mellőzni. Ha ez nem ugyanazonos e tétellel : *vannak felesleges dogmák*, vagy : *nem kell a dogmákhoz ragaszkodni*, akkor a logika megszűnik. Miután 23 püspök úr így tanít, miután jogosúltaknak hiszik magokat, ámbár ily jogot sehol sem nyertek, *kimondott* dogmát feleslegesnek vagy szükségtelennek nyilvánítani, úgy hiszem, meg-

¹⁾ Mi legyen a csalatkozhatatlanság régi tan szerint, kimutattam „Die Stellung der Bischöfe, Conc. stb.“ című munkám 6. §-ában.

engedik nekem is, hogy az 1870 júl. 18-iki dogmákat feleslegesen tartsam, és ezentúl is, az egyháznak eddigi, de ezzel egyenes ellentétben álló elfogadott dogmáit megtartsam. 3. Van-e valami eredetibb, mint midőn 23 püspök azon állításból, hogy a pápák a XIX. században más hurokat pengetnek, mint VIII. Bonifác, ezt következtetik, és papságukat hitgeetik, a nélkül, hogy megmondanák, hogy a VIII. Bonifác által felállított dogma nem dogma. 4. Tekintetbe véve a syllabust, IX. Pius 1868 jún. 22-iki allocútióját, és hulláinak egész tömegét, van-e valami vakmerőbb, mint olyat mondani, mit a 23 úr az idézett hely végmondatában mond? 5. Van-e valami naívabb, mint azon gyermekes állítása a „hívőkhez“ intézett pásztori levélnek, hogy egy tudományos irány „elvált az egyház tekintélyétől, és csak saját csalatkozhatatlanságát hiszi?“ Nem, ti 23 úr, mi nem hiszszük, hogy csalatkozhatatlanok vagyunk, de bebizonyítottuk nektek, s nem fogunk megszűnni, szüntelenül elétek tartani, — míg vissza nem tértek és fel nem hagytok a szegény népet oly érvekkel zavarni meg, melyek felett *belsőtőkben* tulajdonképen magatoknak is nevetnetek kell, különösen ha olvassátok, mit Rómában mondottatok és írtatok, — hogy :

1. A régi egyház mit sem tud gépies csalatkozhatatlanságról.

2. Hogy a régi egyház mit sem tud oly római püspökről, ki birtokosa volna minden püspök, pap, világi, minden egyház felett való közvetlen, rendes hatalomnak, mert azt új dogmátok tanítja, sőt ellenkezőleg N. Gergely az *ily* egyetemes püspököt az ördög találmányának állítja.

3. Hogy a régi kath. egyház mit sem tud „csalatkozhatatlan tanítóhivatalról,“ a „pápa tanszéki csalatkozhatatlanságáról,“ vagy bármiként nevezzük el a dolgot, hanem igenis ismer *csalatkozhatót*.

4. Hogy a pápáknak sok téves dogmatikus tanuk léteznek.

5. Hogy az új dogmák még az 1870 júl. 18-ikának alakjában is, tiltott módon jöttek világra.

6. Hogy az új dogmák a kath. egyház alkotmányát halomra döntik.

7. Hogy az egyetlen cél a pápa uralma az egész világ felett, helyetteseinek uralma annak egyes része felett, hogy ez új dogmák az egyház helyébe az *istenített*, jelenleg olasz nemzetiségű *római püspököt* teszik.

Személyes végszó.

Élesen, metszőn, tartózkodás nélkül írtam. De így kelle. Évek óta fájdalmasan érzem az egyház életében feltűnő mély súlyedést. Aki közelről ismer, püspök, pap, világi, minden alkalommal hallá e feletti panaszomat és fájdalmanomat. Iparkodtam minden erőmből, szóval és írásban, magán és nyilvános téren, mindig s mindenütt hol alkalom nyílt, a bajnak megismerését, a javulás szükségének érzetet terjeszteni. Hasztalan. 1870 júl. 18-ikán megraboltak a remény utolsó maradványától, elméleteket állítottak fel mint „Isten kinyilatkoztatását,” melyeknek elfogadása azt kívánna tőlem, hogy hitemet, lelkem legdrágább kincsét, változtassam mint az öltönyt. Pápai tan szerint kizárva tekintsem magam atyáim egyházából, melyhez lelkem egész erejével, a leghűbb szív szeretetével ragaszkodom; Isten szava gyanánt fogadjam el azt, amit hamisítások alapján, és századok óta előkészített rendszer koholmányának, a jezuitismus megkoronázásának ismerék el. Oly tanokat fogadjak el Isten szava gyanánt, melyeket senki sem fogadhat el, ki hazáját, népét, az emberiséget szereti. Miután az egységnek külső pontja, Péter székének birtokosa, a világnak azon soha sem látott látványt nyújtja, hogy magát új dogma kiindulási pontjaként állítja fel, és majdnem az egész episcopátus szolgál engedelmességgel veté magát alá, nem marad számomra egyéb, mint leríni sz. Vince tanácsát követnem, hogy az újítás ellenében magam az Iráshoz és sz. Atyákhoz tartsam, hogy szilárdan megmaradjak a régi kath. vallás alapján, s az újítás ellen a szellem és meggyőződés minden fegyverével, végső lehelletemig megküzdjek. E pontra érve nem ismerék egyéb tekintetet, mint az emberiség valódi javát. Ez azonban soha, semmikép sem

bírhat alapúl mást mint az *igazságot*. Ez mondatolta ez iratot. A kormányokhoz fordultam. Mert az Írás szerint őket Isten helyezte be. A kormányok, melyekhez ez iratot intéztem, keresztény alaphoz ragaszkodó államokat vezérelnek. Őket illeti meg, közreműködni, hogy a népek ne veszítsék el a kereszténység jótéteményeit, hogy a keresztény hit, és Krisztus által nekünk visszaadott Isten gyermekeinek viszonya helyébe, ne állíttassék a vak engedelmességnek az isteni nyilvánlatkoztatás öltönyébe burkolt szolgál szelleme, nehogy a műveltség újra elveszssen, a máglyákon és vallási háborúkban, nehogy a népek visszabukjanak a bárbárságba.

DE BALLAGI GÉZA.

Ugyanazon kiadásban megjelentek a következő érdekes művek :

Abbé *** :

A FALU LELEKESZE.

Regény franciából. 3. kiadás. — 2 ft. 80 kr.

Born I. :

II. ISABELLA.

Spanyolhon elűzött királynője vagy a Madridi udvar titkai.

Történeti leírás Spanyolhon legújabb idejéből. 12 kötet. — 9 frt 60 kr.

Llorente és Gallois :

A spanyol inquisitió története.

2 kötet. Franciából — 1 frt 20 kr.

Sue Jenő :

A BOLYGÓ ZSIDÓ.

Regény. Fordították Pleskott Henrik és többen. 16 kötet. — 12 frt 60 kr.

Toldy István :

Az egyházreformról.

3. kiadás. — 1 frt 20 kr.

Stefan Toldy :

Betrachtungen über die kirchliche Reform.

Einem ultramontanen Geistlichen gewidmet. In's Deutsche übersetzt von Ludwig v. Heres. Vom Verfasser autorisirte Ausgabe. — 80 kr.

Weber Gyula :

a „Democritos“ szerzője nyomán, a legújabb korig kidolgozva

a pápaság története.

12 kötet. — 9 frt 60 kr.

Ugyancsak Köhler K. F.-nél Lipcsében, folyó évi deczember hóban mintegy 10 nyomott ivnyi tartalommal megjelenik egy érdekes mű, melynek czíme :

AZ ÚJABB IDŐK

vagy :

Kereszténység az atheismusban.

Megrendelhető minden hiteles könyvkereskedésben 1 frt 20 kr-ával.
Bolti ára magasabb lesz.